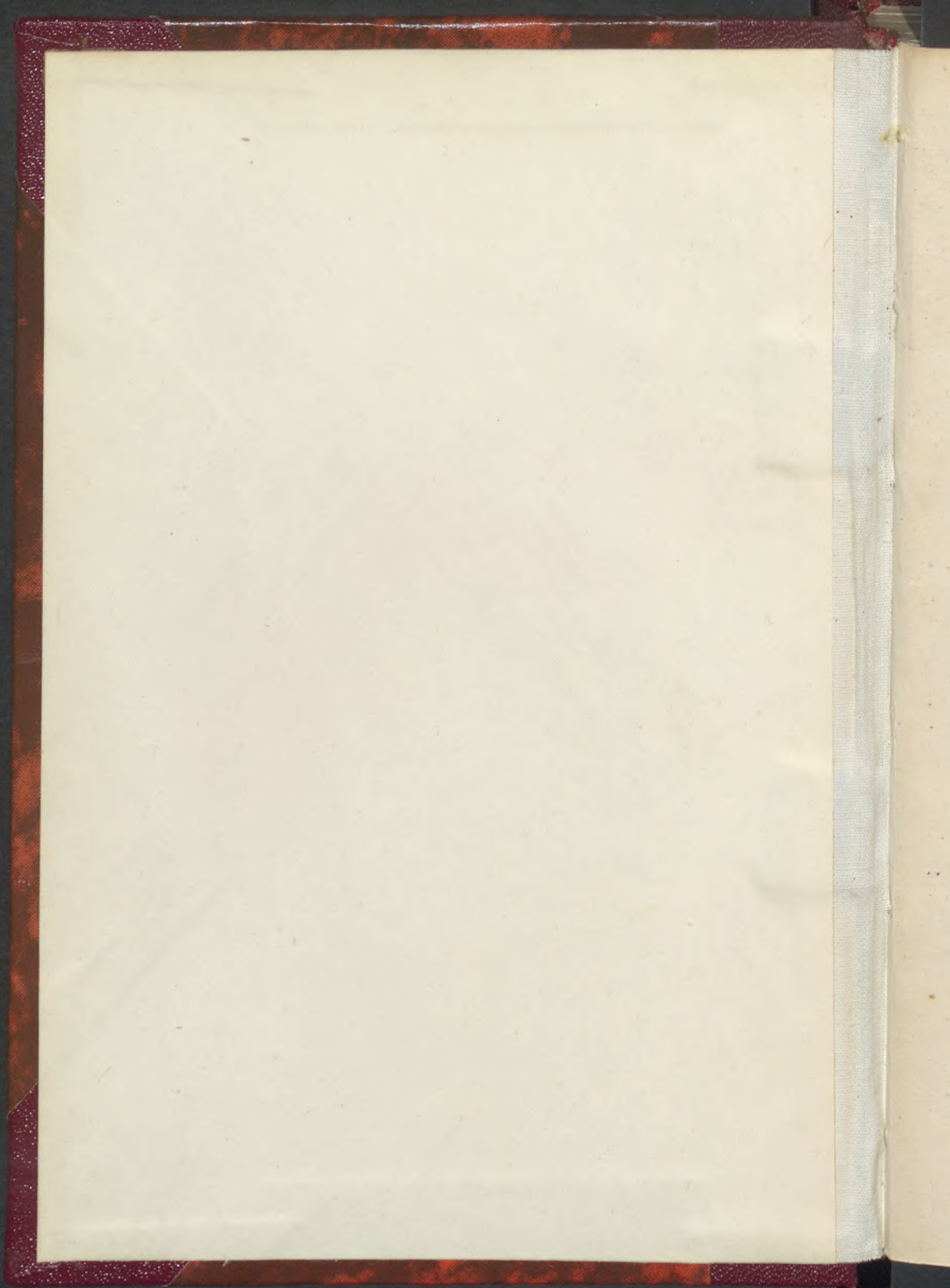
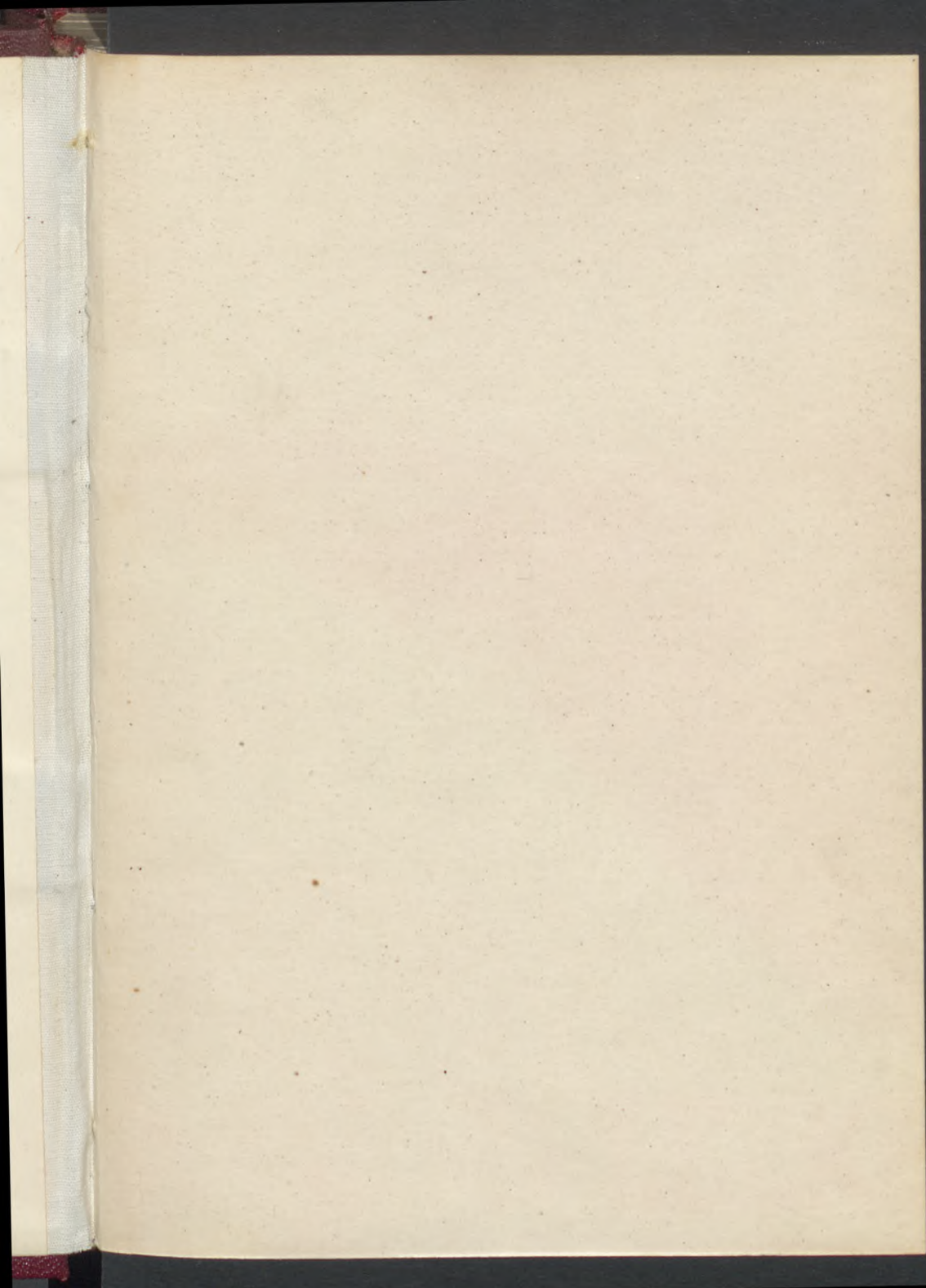

125.166

1

cellog

A

TEREY SANDOR

688

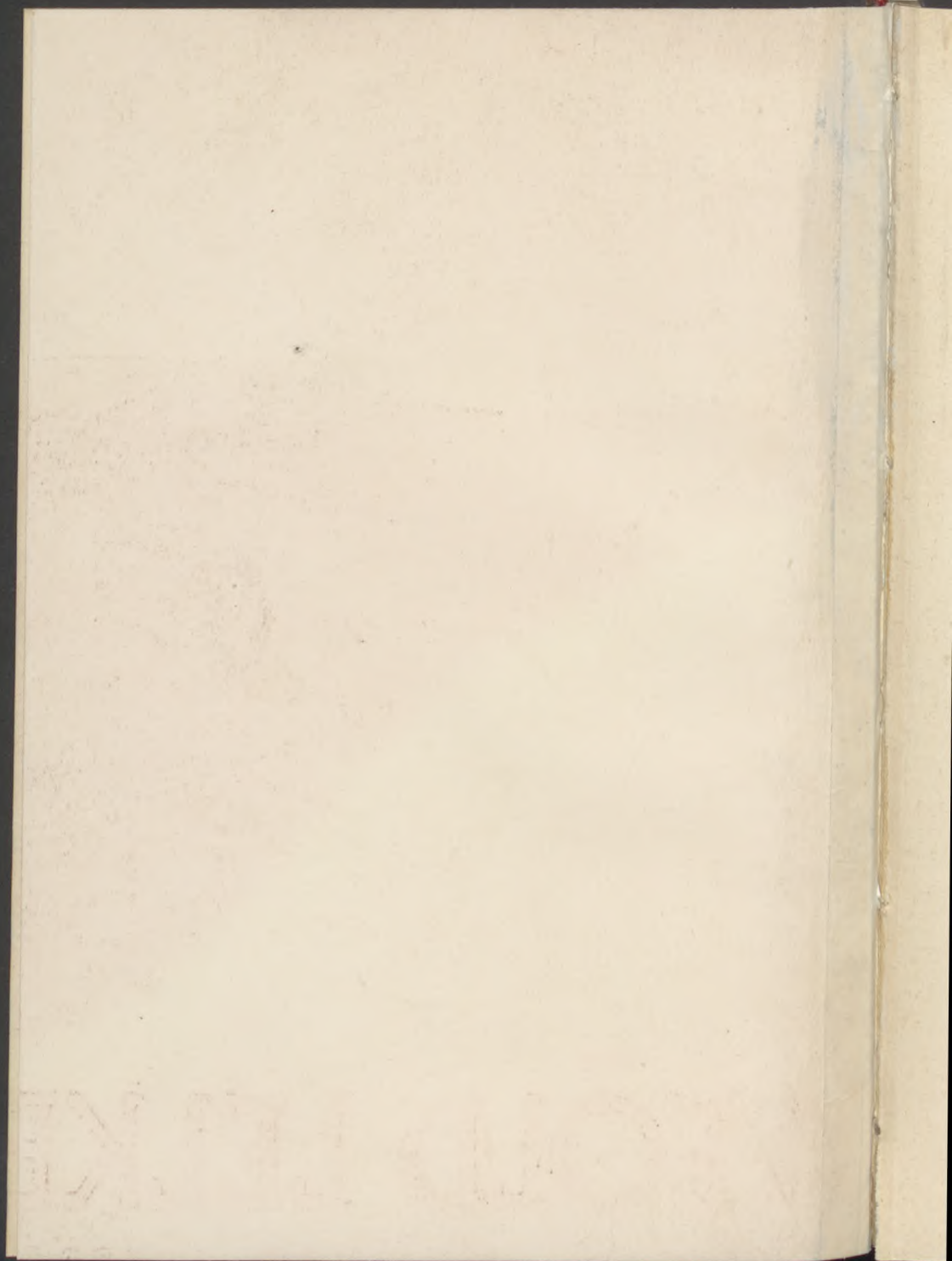
125166

621

csillag

A FÖLD LELKE

FRANKLIN TÁRSULAT KÖNYVE

TÉREY SÁNDOR

A FÖLD LELKE

REGÉNY

MÁSODIK KIADÁS

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

P. o. long

Édesanyámnak

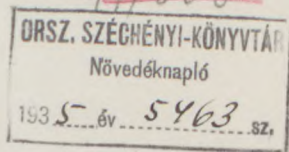
szeretettel

125166

~~44.688~~

A címlapot Félegyházy László festőművész tervezte.

I.

Ujfalusi Gyikó András a szekéren ült. A szekér vadonatúj volt. A kőporral lesurolt fa halványarany színben, a kerék hosszú küllői kékesfeketén ragyogtak a napfényben. Nem rontotta el a kedvét, hogy a lovak bizony hitványak voltak, leromlottak a hosszú télen. A szerszám is megkopott és szégyen ide, szégyen oda, egy helyen kötéllel toldották ki az istrángot. Andrásnak pipa volt a szájában, cserdített az ostorral, gyü-hó-zott jókedvében, talán egy kis ital is volt benne, vagy kiütött rajta a tavaszi vidámság. Ha meredekebb helyre ért, leszállt a szekérről, úgy ment a lovak mellett, hogy ne fárassza a szegény jószágot. Vastag csizmája, a lovak patkója nyomán, a kerekek után magasra csapott fel a víz.

Nagy esők jártak, napokig szakadatlanul csepergett, zuhogott, szakadt, ömlött a víz. Az országúton a mély keréknyomok egészen megteltek. A templom alatt, a házak tövében, a szántóföldeken a kék vizek úgy csillámlottak messziről, mint egy nagy tükör széttört cserepei. A legelő alján a libausztatóból tó lett, fehér habot fodorított rajta a szél. Estére megsötétültek a vizek, mint a szobában elhomályosulnak a tükrök, ha kialszik a fény. A csizmákat ezüst-szürke kalucsnival vonta be a sár és ha felszáradt, fehér csillámló por hullt le róla, mint fekete írásról a porzó.

András az erdei vágás alatt poroszkált szekérével. A tavaszi erdő megtisztalkodott az esőben. Szélről néhány nyirfa állott,

fehér ruháikban szégyenkezve nézték a keskeny, sárga csíkokat, amelyeket még a májusi zápor sem birt lemosni róluk. A télen beszáradt, megfakult mohák teleszárták magukat vízzel és csaknem részegen sütkéreztek a melegen. Finom, apró kezeikkel megkapaszkodtak a fák kérgében. Minden szikrázott, ragyogott, frissült az erdőben. Csak a magas, hallgatag fenyők táján ült halálos csend, az évről-évre lehullt tűlevelek minden hangot felfogtak. A magas törzsek ledobták alsó gallyaikat, hogy semmi alacsony ne legyen rajtuk és fönt úgy ült meg a melegbarna és halványzöld tobozokkal megrakott felsőlomb, mint egy hideg, szép lány fején a diadémés hajkorona. Ők is beszéltek azért egymással, de olyan tartózkodóan, halkán, hogy a földön már nem lehetett hallani. Bezzeg a hársak szapora nyelvése, a földig sötétzöld szövetbe burkolt tölgyek egyenletes mormolása, — mint diákok, ha leckéjüket tanulják, — a jegenyenyárfák süvöltő tiltakozása a szélben messze hangzott. A fiatal fenyők persze nem hallgattak az óvatos öregekre és a komor téli kámzsa helyett máris friss, smaragzöld színben álltak. A tuják száz és száz apró zöld szemmel hunyorogtak és huncutul nézelődtek mindenfelé. A tamariszk halvány piros virágokkal büszkélkedett és hagyta, hogy kipírult arcát a szomszédok zöld legyezőjükkal legyezgesseék.

András ismerte jól az erdőt, hiszen legénykora óta itt élt, bár nem itt született, mint a neve is mutatta. Alföldi ember volt, a síkságról egy hadgyakorlaton került a felvidéki faluba huszárfőhadnagy gazdájának tisztiszolgájaként.

Soha olyan jó dolga nem volt világleletében, mint akkor. A grófi kastélyba szállásolták őket, neki is különszoba jutott. Ott lakott egy főherceg is, az I. számú hadsereg vezére. Micsoda mulatság folyt ott, pezsgő is, pénz is! Tele volt a kastély szép asszonnyal, mulattatták a nagy urakat, álarcos bál, tűzijáték, színielőadás egymást követték. András segített díszíteni a parkot, ahol a kerti ünnepélyt rendezték. A főherceg fehér köpenyben, turbánnal a fején, maharadzsanak öltözve, trónolt

a fiatal hölgyek serege közt, akik bajadér-kosztümben heverték a friss gyepmáson. A főhercegen akkor is rajta volt magas-szárú vajsárga keztyűje..., vajjon akkor sem húzta le, mikor a ház asszonya bársonyos telt karját cirógatta? A főherceg na-gyon meg lehetett elégedve szerepével, mert még azt is kegyes mosollyal fogadta kivételesen, hogy az I. számú hadsereget megverték.

András jóképű fiú volt, pompásan lovagolt, módfelett tetszett neki az úri élet. Mi tagadás, követte gazdája példáját, igyekezett ugyanazt a szívet szívni, ugyanazt a bort inni, még a kölni vizébe is belekóstolt. Csak természetes, hogy ő is portyá-zott éjjel, bár megelégedett a szolgálattevő fehérréppel: egy-szer le is ütötték, mert idegen kertben kalandozott, melynek már volt gazdája. A falu egyoldalúan szokta elintézni az ilyen lovagias ügyeket, nem mint az urak, hol a párban leg több-ször a megcsált férjnek vágják le a fülét. A fáma azt is hi-resztelte, hogy Andrásnak másutt is voltak sikerei. A kastély vendégei közül egy kissé telt özvegy, Andrástól, mint kitűnő lovastól vett lovagló leckét, a főhercegi segédtsízt állandó derült-ségére, aki nem mulasztotta el a főherceget tovább deríteni András meglehetősen szűkszavú, szégyenlős jelentéseivel.

Az alföldi fiút, aki akácon kívül nem látott eddig ennyi fát egy tömegben, megfogta az őserdő. Ha csak tehet-e, ott kószált, vadásztatott is suttyomban, a vadőrök hallgatag elnézésével. Megösmérkedett az erdészekkel, megírgyelt véle-ménye szerint kényelmes, sétafikáló életüket, egyenruhájukat, melyet olyan arany tölgyfalevél díszített, mint a generálisok, vagy a főherceg paroliját, jogukat, hogy emberre is lőhettek. Kivált az egyik öreg erdőkerülővel barátkozott össze, aki adott is, kapott is a vadörzökkel vívott harcban.

»Az egyiket ballapockán vettem, kitűnő célpont volt«, me-sélte Andrásnak. Persze, nem őzbakról, hanem emberről volt szó.

Az ösmeretség elmélyült: okát Zsófinak hívták. Az erdőőr

egész nap nem volt otthon, járta az erdőt és a korcsmákat, melyek az országút minden keresztezésénél őrt álltak, a maguk módján. Az erdei étlapot András megszerezte kastélybeli körömfaladékkal, egyszer egy üveg pezsgőt is elcsent. Zsófinak tetszett a huszár. Ültek a fűben, a huszár piros nadrágban, a leány kék réklijében, mint a pipacs a búzavirággal. Bár Zsófi hasonlatait nem a növényországból vette: tüzes Gyikó- tüzes csikónak hívta Andrást.

Mikor leszerelt, főhadnagya beajánlotta a főerdészhez kocsinak. A többi uradalmi cseléd nem valami szívesen látta az új kocsist, de Zsófi olyan ügyesen forgolódott, hogy mikor Gyikó elvette és apja, az öreg erdőőr meghalt, mindenki természetesnek találta, hogy András vette fel a szép egyenruhát, kapta a fegyvert, a jobb fizetést, az erdőőri lakást.

András nagyon vigyázott, hogy ne lopják az erdőt. A grófi erdőben a falusiak régi jogon faizhattak. Szabad volt a letört gallyakat, elszáradt ágakat összeszedni, rőzsét gyűjteni, vágás után a fák kérgét elvinni, sőt a vákáncsosok, ha kérték, napszámban a földben maradt tönköt is megtarthatták. Micsoda hatalmas karokkal, ujjakkal kapaszkodott be egy ilyen magas fa a hegy oldalába, furakodott be a vöröses sziklás talajba és mikor ledöntötték, mint egy haldokló óriás, vívódásában még mindig görcsösen markolt bele a földbe.

András a vadorzókkal is elbánt; félték is tőle, mert igen hamar elsült kezében a puská. Ám néhány év múlva úgy vélte, mindezen szabályok reá nem kötelezők. Önmagát csak nem foghatja meg, ha lepuffant egy őzet? önmagát csak nem jelentheti fel, ha eladja a fakompetenciáját és helyébe az erdőből lop magának tüzelőt? Persze a formákat betartotta, otthagya az őzet félig megnyúzva. Szép üzleteket bonyolított le a korcsmárosokkal, a városbeli vendéglőssel, mindig volt vadpecsenye, tüzelő nála.

Ám más véleményen volt az új jószágigazgató, akit Német-

országból hoztak. Az első hónapban rendet teremtett. Bebizonnyította, hogy annyit lopnak a gróf emberei egy télen, amiből egész évig ellakhat családjával Nizzában. A gróf kíváncsi lett a számvetésre: ennek Gyikó és néhány társa itta meg a levét. Felmondtak neki. Azért tisztességgel távozott, mert szolgálata kezdetén a gróf néhányszor magával vitte vadászatra, megkedvelte; kapott végkielégítést is. Mikor a gróf az utalványt aláírta, enyhe szemrehányással szólt a németjéhez:

»De kedves direktor úr, nézze, hiszen Ön tud magyarul, miért kompromittálja magát a cselédség előtt, azt írta ide: Gyikó Andrásnak kiutálok kétezer koronát. Javítsa ki kérem«.

Az igazgató mosolygott. »Gróf úr, ha szívesen adok ki, akkor kiutálok, de ha nem szívesen, mint ennek a csirkefogónak, akkor kiutálok.«

A gróf nevetett a bonmot-n és Gyikó András az ó és új-falu közt, pont a közepén, házat vehetett pár hold földdel. Ezzel a házzal épült össze a két falu. Értett a lovakhoz: fuvarozásba fogott. Értett az erdőhöz, fát vásárolt, kereskedett. Valljuk meg, már nem lőit az orvvadász után, inkább beinvitálta őket.

Mikor András levetette az egyenruhát, gyerekei alig ösmertek rá. Szakállát, melyet eddig tekintély okából viselt, leborotváltatta. A régi ismerősökhöz újak jöttek. Az országút ott kanyargott Gyikó háza előtt, ott zajlott, zörgött, suhant, folyt le az egész környék élete. Ott hozták el a koporsót a városból, ha meghalt valaki, lakodalmas menetnek arra kellett kerülni, hetivásárba minden szekér ott porzott el. Mindenkit ösmertek és őket is ösmerte mindenki. A gyerekeknek is tetszett az új, falusi élet. Eddig háziállatok, őzek, bogarak volt a társaságuk, most új világba csöppentek. Iskola, tanító, új arcok. Minden házban másféle ember. Riasztó volt eleintén a sok új benyomás, a szagokról ösmertek rá az új emberekre, mint a kis vizslák. Elébe mentek egyiknek, elfutottak mások

elől, pusztán ösztönük után. Pajtások kerültek elő, mintha régi
ösmerősök lettek volna, szövetkeztek és csatáztak egymással.
Kalandos, felfedező utakra indultak, sokkal bátrabban, mint az
erdőben, hol darázstól mérges gombáig mindenütt leselkedett
valami veszedelem és este a fák sűrűjéből fénylő szemek ra-
gyogtak feléjük.

II.

Az ablakokban még aludtak lehajtott fejjel a piros muskátlik. Nagy csend volt a faluban, alig hajnalodott. Csak a malomárokából lezuhogó víz egyhangú panasza hallatszott, mint amikor a szél lesüvölt a kürtőkön, vagy a sirató asszonyok monoton hangon kántálva búcsúztatják a halottat.

Jani óvatosan lecsúszott az ágyról. Borzas fejjel, de már nem álmosan, lopva nézett anyja ágya felé. Vajjon észrevette-e? Apjuk nem volt itthon, nem is ébredt fel egykönnyen, de anyjánál sohase lehetett tudni, még behunyt szemmel is mindent látott! Mennyit dolgozott pedig, a kertben, az istállóban, a tejekamrában, mosott, varrt, kapált, gyomlált, hogy vesz mégis mindent észre, a legkisebb karcolást is a nyakán, lyukat a harisnyáján?

Jani selyemhernyók kedvéért kelt fel mostanában hajnalonta. Azt hallotta, hogy a harmatos eperfalevelet jobban szereti a selyembogár, attól gyorsabban nő. Eperfasor egy volt a faluban, a paplak mögött vonult el az apátfalvi országút kereszteléséig. Három határból gyűltek össze itt a gyerekek eperleveleket szedni, de hiába koppasztották, az eperfák angyali türelemmel új és új lombot növesztettek, még talán jól is esett öreg fejüknek az apró gyermekkezek kapingálása, motozása. Igaz, Zaboláéknál is van az udvaron két nagy eperfa, de a Zabola fiú fősvény, fukar, akár az apja, nem adja ingyért. Egy szedés: egy hernyó. Ki győzné azt, hogysisne!

Mezitláb futott ki az udvarra. Az udvar végében már élet volt. A nagy hasas koca szelíden rőfögve dugta ki a nyíláson összenyomott, kómius fejét, Olga és Mária, a két tehén már dobogott az istállóban, érezték a rétek friss szagát. Két galamb mély bűgással szállt fel a háztetőről a magasba, majd összecukott szárnyakkal vissza, mintha csak meg akartak volna fürödni a tiszta kék híg levegőben. A két eke, borona vasrészein csillámlott a harmat és ezüsttel vont be az öreg szerszámokat. A lovak nem voltak itthon, apja fuvarban volt velők.

Kinyithatta volna a kis kaput, de jobban esett felmászni az alacsony akác törzsén, felkapaszkodni a kerítés tetejére és onnan leugrani. Zsuppsz és krakk! Gyanus nesz volt, mint mikor anya belehasít a vászon szélébe és egy rántással végigszakítja. Csakugyan, a nadrágja beleakadt valami szögbe, mibe, végigrepedt.

Kétségbeesve nézett körül. Sirhatnékja volt. Pendelybe csak nem mehet végig a falun, haza sem, hiszen biztosan felébrednének. Lelógatta a fejét. A nap most nyitotta ki az egyik szemét, sajnálkozva nézett Janira — mi lesz a szegény selyembogarakkal! — és már álmosan el is tűnt a hajnali felhők kék párázata mögött, mintha nem birt volna el ennyi emberi szenvedést nézni.

De ez a kis fény is elég volt a kertnek.

A saláták felébredve gyorsan kimosták fodros zöld szoknyáikat a hajnali harmatban, ki is teregették, meg is szárítgatták. A petrezselyem fehér testével még jobban belebujt a meleg elől a földbe. A kapor most illatosította magát, de oly erősen, hogy a bazsalyikomok furcsa fintorral fordították el a fejüket és a citromfű elhatározta, hogy jövőre semmi esetre sem telepszik meg ilyen környezetben. Egy kék harangvirág felébredve ijedten rázta meg csengetyűjét, attól félt, elaludta az időt és társai elmulasztják a reggeli imádságot. A méhesből halk züm-mögés hallatszott, ott már javában folyt a nágytakarítás. Egy magányos pipacs elsápadt: kék-piros és lilafejű gazdag rokonai,

a mákok most sem akartak ráösmerni.

Janinak itt virágágya volt, melyet maga ásott fel, öntözött, gereblyézett. Sajnos, a palántákkal nem volt eléggé ösmerős. Cserébe kapta üveggolyóért innen-onnan, de megráfálták, vagy a föld volt nagyon vendégszerető, mert estikék, zinniák és violák helyett papsajt, ökörfarkkóró és sárkánykorona nyujtózott a kényelmes úri ágyban. De akadt istenfű is közöttük.

Psz, psz, hangzott most messziről, mint egy kis madár reggeli köszöntése, Jani felfigyelt, megösmerte a titkos jeladást és visszafelelt.

A kert túlsó oldalán a gyalogösvényről kis fiú integetett. Fállában cipő volt, a másik cipőt zsinórjánál fogva körben forgatta, mint vasutas a lámpáját a közeledő vonat előtt. A határt jelző cserjék mögül most leányfej bukkant ki, mint valami kis napraforgó szőke hajjal, együtt volt a társaság. Mihamar kitudták, mi a Jani baja. A kislány eltűnt s pár perc múlva hozott tűt, cérnát. Szakértelemmel illesztette össze a folytonossági hiányt, nagy öltésekkel összehúzta. Jani, ha tű érte a lábát, féllépéssel visszaugrott, egyszer a cérna is elszakadt. »Maradhass, mert itt hagylak«, szolt a kislány s mintha ezüst csengetyű szólalt volna. Kicsi korához nagy volt a tekintélye. Valljuk be őszintén, ő volt a kis csapat kapitánya. Ezen nincs is csodálkozni való, ha megmondjuk, hogy a kántortanító Magdája volt. A mester is csuda okos ember, hát még a leánya! Ismert minden fát, fűvet, tudott babaruhát varrni, harisnyát stoppolni, számolni, foltot rakni. Ez utóbbi tulajdonságáért különösen kedvelték a fiúk. Sohasem árulkodott, ami egyenesen férfias tulajdonság volt. A közös titkos rejtekbe ő hozta a legépkézláb dolgokat, ennivalót, almát, kolbászt, sőt egyszer egy fél lépes mézet, ami igaz, szikkadt volt és fekete, mint az ördög, de méz volt és édes.

A malomárok mellett nem tudtak ellenállni a kisértésnek. Lehúzták a cipőt, feltúrték a nadrágot és átgázoltak rajta. Szedtek — igaz — a molnár kertje éretlen körtéből is keve-

set. Egy ijedt csibor a kislány lábujjai között siklott el, de a lány még csak fel sem sikoltott. Erős szíve van, mondták a fiúk.

Versenyt szaladtak, aztán megálltak a pap kertje alatt. Bár alig kelt fel a nap, az öreg főúr már ott sétált a kertjében, láthatatlan breviárium szavait morzsolva. Elhagyott volt a kertje, — ő maga is, — ritkán tévedt be hozzá vendég, pedig ereje volt még a szavának, borának is. Nem igen mozdult ki a házból, csak temetéskor, de a temető is közel volt hozzá. A gyerekek igen szerették, mert mindig osztogatott nekik reverendája mély zsebéből almát, körtét, néha cukrot is. De legjobban a mélykéek szeméért szerették. Abba jó volt belenézni, nem volt öreges, megtört fényű, s ha nem is értették a gyerekek, hogy szép tiszta élet visszfényez az a ragyogás benne, szeretetet éreztek ki belőle.

Pali apja templomi, hivatalbéli ember volt: harangozó. Néha megengedte, hogy fia csimpaszkodjék a harang kötelébe. Ilyenkor harangozhatott a községnek. Erősen hitte, hogy a harangnak csodatevő ereje van. A multkor, a nagy szárazság idején, mikor az öreg pap esőért imádkozott és szentelt zászlók alatt körmenet járta be a határt, alig értek haza, apja vecsernyére harangozott, hát nem lezuhant a hatalmas zápor! Félő tisztelettel nézett fel az apjára.

A harangozó fia, a kántor leánya persze hogy jó barátságban voltak, hiszen egy volt a hivataluk, együtt szolgáltak a templomban, már mint az édesapjuk. De hiszen minden gyerek örököli az apja rangját, kivált ha még elemi iskolába jár. A kántor volt egyben a tanító is: a gyerekek szerették. Lánya egyenesen imádta, ha meglátta messziről, elébe szaladt, nyakába kapaszkodott, csókolta, ahol érte, Jani furcsa hideget érzett ilyenkor a szíve körül, nem irigység volt, talán magát sajnálta: ő soha sem futott így az apja elé, pedig szeretete.

A harang... az volt a szíve vágya, egyszer megkondítani. Magda kis ezüst hangja szólt belőle reggel, mint rézagyú bömbölt, ha tűz ütött ki, sírt mint a cigány hegedűje, ha halottat

búcsúztatott.

Az öreg pap elmosolyodott, mikor a reggeli csapatot látta s megfiatalodott az arca.

A gyerekek kiértek már az országútra, melynek porát leverte a tegnapi eső, a keréknyom is alig látszott rajta. Hajrá, nekifutottak az eperfáknak. A kislány mászott fel legelőbb, ügyesen, mint egy kis evet. Őt elbirta a vékony ág is; cipőjét, harisnyáját lennhagyta a fa alatt és úgy dobta le a leveleket a fa alá marékka. Lovagolva ült néha a keskeny ágon. Pali nem sokat törődött vele, hová, merre megy a lány, csak sok friss levelet szedjen, de Jani mindig félve nézett fel s magában kérte az Istent, hogy a kisleány le ne zuhanjon a fáról. Nem volt Magdán csak az inge és kis szoknyája, de azzal se ő, se a két fiú nem törődött.

Két csendőr jött magas lovakon, poroszkálva, toll-forgóikon aranyos zölden csillant meg a napsugár, szuronyuk hegyén csillagokat vert. Tréfásan felkiáltottak a fára:

— Gyere le azonnal igrum-burgum!

A kislány visszafelelt: Nem biz én!

— Akkor leszedünk a fáról!

— Szabad eperlombot szedni!

— De epret nem, már pedig csupa lila a szád széle!

A fiúk abbahagyták a levélszedést.

— Szedjétek csak, kommandérozott a kislány, szabad az!

— De jól tudod, szólalt meg a másik csendőr, hamar felvágják a nyelvedet.

— A jegyző úr mondta.

— No az más, mondta a csendőr, hogy hivnak?

— A kántor lánya vagyok.

— No nem hiszem, hogy örül apád, ha megtudja, hogy hajnalban a fiúkkal meztelenül hancurozol.

Mi tagadás, a szoknya széle fennakadt egy ág csúcsában. A kislány hirtelen visszacsúszott az áig és kiszabadította a makrancos szoknyát a fogságból minden zavar nélkül.

— No ezt se vennéd el feleségül, ugye?

— Nem is mennék csendőrhöz, feleselt a kicsi.

— Hát ugyan miért nem?

— Mert soh' sincsenek otthon, mindig lovago'nak, aztán verekednek mindenféle zsvánnyal. Az egyik csendőrhő sóhajtott.

— Biz azt hiszem, igazad van kislány.

Alig mentek el a csendőrhők, egy csavargó tűnt elő vigyorgva a sűrűből. Vörös volt a haja, kis borzas szakállá is vörös, tréfás grimasszal intett a gyerekeknek. Nem ösmerte őket, de tudta, nem árulják el. Kérte, nézzék meg, szabad-e az út?

A csavargó epret szedett, ette a tenyeréből, sóhajtott. A gyerekek bámulva nézték poros ronggyal átkötött cipőjét, kissé gyuladt szemhéjait. Lefeküdt a domboldalon, süttette magát a kelő nappal. Boldog ember, gondolta magában a kis fiú, so-hase járt iskolába, nem parancsol neki senki. A lány már bizalmatlanabban nézte: nagyon piszkosnak találta.

Beszélt nekik az országútról, melynek annyi a vándora, falvakról, ahol barátai laknak. Dolgozni nem szeret, megél így is a maga emberségéből. Tudott fűtyülni a két újja közt, szemöldökét felhúzni a homlokához, cifrázva dalolt mindenféle nótát. Bemutatta a gyerekeknek minden tudományát. Végül megkérdezte, nem hoznának egy kis ennivalót neki, mert éhomba nem jó az eper.

A gyerekek egymásra néztek, aztán együtt hazaszaladtak. A csavargó feküdt a jószagú gyepen, fűszálat rágott, nézte a boldog kék eget.

Egy félóra sem telt bele, a gyerekek jöttek, nagy boldogan hoztak egy csomó hagymát, kenyeret, darab szalonnát. A kislány megkérdezte:

A bácsi miért nem mosdik?

A csavargó elcacagta magát.

Belőled kisasszony lesz, mondta. Te pedig fiam... ránézett Janira, megfogta a kezét. A fiú kissé elhúzódott az érin-

téstől. Tedd csak kezed a nap felé, mondta neki. Látod, milyen piros a tenyered! Sok furcsa dolog fog történni veled életedben, sok pirosat látok benne, nagyon sok pirosat.

Jani emlékezetébe mélyen bevésődött ez a találkozás. Sok mindent elfelejtett gyerekkorából, még az erdőszlak képe is elmosódott. De vörösszakallú ember, — talán nem is csavargó volt, hanem álruhás királyfi, vagy varázsló a meséből, — kitörölhetetlen emlék maradt. Sokszor álmodott róla, mindig piros ruhában álmodta és bot helyett éles kard volt a kezében.

III.

András sohasem birta megszokni a hegyes-dombos vidéket. Hazulról nem sok hírt kapott, egyikük sem volt levélíró természet, sem apja, aki kis földjén gazdálkodott, sem testvére, aki még az ő gyerekkorában kivándorolt Amerikába. Ki tudja, mi lett belőle? Zsófi, mikor erről az amerikaiáról hallott, mindjárt azon ábrándozott, lesz a családban valaki, akitől sok pénzt fog örökölni.

Egyelőre kevés pénzük volt; mire rendbeszedték a házat, vége volt a kis tőkéjüknek. András szorgalmasan dolgozott, vadorzott, lopott. A gyerekeket iskolába kellett küldeni, itt nem szaladgálhattak egész nap pendelyben, mint az erdészlakban. Alighogy Jani felcseperedett, apja befogta munkába, a gazdaságba, vitte az erdőbe. Micsoda hatalmas ember volt ez az András! A fiú úgy képzelte, félkézzel bizonyára földhöz tudja teremteni a legerősebb embert is. Ahogy hajtotta a szekeret az ülésben felállva, ahogy cserdített az ostorral s mindenki kitért az útjából! pompás volt ránézni, helyébe gondolni magát: »majd egyszer én is!«

Egyszer az országúton apja nekihajtott egy csorda széles-szarvú ökörnek. Az állatok riadtan váltak szét előtte. A pásztorok hosszú ostorukkal csapkodtak, kurjongattak, a kutyák ugattak, de András csak hajtott előre, az ijesztő fehér tömeggel nem törődve. A kisfiú ott ült a szekérben és rémülve látta az összetorlódó szarvakat. Minden pillanatban azt hitte, hogy

felnyársalják. A pásztorok káromkodtak, apja nevetett, nem parancsolt annak senki. Ha a fuvarozásból hazajött, pénz csörgött a zsebében, néha kirakta az asztalra, kis tornyokba rakosgatta, néha széles jó kedvében a felesége kötényébe szórta.

Andrásra nagy hatással volt foglalkozása hirtelen változása. A testi munkától már a katonáskodás három éve alatt elszokott. Mégis csak más volt a főhadnagy szobáját, vagy csizmáját rendezni, később vadászatot segíteni, kirándulásokon résztvenni, lovat vagy kocsit hajtani, majd az erdőt járni puskával a vállán, akár egy kiskirály, fatolvajok és vadorzók ellen hadakozni, mint újra nekikezdeni a dolognak. Mit tett volna? Visszamenjen az apjához, legyen újra a cselédje, mint fiatal korában? Az a darab föld, ha ugyan megvan, alig volt elég, hogy apja megélhesen most még ő is? Izzadjon egész életére, törje magát és ne birjon soha zöldágra vergődni?

Nem lehet mondani, hogy nem sürgött-forgott eleget. Az uradalomban mindig akadt elintézni való, a cselédséggel jóba volt, itt is, ott is akadt dolog, bevásárolni, beszerezni való. Magától adódott, hogy fával, vadhússal, erdei termékekkel kezdett kereskedni, gombát szárított, gyümölcsöt aszaltatott. Ám a kereskedésről olyan fogalma volt, hogy az olyan mesterség, hol egyik embernek be kell csapni a másikat. Nagyokat nevetett a markába, mikor a városi boltost, vevőt be tudta húzni valamivel, vagy oly művésziiesen rakta ölbe az udvarokon az eladott fát, hogy észre se vették, hiányos, — mert a favágó az ő embere volt, nem szólt, ha hibáztatott. Ám lassan-lassan csak rájöttek a turpisságra, mástól vették a gombát, gyümölcsöt, mástól a fát, végre nem volt mit tenni: fuvarosnak csapott fel. Más fáját, más tégláját, más gabonáját fuvarozta.

Elemében akkor volt, ha lejöttek az urak vadászni. Ez az úri multság! Ujra felhúzta régi egyenruháját, büszkén feszített benne. Jó hasznát vették, ösmert minden nyomot. Este, a vacsoránál segített töltögetni és mert nyomtató lónak nem kötik be a száját, derekasan az üveg fenekére nézett.

Zsófit is gyakran hívták a kastélyba, az intézőkhöz kisé-
gíteni főzésnél, nagytakarításoknál. A főerdészné kivált kedvét
lelte benne. Toros káposztája, túrós kapros bélese olyan volt,
hogy bárki megnyalhatta az ujját utána. Mit is lehet télen csi-
nálani falun? Egyik vendégeskedés a másik után. Kártya. Va-
dászati. El kell tölteni az időt. Jókedvű pár 'ember voltak
az erdészek, tréfáért nem mentek a szomszédba. Alföldi
vendégeknek bebeszélték, hogy a zergék lejönnek a hegyekből a
dombos vidékre télen, néhány kecskét kistafiroztak zergének.
Majd egy jámbor bivalyt éhezettek, nyakába rossz fekete gubát
akasztottak, szarvait lenyesték, elvadították úgy, hogy bölényt
látott benne a derék német gróf, aki mindenáron bölényre
akart vadászni. Az volt még a nagy mulatság, hogy nem eresz-
tették közelébe az állatnak, — mindenféle ürügy örvén, — más-
napra aztán kitűnt, hogy a »farkasok megették az egész bölényt«,
alig hagytak meg valamit a bőrből... Olyanok voltak, mint
a nagy gyermekek. A világ szépen futott láthatatlan kerekein,
forgott láthatatlan küllőin, volt kenyér és szalonna, volt búza és
gyapjú, borban sem volt hiány. Aki »bevégezte«, bejutott
valami hivatalba. Szép élet volt, gyöngy élet, szebb már nem
lehet...

Zsófi elemében volt: vidámabb és beszédesebb lett, mint
valaha, kedvére járhatott templomba, látogatóba, pletykázhatott,
öltözködhetett, szóval élt.

Nemcsak az élet lett más körülöttük: ők maguk is meg-
változtak. Az erdei élet lehiggasztotta, a családi élet megcsití-
totta András nyugtalan, sűrű vérét. Most újra sok és másféle
emberrel került össze: régebbi élete emlékei bizsergették. Itt
volt a sok fejrényp a kastélyban, a faluban, »emberszagot« ér-
zett, mint a sarkány a mesében. A kastély mindig tele volt nép-
pel, az erdészakban hétszámra nem fordultak meg idegen, csak
őzek merészkedtek el néha a kerítésig. Új arcok, szokások, más-
módi élet hol símogatta, hol horzsolta őket. Ott majd egész
nap együtt voltak, mint két fa egymás mellett az erdőben, itt

új foglalkozása, napokra elvitte Andrást, Zsófit pedig rászoktatta, hogy más emberek társaságát keresse.

Andrásban újra felébredtek tisztilegény kora emlékei. Már nem elégedett meg a házi kosztal, asszonyával sem. Jóízűbb, újabb ételek csiklandozták inyét. Most lett igazán önálló, maga ura, nem parancsolt neki senki: férfinak érezte magát, úrnak, mint még soha. Míg az erdőöri házban laktak, ahol Zsófi felcserepedett, ahol apja lakott, hol a háziállatok is neki engedelmeskedtek, és... míg Zsófi fiatalabb volt, az asszony rendelkezett. Ideleenn megnőtt András taréja. Bizony goromba szót is vetett oda az asszonynak, és ami már náluk gorombának számított, az közel járt az ütéshez.

A szomszéd erdészlakban fiatal gyakornok lakott másodmagával. Sohasem mulasztotta el körutjába befoglalni András házát. A gyerekeknek hozott színes fécántollat, az asszonynak holmi apróságot, ha belovagolt a városba, mindig megkérdezte, nincs-e valami kívánsága? Az erdőőrök pletykáztak is, de senki sem tudott bizonyosat.

Zsófi előbb csak nevetett a gyerekes udvarláson. Mi nem jut az úrfinak eszébe! De mikor András mind zsémbesebb lett, mindjobban kiütött rajta a »rossz természet« (a cselédség, ha panaszkodott, megmondta magyarán, hogy mivel vigasztalódjék,) Zsófi is mind szívesebben látta a háznál a gyakornokot: hiszen abból a másik világból való volt, úr volt, finom volt.

Hogy is történt? Hiába faggatta volna akár egy bíró, ha az élete függ tőle, se tudta volna megmondani Zsófi, hogy történt: az ura egyszerre idegenné vált, nem a férje volt. Egy ember, akit megszokott, aki rendelkezett, akitől tartott, akivel együtt élt, de magában, belül, tudta, hogy nem szereti.

Megérezte-e ezt András valaha? Finom szimatja volt mindenhez, ami fű, fa, állat, messzire tudta követni a vadat, mint egy vizsla, megérezte száz méterről, ha gomba, vagy szamáca nőtt az erdőben. Ám a léleknek, vonzódásnak, szerelemnek nincs színe, illata. Kifelé úgy van, mintha minden rendjén

volna, ugyanazok a mozdulatok, üdvözlések, búcsúk és szavak, — csak ép a lélek hiányzik belőlük. El lehet így élni egymás mellett, békésen, mint fák az erdőben: talán gyökereik lent a mélyben egymás elől szívják el a nedvet, acsarkodnak, fojtogatják egymást, fent lombjaik barátságosan bólogatnak egymás felé. Aki hallja susogásukról azt véli: szerelmesek. Lehet, hogy nincs is tudomásuk róla, mi történik ott lenn a föld alatt.

Megváltozott egész házuk tájéka, rendje. Zsófi többet adott magára, csinosabban öltözködött, kapott is ajándékba jobb szapant, illatszert, sok színes szalagot, még egy ruhára valót is, amiről az ura úgy tudta, kastélybeli ajándék.

A gyerekek körül is más lett a levegő. Sokkal több szabadságuk volt, kevesebbet törődtek velük, engedett a szigorúság.

Az erdészgyakornok sokat járt a házhoz. Az új főerdésztc dicsérte, aki újfajta fákat, gyümölcsöst telepített. A gyermekek elmesélték apjuknak, aki csak annyit felelt: Mi a csudát jár ide mindig az a gyakornok? mit akar itt?

Attól kezdve a gyerekeknek nem volt szabad megmondani, ha a gyakornok itt járt. Nem is törődtek vele, szívesebben mentek a ház elé játszani.

Csak az anyjuk nem volt többé az a csalhatatlan órakulum, hiszen hazudni kellett érte...

Mikor már sok volt a szóbeszéd és nagyon emlegették, hogy a gyakornok sokat jár a faluban ahelyett, hogy az erdőt vizitálná, vagy az irodában dolgoznék, vagy talán csak azért, mert a pirosarcú Zsófi mellé megkívánt a lelke szép, tiszta, fehér leányt, lelki szeretőnek, az erdészgyakornok a főerdészék Lizájának tette a szépet.

Szép barna asszony volt Zsófi még most is, megakadt az urak szeme rajta. Évődtek a konyhában: Zsófi ráütött egy fakanállal az úrfi kezére:

— Nyughasson mán.

Liza ép akkor sétált el a kis lugas előtt. Meglátta, bent ölelkeznek, a gyakornok és a Zsófi...

Megütötte a bánat, visszament a házba, sírt egy keveset... Többet nem tudott ránézni a fiúra, aki nem is sejtette az okát.

Nagy dolog volt Zsófi életében ez a finomarcú, otthon elkényeztetett, itt is dédelgetett fiú. Szépen szólt hozzá, mint az úri kisasszonyokhoz. Azt mondta, szereti, kérte, szeresse ő is. És olyan szépen tudott kérni.

Ha András fuvarozni ment, — Zsófi addig könyörgött, míg a főerdész rábízta az új fűrész deszkaszállításának egy részét, — a gyakornok mindig lesurrant a kertek alatt Zsófiék házához.

Egy kora hajnalban a fiatal erdön ment át haza, tele boldog büszkeséggel, jóleső bizsergető melegséggel a szívében. Egyszerre a bokrok között puskás embert látott hasmánt a fűben.

Puskáját mindig magával vitte az éjjeli kirándulásra. Hamarabb ért oda, mintsem a vadász felugorhatott volna. Ráfogta a fegyvert.

Gyikó volt. Ugy nézett a gyakornokra, mint a vad, amelyik golyót kapott az oldalába, de még hiszi, megmenekülhet. Oda kellett adni puskáját, belesápadt.

A gyakornok elnevette magát.

Nem a sors játéka ez? Hiszen ő is tilosban vadászott. Igazság szerint...

Óvatosságból kiszedte a töltényeket, úgy adta vissza a fegyvert.

— Miért nem vált vadászjegyet Gyikó úr? Hiszen mint volt erdőőrnek olcsón adják. Jöjjön be délben az irodába, majd elintézem.

Gyikó lassan felengedett. Derék fiú, nem árulja be.

Tilosban jobban esik, nagyságos úr, vallotta be őszintén.

Bizony, milyen jó dolog is az... Éjjel, hajnalban az erdőn. Reggeli szürkületben olyan édes íze van a levegőnek,

tiszta, felé hozza a szél a menekülő vad erős szagát... A kettős izgalom, a vadászat izgalma és felfedezéstől való félelem.

Gyikónak eszébe se jutott megkérdezni, hol járt erre a gyakornok, azt hitte, vadorzóra lesett. Meghívta, jöjjön be hozzá egy pohár borra.

Zsófi holthaloivány lett, mikor látta őket együtt hazajönni. Tette magát, hogy alszik, de az ura felkeltette, bort adatott fel. Zsófi is ráköszöntött, de menten kiment a szobából, oly lángvörös lett az arca.

A gyakornok figyelte Gyikót és nem kis mulatságára rájött néhány turpisságára. Nemcsak a vadat űzte Gyikó, nemcsak a fák és deszkákból hódított el jogosulatlan, hanem a falubelieket sem vetette meg, ott is portyázott és nem sikertelenül. Egy Boris nevű asszony volt a kedveltje.

A gyakornok azt hitte, Zsófi régen tud az ura kirándulásairól, hiszen ilyen kis helyen a légy zúgását is meghallják. Nagy volt a meglepetése, mikor Zsófi csaknem tombolni kezdett dühében.

Hiszen azt hittem, rég nem szereted azt az embert, nem is hozzá való vagy, mondta a gyakornok.

Fiatal volt, nem tudta, hogy a féltékenység tovább él, túléli a szerelmet is. Később meghallotta, hogy Zsófi elment a faluba, meglátogatta az ura Boriskáját, megkarmolászta és meg is kontyolta egy kisé. Ott szokott hát iszogatni, vele együtt! Azért nincs sohse pénze!

Boris sem volt rest. Ő is »érdeklődött« s a kastélybeli cselédségtől mihamar megtudott egyetmást.

András nem akarta hinni. Meg volt győződve, Boris csak dühében akarja eláztatni előtte a feleségét.

Egyszer András hosszú útra ment a szekérrel. Csak másnapra várták. A hűvös szoba ablakán függöny volt. András megjött, kiáltott, de senki sem felelt. A gyerekeket hívta, jöttek nagy szaladva, örültek, hogy ők nyitják a kaput a lovak előtt.

András, mikor leszállt a szekérről, nem ment be a szobába, hanem a hosszúnyelű ostorral bekopogott az ablakon:

Héj Zsófi, hol vagy?

Az asszony frissen megjelent az ajtóban. Piros volt az arca, ragyogott a jókedvtől. András már megindult feléje, mikor mögötte, az ajtóban meglátta a fiatal erdészt puskával a vállán.

Hatalmasat ordított. A lovak megijedtek, elugrottak, András megfogta a gyeplőt, de nagyot ránthatott a szájukon? a lovak megbokrosodtak. Hogy jutott fel a szekérre, mielőtt a megvadult állatok elgázolták, nem emlékezett rá András, de tudta, életveszélyben volt. Zsófi sikoltozott, a gyerekek sírtak, az erdész forgatta zergetollas kalapját. Zsófi rákiáltott: Lássá, megmondtam, hogy baj lesz belőle! A fiatalember visszanézett és halkán mondta: Nem lesz baj, ne féljen! Köszönt, elindult, Zsófi megrebbező szemmel nézett utána. Mi lesz vele, ha megjön az ura? Még sohse bántotta! De most nagyon fel van borsolva. Mit tehet róla, ha az erdész eljön? Most is megbízást hozott: fuvarozni kell a kastélyba. Fellelegzett. Persze, ezt fogja mondani, nem lesz semmi baj.

András megfékezte a lovakat nagynehezen, de nem fordult vissza. Elment a korcsmába és borral öntözgette haragját. Zsófi megijedt, mikor éjfél se jött haza az ura. Ujra felöltözött és a kis padon várt rá. Végre megjött a szekér: lassú lépésben poroszkáltak a lovak, férje nem ült a bakon. Ott feküdt részegen a saroglyában, a lovak szerencsére hazataláltak.

Reszketve álltak meg a riadt, verejtékes jószágok a holdfényen. Zsófi úgy húzta be férjét a konyhába, mint egy zsákot. Nem is birta feltenni az ágyra, mert nagy darab ember volt, földre tette le a derékaljat, ott ágyalt, lehúzta a csizmáját. Az ember feleszmélt egy kissé, felült, káromkodott, nevetett, ismeretlen emberekkel veszekedett, össze-visszabeszélt mindent, fogadkozott, van ő olyan ember, mint a gyakornok, nem fél tőle, jelentse fel, vigye el a fát, de Zsófit hagyja békén, mert letöri

a derekát. — Zsófi meredten, lángragyúlt arccal hallgatta. András reggel mogorván, zsémbesen ébredt, összeveszett a feleségével és mikor az asszony csipőre tett kézzel rátámadt és még neki állt feljebb, a gyerekek előtt megverte. Aztán útnak indult, de a legelső korcsmánál megállott. Bánatában neki állt sörözni, holott nem szerette a sört. Már vagy tíz krigli állt előtte az asztalon, amikor egy idegen erdész jött a korcsmába és megjegyezte: Ejnye, de jól nekilátott, mindig ennyit iszik?

»Hát még, ha szeretném,« felelt vissza búsan a fuvaros. Mert akkor éjjel először, azért itta magát egészen részegre, hogy bátorságot gyűjtsön: bosszú fűtötte.

Ha az erdőben járt és egy vékony husángot kapott a kezébe, jobbra-balra vagdalkozott vele, össze-vissza püfölt egy ártatlan kis fenyőt, amely friss zöldjével a zöldruhás gyakornokra emlékeztette. Az is kegyetlen dolog volt, hogy az asszony nem menekült előre, ha megverte, nem sírt, nem panaszkodott, csak nézett rá merőn és valami éles, hideg volt a szemében. Nem tudta állani a felesége nézését, behunyta a szemét és csak úgy vaktában vagdalkozott. Ha sír, könnyörög, vagy szól hozzá! — de csak makacsul hallgatott. Ez a megátalkodottság felforralt a vérét. Az erdészgyakornok már rajtacsípte párszor vadorzáson a fuvarost, másszor széthányatta a fát a szekéren és elvette az odadugott fiatal fenyőket, de nem jelentette fel; csak megfenyegette.

András látta maga előtt felesége elkínzott arcát. Mikor elindul a szekérrel, utána néz... Fáj a szíve Andrásnak is, ezt a szomorúságot le kell néhány pohár borral öblíteni. Aztán jön a jókedv órája. Az ég derült, a világ szép, a lovak jóízűen ropogtatják az eljük vetett abrakot. Aranyszínű a bor, táncol az asztalon a napsugár. Aztán arra gondol, nincs egyedül az asszony... akkor iszik, hogy részeg legyen... A friss levegőn kijózanodik. Megy a dolgára, de akkor ha eszébe jutott a felesége, hirtelen otthagya a munkát, hazahajtott azóta nem egyszer. De sohasem látott mást, mint hogy a gyakornok puskával a vál-

lán ott ül egy kis széken az udvaron, a diófa alatt. Felesége mosott egy nagy teknőben, vagy fonalat gombolyított. Télen melegedtek a konyhában egy lócán. Zsófi megkapta tőle azt, amit az urától sohasem, — egy jó szót, egy kis figyelmességet, segítgetett a ház körül, elhozta a városból, ami kellett, megjavított egy-egyszerszámot. Hogy volt-e közöttük valami, azt senki sem tudta, bárhogyan figyelték a szomszédok is, bármilyen ravaszsággal, lopva, a kertek alatt jött haza néha Gyikó. Mégis borzasztóan bántotta ez a barátkozás, de nem mert szólani. Félt a feleségétől és félt az erdésztől is. Ha ivott, mindig elszánta magát, hogy egyszer leszámol velük, de a sok italtól elázott, részeg emberek szokása szerint ellágyult, nyakába borult az erdésznek és kérte, ne bántsa a feleségét. Az asszony ezért megutálta az urát. Az erdész lassan elmaradozott, hónapszám nem jött el. A faluban azt mondták, hogy az erdőben találkozni, de soha senki nem látta őket együtt.

Jani már azelőtt is észrevette, hogy apja-anyja között nincsen valami nagy békesség. Este, mikor eloltották a mécsest, — mert egy szobában aludtak — minden mozdulatra felfigyelt. Gyikó András valamit követelt a feleségétől, alányomott, suttogó hangon. A felesége ellenkedett, tiltakozott, különös vitatkozás neze hallatszott a gyerekek felé. A kisfiúnak ökölbe szorult a keze, maga elé képzelte, hogy ismeretlen okokból, amelyekhez ő még nem ért, az apja üti, vagy fojtogatja az anyját. Tépelődött, nem birta fel ésszel. Reggel hiába kereste a verés nyomait, anyja vidáman, frissen járt a szobában, néha dalolt és friss gyürkével kedveskedett az urának. Talán csak álmodott? Aztán, hogy nőtt a család, az ágát kitették a konyhába.

Később, már nagyocska fiú volt, egy éjjel elfojtott sírásra ébredt. Olyan halk sírásféle volt, mint mikor egy kis macska ri az anyja után. Azt hitte, húga leesett az ágyról. Fölkelt, besurrant a szobába, tapogatózott az ágy előtt, hogy felsegítse, de a földön nem volt senki. Közelebb ment az

ágyhoz. A sötétség olyan volt előtte, mint egy fekete massa, szinte félt belemártani tapogató kezeit a csaknem megfogható puha anyagba, amikor egyszerre hideget érzett, az ágy deszkáját. Feljebb emelte kezét és elérte a kislány görcsösen rángatózó testét, mert a párnákba temette az arcát, hogy elfojtsa hangos sírását. Odaért az arcához és a könnytől nedves lett a keze. Azt hitte, beteg, feléje hajolt és megkérdezte, mije fáj?

A kislány nem felelt. Jani magával hívta, halkán, hogy fel ne ébredjenek szülei. Azt hitte, rosszat álmodott a kislány. Befektette a maga ágyába, mint az anyjától látta. Húga közelebb simult hozzá, majd átölelte és a vállán sírt tovább. Meddig ültek ott a sötétben összeölelkezve, nem tudta, mert mind a ketten elálmosodtak és elaludtak. Kora hajnalban ébredt Piroska az idegen ágyban és mintha valami csínyen kaptak volna rajta, ijedten rohant vissza a szobába.

Másnap önkéntelenül kerülték egymást. A kislánynak piros volt a szeme még délután is, mikor összetalálkoztak a kertben.

Jani újra megkérdezte: »Mi bajod volt? Miért sírtál?«

A kislány arca lángvörös lett, ismét sírni kezdett és azt felelte: »Olyan borzasztó, hogy apa mindig bántja anyát...« Janinak lélegzete is elállt. Hát Piroska is tudja?

Megfogták egymás kezét és bementek az orgonabokrok közé, leültek egy felborított targoncára. Ez volt Jani birodalma. Ezideig csak a kántor-Magda járhatott be, más lánynak nem volt szabad. Most maga hívta be a testvérét. Szerettek volna beszélni egymással, megmagyarázni, amit hallottak, de nem tudták. Megfogták egymás kezét. Ez volt minden beszédük. Annyi maradt csak belőle, hogy egy fölfakadó belső érzés hajtotta őket egymáshoz s ugyanakkor anyjuk felé. Igyekeztek kedvébe járni, segítettek neki, ellesték még a kívánságát is, sajnálták és szerették.

Akkor szökött föl magasra ez az érzés és akkor lett élő valami, mikor egyszer Gyikó úgy megütötte a feleségét, hogy az elesett és belevágta fejét az asztal élébe. Még orvos is járt

hozzá! Gyikóné négy napig nyomta az ágyat. A két gyerek mindig ott sertepertélt körülötte. Nagy bábú volt akkor az anyjuk, akik öltöztetni, vetkeztetni kellett, itatni, etetni, cirógatni és aki néha felemelte szemét, rájuk mosolygott. De jó meleg volt ez a mosoly! Végigszaladt a gyerekek szívéen. A kislánynál anyai érzés volt ez már, a fiúnál pedig valami szégyenkező udvarlás. Amint a szülők, különösen az apa, most született gyermekét szinte idegenül nézi és hosszabb-rövidebb időbe telik, amíg érzi a különös zsongást, amely egyik vérrokon testéből a másik felé árad, — sokszor egy óra csak, sokszor egy nap és néha egy esztendő is beletelik, — úgy a gyerekeknél is nem az értelem első kis világosságánál támad föl a szülő iránti szeretet. Előbb csak a jó, állati meleget érzik, a simulás öröme, a valakihez tartozást, aki oltja a szomjúságukat, éhségüket és a keze simogatásakor valami villamos meleg fut végig a testen, aki jó és kegyetlen, büntet és jutalmaz, sírni hagy és kinez, akihez mégis jó hozzátartozni, odaszaladni és az ölébe bujni. A ragaszkodó, eltéphetetlen érzés csak sokkal később, vagy sohasem támad fel. Ott élhetnek egymás mellett a legszorosabb kapcsolatok összekötve és mégis idegenek, rejtélyes módon idegenek, — néha ellenfelek.

Jani mindig úgy tudta, hogy apja neki ellensége. Mikor először látta apját részegen elterülve a konyha földjén, rosszul lett. Mintha angyal zuhant le volna az égből és szép fehér szárnyai helyett undok, fekete sörte lett volna rajta. Hogy lehetett, hogy az apja, még ezt is!

Úgy kellett felszedni a földről, fellocsolni, elájult. Még azután is soká feküdt hideglelős reszketésben.

Hogy lehet ez? Hiszen nem ez az igaz arca mégsem! Az az igazi, amelyik feléhajolt a reggeli szürkületben, az erdészlakban, csiklandozta a bajuszával, tréfás képeket vágott, mikor még egyetlen gyermek volt otthon...

És aztán... részegen... sírt. Oly borzalmas volt nézni vakmerő, bátor apját sírni...

Kívánta: bár elmenne, eltűnne, soha vissza se jönne, sőt borzongva volt bátorsága arra is gondolni, hogy hátha meghalna! Akkor övé lenne a jó meleg ágy a kuckó mellett, a szép fehér ingek, a kis fekete bunda, ő venne ki először a tálból, szegné a kenyeret, hajtaná a lovakat, fuvarozna, pénzt keresne és mindent odaadna az anyjának. Sokszor kívánta, bár lenne egyszer ő is olyan erős, mint az az apja. De nőjjön csak meg! nem engedi anyját bántani. Nem is lehet jó anyjának, hogy ilyen ura van. Lám más asszonyok férj nélkül is tudnak élni. Irigykedett egy pár fiúra, akik fél-árvák voltak. Szabadon jártak-keltek, mint felnőttek: egyik már cigarettázott is! Ha kérdezte tőlük egy csíny után: Nem félsz hazamenni? vállat vontak és nevettek. Rettenetes boldog gyerekek voltak Jani szemében. Meg volt győződve, anyja őket is jobban szeretné, ha apja eltűnne a háztól. Mert, ha nem volt otthon, anyjuk ráért velük foglalkozni, játszani néha, de akkor éjszaka óta minden megváltozott. Jó szót ők se kaptak, anyjuk még kevésbé, napirenden volt a szóváltás, a gyerekek már menekültek a kert alá, ha apjuk lépteit, vagy a szekerük zörejét meghallották.

A fűrésztelep felállításakor felduzzasztották a patakot, mely fent malmot is hajtott, lent a fűrésztelepet. A telep egészen Janiék háza aljáig ért. Ott voltak hosszú sorban a deszkák, kis tető alatt, mint megannyi tömör házak. Egész utcák, kis közök, valóságos labirint. Ott játszott Magdával, míg be nem vitték a képezdébe tanulni. A kántorné nagyon derék asszony volt, de hirtelen járt a keze. Egyszer ott fogta leányát Janival a deszkarakások között késő délután. Nem csináltak semmit, csak egymás kezét fogták. Mégis két pofont menten kiosztott. Máskor maga hívta meg Janit, nagy darab vajaskenyeret adott neki, elnézte:

»Olyan vagy te, mint egy kis szent, a kék szemeddel. Miért nem ad édesanyád papnak? Milyen helyes kis tisztelendő lenne belőled!«

A fuvaros egyre több időt töltött a korcsmában. Egy új

szobát építettek a házhoz, de a mesterembernek járó bért, az asszony megtakarított pénzét, ha csak rátehetette a kezét, elvette, elitta. A család néha már inséges napokat látott. Egy tél végén fűtenivalóra se jutott. A szomszédságtól szégyeltek kérni, mert András két nappal azelőtt elfuvarozta a fát, ami az udvaron volt. Valamit dörmögött, hogy vevője van és hoz újat. Csak három nap múlva tudták meg, hogy a fát befuvarozta a korcsmáros udvarára, mert már annyival tartozott neki, hogy nem akart többet hitelbe adni.

Azt a fergeteges haragot, ami anyját előntötte, sohase tudták gyerekei elfelejteni. Pusztá kézzel nekirontott az urának, öklével csapkodta, ahol érte: »Felőled megfagyhatunk, megdögölhetünk«, kiáltozta. Oly félelmetes volt nézni, hogy András maga is megriadt, válla közé húzta a fejét, kiment a szobából és mint egy megvert állat, eloldalgott. Az udvaron megállt, döbögött egy helyben, majd felrikkantott, kacagott. Felesége azt hitte, megőrült és kirohant utána. De már akkor a szekeren ült, állva hajtott, kirobogott az udvarból. Elment a korcsmába.

Ettől fogva hagyta, csináljon az asszony, amit akar, de ha prézsmítani kezdett, felkapott egy szekérre és ment a korcsmába. Ha baj volt a tehénnel, orvost kellett hívatni a jószág-hoz, vagy gyerekekhez: elment a korcsmába. Ha szombat este bejöttek a favágók, akikkel dolgoztatott és nem volt pénz a háznál, jóelőre elment a korcsmába. Akármi baj volt a háznál, megszökött előle, nem akart tudni róla, ez volt a bosszúja. Mint egy Sámson, döntögette magára jólétük házáat kaján örömmel, hogyha összedül a ház, az asszony is vele együtt pusztuljon.

A kisebb gyerek, Piroska, járt legrosszabbul. Semmi része sem volt a jó időkből, már nem az édes életbe született. Jani és a tanítóék Magdája összeszoktak, titkos szövetségükbe nem engedték be őt, külön törvények, szokások szerint éltek. Rejtelmes útjaik voltak és ösmeretlen forrásokból pénzeltek, mert néha még Jani segítette ki az anyját. Félt ki nem mondott

szavaiktól, suttogásuktól, mert elkergették, ha közelükbe mert menni. Riadtan állt ennyi ellenség között, nem tudta hová forduljon. Jani is csak akkor egyszer volt jó hozzá. Ugy látszik megbánta; elhagyta, nem törődött vele, csak parancsolt s ha nem engedelmeskedett, megverte. Ellenérzése apja felé vitte. Sajnálta, mert látta, hogy a többi összefog ellene. Vele sem törődtek, árvának, kitagadottnak érezte magát.

Egy vasárnap délután egyedül maradt otthon. Apja váratlanul hazajött. Nem volt ittas, de veszett rossz kedve volt. Egy ital vizet kért s mikor Piroska hozta, reszkető kezében kilocscsant a pohárból a viz. András már ráemelte a kezét, mikor meglátta a kislány holtravált arcát. Visszahőkölt. Csodálatos hirtelenséggel megnyugodott. Nézte a lányát. Még soha ily soká nem nézte egyvégben. Elvette kezéből a poharat. Elmosolyodott. Talán tetszett neki, hogy így tart tőle a lánya.

— Gyere ide te kis bogár, mondta és egészen más volt a hangja.

Piroska olyan közel jött hozzá, hogy a térdét érte.

András közelhúzta magához, ránézett:

Megnőttél, mondta és megcsipentette az arcát. Kotorászott a zsebében és egy kis pénzt adott a lányának. Mit tanultál tegnap az iskolában?

A tízparancsolatot.

— A tízparancsolatot? András felugrott, kirúgta maga alól a széket. Ugy, a tízparancsolatot! No arra tanítsd meg az anyádat! Most már harsogott újra a hangja. Piroska riadtan menekült a szoba sarkába.

András újra lehült. Ne félj kis bogár, mondta, téged nem foglak bántani.

Piroska nem feledte el ezt a jelenetet. Addig úgy érezte, hogy nem egész, ép ember, hogy őt is úgy szerethessék, mint mást. Most kissé több bizalma kerekedett, apja megvédi. Így értette azt, hogy »nem foglak bántani.« Volt egy barátja. Igaz, hogy nehéz és kegyetlen barát, aki majd hónapokig azt se

fogja tudni, világon van-é. Ugy látszik, ilyenek a férfiak mind, akár apa, akár testvér.

A nyugtalanság azonban ott maradt a szíve mélyén. Nem hitte el, hogy szereti valaki, még sokára azután sem. Ellökte a feléje nyúló kezét akkor is, ha szívéhez szeretne volna szorítani. Csak álmában múlt el a szorongás, akkor jött a megváltás, akkor jött el Hamupipókéért a királyfi. De a valóságban egyik férfi sem hasonlított, óh távolról sem, erre a királyfira, akinek olyan szeme volt, mint az édesapjának azon a délutánon.

IV.

Kora reggel András kiküldte Janit előre a vágáshoz az erdőbe. Ahol az erdő a kastélyból vezető utat szegélyezte, oda az új erdész a legkülönbözőbb fajta fákat ültette a grófné kedvéért.

A grófnő festegetett és erre járván azt kívánta, hogy sokszínű lomb várja ősszel: halványzöldtől aransárgán át rótvörösig. Így szegélyezte a csupa fenyő és bükköt szilfa, nyárfa, hárs és juhar. A hegy oldalán a fenyők oly sűrűn álltak, hogy alig lehetett köztük elmenni. A nap legélesebb és legfényesebb baltájával is csak akkora rést tudott vágni, hogy néhány sugarával délben bepillantasson a sűrűségbe. Ha egy gyerek átmegy anyjával az erdőn gombát szedni, vagy egyedül járt tobozokért és látta a hirtelen besugárzó és eltűnő fényt bearanylani, bizonynyal azt hitte, tündérlány aranyhajából sodort arra egy szálat a szél és lihegve nyugtalanul kapott utána, de kisiklott újjai közül.

A hegyoldal sötét, tömött fenyőerdőt éles vágás hasította ketté. A sziklás völgyben patak futott alá. Zajló csörgése olyan volt messziről, mintha két asszony veszekednék. Ott csúsztatót csináltak a favágók, tél-túl elegyengetve a talajt keserves munkával és a felsővágásterről ezen csúsztatták alá a törzseket, amelyeket egy nagy tisztáson gyűjtöttek össze. Másutt széles utat hagytak és a meredeken egymásután görgették le a kivágott fákat. A hosszúnyelű, fényes balták gyorsan csaptak le a falábánál és hántották a barna kérget, fel-felvillanva, mint egy fényes szempillantás. A letarolt terület messziről úgy nézett ki,

mint mikor valakinek a szakállából egy tallérnyi helyet kiborotválnak. Bizony csupa folt volt a hegyoldal. Az erdő igyekezett is helyrehozni a szépség hibát. Innen is, onnan is zöld hajtások törtek elő a földből, suhángok hajladoztak a szélben, nagy páfrányok bokros zöld levelei takargatták a vágás helyét. Eriák csöpp lila virágai kandikálnak ki a szép páfrányok alól, szederindák fonódtak a parton és az út szélén, ahová a nap sütött, szamócák apró, piros lámpása hunyorgott a zöld levelek alatt. Az erdészek is segítettek és egyforma távolságra facsemetéket ültettek, amelyek ijedten, szepegeve néztek fel a magas ősökre, szent Isten, nekünk is ilyen magasra kell nőni?

A nagy szálfák úgy heverték össze-vissza, mint csatatéren a holttestek. Egy vékony, szűzies nyárfa, amelynek fehér ruháját lehántották, szégyenkezve bujt el a nagy ágas fák mögé. A vastagabb gallyak és a vékonyabb törzsek ölbe voltak rakva.

Az erdő is olyan volt körülé, mintha élne: lélekzett, viharzott, indulatoskodott, halódott és új sarjakban új életre támadt. A talaj mélyéből kinőttek a fák, gyökereiket olyan mélyen eresztették be, mint a magas kőpaloták acélváza hatol be a föld alá. A finom hajszálgyökerek összeelegyedtek a földdel, de a föld is kényes volt: nem mindenfajta fát fogadott el magáénak. A levegőnek, víznek, napnak, talán a tengernek, amely valaha ott zúgott, vagy a jégárnak, amely eltemette — mindnek befolyása volt erre a darab földre és arra, ami termett, nőtt, megmaradt, vagy elpusztult benne.

A talaj egy darabján csak egy bizonyos fa tudott megélni, másutt pedig a legfinomabb hajtások is megfakadtak, amint egy gyermeknek sem mindegy, hogy palotában nő fel, vagy egy bérkaszárnya hátulsó udvarán, ahol évekig nem lát napot.

Jani hanyatt hevert a harmatos fűben. Kabátja le volt tértve, mellette a fejszéje. Nézett föl, a csaknem felhőtlen égre, egyik keze szinte belesüppedt a gazdag zöld gyepebe, másik kezét a nap felé tartotta és nézte, hogy a piros fényben milyen áttet-

szők az újjai. Eszébe jutott, a csavargó figyelmeztette először erre a játékra.

Az erdő felől egyszerre, hirtelen, mintha óriási vödörből tejet öntöttek volna föl az égre, tömött, fehér felhők törtek elő, fehér szélük erősen elütött az ég kékjétől. A napfényben halványsárga tónust kaptak, mint a tajték. Egy nagy darab felhő előrerugaszkodott, kocsi formája lett és úgy futott fel a láthatár meredekjéről. A fiú gondolatban két aranysárga lovat fogott be eléje és már száguldott is az égboltozaton.

Annyira el volt merülve, hogy nem figyelt a közeledő szekér zajára, csak apja kiáltására riadt fel álmodozásából.

András ráförmedt a fiára: »tán nem eleget aludtál? Mi bámolni valót találsz az égen? sohasem láttad?« A fiú talpra szökkent, nem felelt. Segített a lovakat kipányvázni, amelyek ott legelték a fűvet, aztán mind a ketten baltára kaptak és neki álltak aprózni a kijelölt törzseket, hasogatni a gallyakat. Ez nem a fuvaros dolga volt, de András a falu jogán így »faizott«. A felügyelő minden percben arra jöhetett, de András nagy lelki nyugalommal vitt be egy-egy hasábot a bokor közé, mintha ott felejtette volna. Jani ismerte az apját, mindig azt csinálta, pedig eleintén nem is volt rá nagy szüksége. Láta, mikor alkonyatkor besurrant a még fiatal erdőbe, a balta élével egy-egy fiatal fa tövére rácsapott. Csak egyet, de éppen elég ez a szegény fának. Pár hét múlva lekonyultak a levelei, ráncos lett, mint egy öreg asszony, kiszáradt. Akkor jön az apja, letöri és az erdőkerülőnek megmutatja:

— Micsoda rongyos faiskola, ahol ilyen fákat nevelnek!

De még ez hagyján! Hát mikor öl fát visz — mert fával is kereskedett, ha vevője volt, — jön a vevő, megvárja, amíg felrakják az öl fát, elindulnak. Apja beszédbe elegyedik, a szekér zörög, nem hallani, ha leesik egy-egy darab. Jani megy a szekér után, neki kell az árokba húzni a hasábokat. Vagy egy öl fa közé bedug egy frissen levágott fiatal fenyőt, abból csinál kerítést otthon.

Jani előbb nem akart hinni a szemének. Kis híjja, hogy el nem rítta magát. Ő dehogy nyúlt volna a máséhoz! Az erdészlakban, mikor még kis fiú volt, nem igen tudott különbséget a magáé és a másé közt. Elvette, amit talált az erdőben gazdátlan: egy kis fejszét, amit lehullajtott valamelyik fuvaros; meg is vágta vele a kezét, hogy vérzett. De mióta a tanító úr olyan szépen elmagyarázta, tudja, hogy ez bűn. És most a saját apja tesz rosszat! Lezuhant valami, összetört benne, mint a legkedvesebb játéka. A verést még csak tűrte, a szidásra sem rezzent már össze, a veszekedés elől elfutott, de ez elől nem lehetett menekülni. Apja lopja az erdőt és rákényszeríti, hogy bűnözzön. Álmában tüzes fogókkal ördögök csipkedték a húását, a lopott fából rakott máglyán pörkölték, mint az ártányt télen. Keserves dolog volt, hogy senkinek se szólhatott róla. Anyja visszahúzódott tőle, Piroskát ő riasztotta el. Magdát bevitték a városba iskolába. Egyedül maradt.

Egy vasárnap délelőtt, nyikorgó csizmában, nagy bottal, pörge kalappal, fekete mándlis, cserzett arcú, fényes, aprószemű öreg ember jött be az udvarra. A gyerekek kiszaladtak elébe, mert harmónikás csizmája volt puha szárral, idehaza nem láttak olyant. A kutya is elébe szaladt, megugatta, de nem bántotta. Kis zsák volt átalvetőn a nyakába, a kezében meg amolyan katonaláda féle. Szekéren jött idáig, hallatszott, amint elzörgött a ház előtt. Lehajtott fejjel ment fel a tornácra, letette a ládát, botját, kalapját, megtörölte a homlokát egy nagy babos kendővel, aztán megkérdezte: »Gyikó András háza ez?« A gyerekek megigenelték.

— Na akkor itthon vagyok, mondta az öreg és leült a lócára.

Gyikóné előjött az istállóból. Meg se kérdezte az öregot mi járatban van. Azt hitte, valami vándor féle, de, hogy nem kért semmit, arra gondolt, tán fuvarba hívja az urát. Azt mondta, hogy várja meg és nem törődött vele többet.

A konyhában ebédhez készült; paprikás krumplit főzött.

hagymát vágott és a hagyma nehéz, csipős szaga összeelegyedve a paprikás krumpli illatával, elérte az öreg embert, aki mosolyogva forgatta fejét a jóféle szagok felé. Egyszer-egyszer benyúlt iszákjába, kenyérdarabokat morzsolt már fogatlan szájában, el is bóbiskolt a napon, amikor egy durva kéz megrázta a vállát.

A fuvaros bizalmatlanul nézett a borotvátalan, barna arcra.

»Én vónék, fiam, én vónék«, mondta az öreg még nevetve és a fuvaros, akiben már volt egy kis ital, a meglepetéstől hátralépett.

— Hát meghalt az anyád — kezdte magyarázni az öreg Gyikó, de nehezen forgott a nyelve. Nem volt még vén, csak nagyon meg volt öregedve. Nagyon meghúzta a munka, mert a föld hamar kiveszi az ember erejét, a hosszú nyári hónapokon át a kevés nyugalom, sok fáradtság elnyűtték idő előtt.

Az öreg Gyikó, hogy asszony nélkül maradt, se szó, se beszéd, eladta a házát, kis földjét, ideutazott a fiához, akit oly sok esztendő óta nem látott: maga is csodálkozott, hogy megismerte.

Az öreg egyenesen a dologra tért. A pénzét betette a takarékpénztárba, mert az ügyvéd, aki a szerződést csinálta, azt tanácsolta. Volt vagy ezerkétszáz koronája, nagy pénz. Hát odaadná a fiának, ha írást csinálnak, hogy eltartja, ellátja mindezzel és halála után tisztességesen eltemetteti. Igaz, hogy odahaza a padláson megvolt már szép diófa-koporsója, akkurátosan kibélelve, a fejpárnája igazi pehelytollal és nem gyalúforgáccsal tömve, a barnára politúrozott oldalon ezüst szeggel ki volt már verve a neve. De hát ki hurcolja a koporsóját a hátán az alföldről a hegyekbe? Szerencséire volt egy jó szomszédja, akit Mikó Ferencnek hívtak, csak egy betűt kellett megváltoztatni. Az vette meg a koporsót, a szemfedelet. A szemfedelet, azt sajnálja nagyon, mert szép volt, csipkéből való.

A fuvaros csak meresztette a szemét, nézte az öreg eres kezét, amint kigombolta a kabátot, a mellényt, vászoninge alatt

a zacskót. A zacskóban egy nagy buksza, egy pár papír- és ezüstpénzzel és a takarékkönyv. A fuvaros arcára kiült a mohóság, alig tudta türtőztetni magát, hogy a pénzt és a könyvet el ne vegye, de meglepetésére az öreg maga adta oda neki, mosolyogva a bajusza alatt. Aztán megbeszélték, hogy a jegyzőhöz mennek, írást csinálnak, öreg Gyikó Ferenc már életében fiára testálja vagyonát. Zsófit nem is kérdezték. A gyerekek ugrándoztak, örültek a vendégnek és kíváncsi pillantásokkal méregették az izákot, amiben mindenféle jót sejtettek.

Megbeszélték, hogy reggel mennek a jegyzőhöz. A fuvaros már estefelé eltűnt, bevitte a könyvet a korcsmároshoz és majd felvetette a düh, amikor megtudta, hogy a betétkönyvből egyedül az öreg jogosult pénzt kivenni és az el nem zálogosítható. Így hát felhajtott egy pohár pálinkát, morogva ment haza. Az öreg ott aludt a szobában egy fölvetett surgyén, majd másnap megnézik, hol lehetne elhelyezni. Az istálló mellett van egy félszer, derékig téglá, attól vályog, csak be kell tapasztani, belülről kimeszelní. Az ágyfát majd összeeszkábálják valahogy, az ajtóba kis ablakot vágnak, egy másik ablakot az istálló felé, legalább vigyáz az öreg a jószágra.

A fuvaros egy szóval sem kérdezősködött az anyjáról, lefoglalta figyelmét a váratlanul kezébe jutott pénz. Forgatta a fejében, hogy lehetne hozzájutni, mert nagy szüksége volt rá. Amikor az előbb visszajött és az ég alja már tele volt csillagokkal, elkezdte számolni a nagyját, de a századiknál abbahagyta. Elgondolta: ezerkétszáz darab ezüstpénzzel talán ki lehetne rakni az égbolt alját, — de hiába, várni kell. Egy pillantásra látta maga előtt anyja összeaszott arcát, aki korán megöregedett a gőzben, füstben, mert mosónő volt. Bizonyára ő rakta élére a garast, amiből ez a tenger pénz egybegyűlt. Nagyön összeament az öreg, nem annyira testben, inkább azon látszott meg rajta az öregség, hogy nehezen tudott összefüggő mondatokban beszélni. Mindig nevetett. Mielőtt a jegyzőhöz mentek, a korcsmában megittak egy félliter bort és ettől fel-

élénkült. Szépen elmondta a jegyzőnek sorban, hogy mi a kívánsága. Minden héten tiszta fehérnemű, rendes ágy, jó koszt, reggelire fehér kenyér, szalonna, dohány, amennyi már egy ilyen öreg embernek szükséges, minden évben egy pár csizma, de ha a régi még bírja, akkor nem kell. A dohányt tízszer is elismételte.

Igy költözött be Gyikó Ferenc a fia házába. Csendes, kevés beszédű öreg ember volt, nem sok vizet zavart. Legjobban szeretett játszani a gyerekekkel, akik sokszor megréfták, de azért szerették, mert olyan magával tehetetlen volt, mint egy kis gyerek. A fia jól bánt vele, a menyje pedig hetenként egyszer, mikor a gyerekeit megfüröszttötte, egy dézsa meleg vízbe az öregot is belerakta. Nagyon szerette a meleg vizet, jól esett elnyűtt testének.

Csak a dohánnyal volt a baj, azt mindig keveselte. Azzal tudták a gyerekek legjobban megörvendeztetni, ha dohányt, szivart kerítettek. Olykor farigcsált nekik hol egy kis széket, hol egy kocsi, nyilat, vagy más kis szerszámot, mert olyan fúró-faragó ember volt.

Naphosszat elült az udvar partos oldalán, ahová legjobban sütött a nap. Behunyta szemét és nem törődött volna avval sem, ha kigyul az egész falu, sütötte magát a jó melegen s meg volt elégedve sorsával.

Nem avatkozott a fia dolgába, még annyira sem, hogy megcsóválná a fejét a nagy veszekedések hallatára. Elhúzódot az udvar végére, sokszor a gyerekek is utána szaladtak és mint csirkék a kotló körül, odabujtak hozzá.

Kérlelték, meséljen, de bizony nehezen forgott már az emlékezés kereke. Inkább alföldi pásztornótákat dalolt, öreges, reszkető hangon. Nem tudott nekik adni semmit, még egy krajcárkát sem és mégis nagyon szerették. Volt benne valami biztos nyugalom, a földhöz tartozott. Ha elkisértte a gyerekeket az erdő széléig, leült egy fatönkre és fejét lehajtva nézte a lába előtt elvonuló hangyasereget, két kezével megtámaszkodva

a fatönk szélében, messziről úgy nézett ki, mintha száraz fa görbedne ott az út szélén. A kezei talán gyökérré válnak. Ha a gyerekek lehevertek a fűbe játékos jókedvükben, sötét, avitt ruhájában úgy nézett ki közöttük, mint ledöntött nagy fa egy darabja. Janival kivált nagyon megbarátkoztak, vele volt legszívesebben, néha vasárnap el-elkóboroltak az erdőben.

A menyével nagyon kevés szót váltott. Segíteni alig tudott, seperte az udvart, vagy fát fűrészelt, télen havat lapátolt, már amennyire birta. De mégis hasznát vették, mert szeme folyton a jószágon járt, csak úgy, megszokásból. Mindjárt észrevette, ha valami hiba volt. Tudott a jószággal bántani. Előre megmondotta, mikor lesz eső, a felhők és a szél járásából.

A második évben megcsúszott a jeges udvaron, elesett, megütötte magát. Attól kezdve az oldalát fájlalta, mindig a tűz mellett ült, a pipáját szorongatta a kezében, mert csak ez az egy gyönyörűség maradt számára a világon.

Ha a fuvaros részegen jött haza, apját sem kímélte. Egyszer a gombócós tálat dühösen elrántotta előle, mert az ujjával nyúlt a tészta után. Ha palacsintát sütött Zsófi, vagy két tucatot rakott egymás fölé; akkor egész természetesnek találták, hogy sorban kézzel nyúljanak utána, összesodorták és leemelték a tetejéről. Most, ahogy a fuvaros a tálat visszarántotta, a forró zsír kicseppent és megégette az öreg kezefejét. Nem kiáltott, csak lekapta kezét az asztalról. Másnap feldöntött egy köcsög tejet. Gyikó meg akarta büntetni, mint egy gyereket és megvonta tőle a dohányt.

Három nap mulva a szomszéd udvaron kigyulladt az istálló. A grófi birtok itt nyult be a faluba, itt volt néhány gazdasági épület, egyik kasznár lakása. Az istálló egyik oldalában az urasági tehenek voltak, a másik oldalon a cselédségé, a jegyzőé és a tanítóé, a harmadik oldalon a bivalytehenek. Kigyult a hidlás — talán valamelyik béres gyújtott ott pipára — és magasra lobbant fel a láng; az egész cselédség rohant az istálló felé, hogy a jászoltól az állatokat eloldozza és megmentse.

Persze mindenki a magáét akarta volna kimenteni. Mindegyik cseléd a maga tehenéhez rohant és nem törődött a gazdáéval. De hiába oldották el, az állatok makacsul ott maradtak, hiába húzták a kötelet, nem mozdult egy sem a helyéről, mert azt szokták meg, hogy előbb a bivalyteheneket engedik ki, utána a gazda, majd a jegyző és tanító tehenét. Amikorra a csípős füstben valahogy azokat is elkötötték, úgy összeszorult a sok állat az istálló ajtajában, hogy az emberek is alig tudtak megmenekülni, a jószág mind bentégett. A tüzes pernye ráhullt a Gyikóék istállója tetejére is, ám ez szerencsére cseréppel volt fedve, de belekapott az öreg apó szobája fedelébe, amelyet csak tél-túl terítettek be kátránypapírral. A lovak nem voltak otthon, az összeszaladt szomszédok hamar eloltották a tüzet, de akkor éjszaka az öreg Gyikó nem alhatott a kormos, lucskos szobában. A tűz látása nagyon megijesztette, valami régi tüzeset emléke kísérthetett benne.

Egész este magába roskadva ült egy szegletben. Szeme-szája tele lett a kesernyés füsttel, a szálló pernyével, nem tudta kiköhögni. Homályos rémület fogta el, úgy érezte, mintha el akarnák pusztítani, talán az ő kis hajlékát akarták elégetni ezzel a tüzrel, hogy hamarabb jussanak a pénzéhez? Alig birt az ágyba kecmeregni. Majd nagyon fázott, majd nagyon melege lett. Hánykolódott úgy, hogy a menyé kétszer is felkelt éjszaka megnézni, mi baja és a lecsúszott takarót ráborította. Hideglelős izgalom fogta el. Talán a fia keze van az egészben? Hol van ilyenkor? mért jött haza olyan későn, mikor már eloltották a tüzet?

Vaksötét volt a szobában. Hajnal felé a fuvaros azt álmodta, hogy a lovak elragadták, az ülésről leesett a lovak közé, az egyik ló visszafordult, felemelte az első lábát, hogy a patájával befakassza a fejét és olyan gúnyos, gonosz arccal nézett rá, mintha nem is ló, hanem ember volna. Az első ütésnél felemelte karját védekezésül és akkor olyan erős vágást kapott a csontjába, hogy felugrott az ágyról. Abban a percben felriadt,

valami puha testbe ütközött, mely egyet lendült és nagy koppanással lezuhant a földre. Világot gyújtott s akkor látta, hogy az apja fekszik az ágy előtt a földön, egyik kezében görcsösen magához szorítva egy kurta baltát. Fel akarta emelni, de égő sajgást érzett jobb kezében, iszonyú fájdalmat és ahogy megmozdult, homlokán valami meleg csorgott alá. Azt hitte, hogy az álombeli rémülettől meleg izzadság, de amint hozzányúlt a bal kezével, csupa vér lett. A zajra a felesége is felébredt és a mécses fényénél látta, hogy az ágynemű piros a vértől. Sikoltozva ugrott fel, kirohant a konyhába, jajveszékélésével felverte a gyerekeket, kiszaladt az udvarra és segítségért kiáltozott. A szürkület hirtelen kivilágosodott, a hegyek mögül előbukkant a nap piros előfutárja. A nagy zajra innen is, onnan is egy-egy munkába siető parasztember jött be az udvarra, ahol Zsófi kezét tördelve jajveszékelt. Annyit lehetett érteni szavaiból, hogy ura és az ipa ölik egymást. Egy bátrabb férfi belökte az ajtót, majd utánuk többen is bementek és nemsokára kihozták az udvarra Andrást, akinek az egyik karja törötten lógott le, arca, feje csupa vér volt.

Megmosták a kútnál, orvosért küldtek, majd az öreg Gyikót hozták ki az udvarra. Alig tudott a lábán állni, a szeme zavaros volt, dadogott, hebegett, nehezen forgott a nyelve, hiába kérdezték, nem felelt.

Mihamar kiderült az egész. Az öreg Gyikó álmában fölkel, fölvette a falhoz állított balták közül a kisebbiket, a sötétben odatopogott a fia ágyához és a balta fokával rásujtott a fejére. Szerencsére az ütés előbb a vastag párnát érte és a sűrű haj is csökkentette erejét. A második ütésnél mér éllel fordult a balta, de az öreg gyenge keze nem bírta, csak a balta önsúlya zuhant Andrást alsó karjára és eltörte a csontját.

Csendőrök jöttek, bevitték az öreget, aki még mindig nem tudott magáról, hiába faggatták, hogy miért tette, nem tudta megmondani. Gyikó Andrást bekötözte az orvos, a karját sínbe tette és mert a felszakadt fejbőrt is jó pár öltéssel hozták rend-

be, nem tudott négy hétig fuvarozni. Azalatt Jani járt az erdőbe, nagy büszkeséggel hajtotta a lovakat, pedig alig volt tizenégy éves. Az erdőben a fuvarosok és favágók nevetve köszöntötték a kis gazdát, segítettek a fát fölrakni. A hetibért az ő kezeihez adták. Anyja négy hét alatt szép pénzt szedett össze, renbehozta a háza táját, kifizette az adósságokat. Csudálatos dolog, bármilyen iszákos volt különben András, most, betegségében nem kívánta az italt. Apjára cseppet sem haragudott. A szomszédoknak azt beszélte, hogy tán valami rosszat álmódott az öreg, megzavarodott, azt hitte, megtámadták és védekezésül emelte rá a fejszét. Járt a csendőrségnél is, hogy eresszék haza az apját, de már bevitték a városba a kórházba megfigyelni, nem-é elmebeteg?

A tárgyaláson, a törvényszék előtt sem tisztázódott a dolog. Az öreg Gyikó itt már értelmesebben beszélt, jól kipihente magát előbb a kórházban, azután a fogházban. Kérdezték, talán haragudott a fiára, menyére, nem jól bántak vele? Nem, de-hogy! Nagyon jó a menyé hozzá, fehér kenyeret ad, meg is fürösztí, még be is takarta, mikor fázott. A védő is álombeli affektusból magyarázta az éjszakai támadást. Az ügyész szándékos emberölés kísérletéért emelt vádat. A nagy vitába, melyet a törvényszéki orvos sem tudott eldönteni, beleszólt az egyik fiatal bíró. Kezébe vette a szerződést, hogy mi illeti meg az öreget és egymás után kérdezgette ki, hogy ezt, vagy azt megkapta-e? Mikor a dohányhoz értek, az öreg Gyikó felkapta a fejét és panaszkodva, csaknem kiáltva mondta: »Elvették tőlem, mert belenyúltam a tálba, elvették a dohányt, adják vissza nekem a dohányomat. András vette el, a párnája alá tette!«

A bírák összenéztek, nyolc hónapra ítélték az öreget. Alig volt bent két hónapig, kitört rajta a téboly. Dühöngött, alig tudták megfékezni. Csak azzal lehetett megnyugtatni, ha egy cigarettát adtak, dohányt ígértek neki. Bevitték az elmeegógyintézetbe. Egy reggel, amikor költeni akarták, látták, hogy már megmeredt a teste.

V.

Gyikóné a konyhában ült az ágy végén és sirdogált. A fia előtte állt és ijedten nézte, hogy könnyek csurognak le az arcán. Bár nem nagyon volt alkalmuk ilyen közeledésre, a dédelgetés nem volt szokás náluk, Janinak bizsergett a karjában, a tenyerében valami: simogatni, ölelni, megvigasztalni az édesanyját. Ám az a bizsergés nem vált mozdulattá, ott maradt a karjában ép úgy, mint a szavak a torkában, amelyek becéző és simogató szavak akartak lenni, de nem születtek meg. Nem látta, hogy apja — a részeg ember bizalmaskodásától eltekintve — gyöngéd lett volna feleségéhez. Édesanyjuk szerette őket, ezt bizonyosan tudták, de nem mutatta, vagy nem is tudta a módját? Így csak állt tehetetlenül és ökölbe szorított kézzel hallgatta:

— »Nem birom tovább, nem birom!« mondta anyja maga elé. »Mindent nekem kell csinálni, apátok elissza, amit keres és mégis engem ver meg, ha nincsen hús az asztalon. Azt kiabálja, ő dolgozik, ennie kell, de nem ad pénzt a konyhára. Látjátok, hogy én mosok, főzök, kapálok, fonok, szövök, kendert tilolok, apró jószágot nevelek, mindent csak én csinálók. A gyermekeimnek nem tudom hasznát venni. Te is mindig odabórodorgsz apáddal az erdőben.« De, amig ezt a szemrehányást mondta, fölnézett a fiúra és ebben a pillantásban volt valami, hogy nem fájt a szidás. — »Nézd, milyen rongyokban járok, neked se tudok rendes kabátot venni. Piroska az én régi ru-

hámat hordja, de az is olyan kifakult, szégyen felvenni!»

— Mit tegyek, anyám, mondta a fiú elkeseredve, nem maradhatok meg egy helyen sem. Beálltam a kovácshoz,• alig voltam ott pár hétig, apám összeveszett vele és rámparancsolt, hogy hagyjam ott. Azt mondta, hogy a kovács szándékosan nyilalta meg a pejkit. Aztán a fűszereshez adott be tanulónak, ott már fizetésem is volt, akkor meg ostorral támadt a gazdámra, mert valamit nem tudott megkapni nála. Dühöngött, levert egy csomó üveget, az egyik üvegcserep felvágta a kezét, csupa vér lett. Most aztán a mészárosnál dolgozom. Nagyon csunya mesterség, nem szeretem. Csupa aludt vér a kezem mindig, meg a körmöm alja, alig tudom lesurolni. A többi legény mind csúfolódik, mert elfordítom a fejem, ha a taglóval oda kell ütni. Szegény állatok, olyan keservesen bögnék, mint egy sebesült ember. Mit csináljak? Minden pénzt hazahozok, de mégisincs soha itthon.

— Mit tegyek? Már voltam a bíró úrnál is a városban, a csendőrökkel is beszéltem, tán ha verekedésbe fognák, vagy rajtacsípnék falopáson, lecsuknák egy pár hétre, addig te fuvarozhatnál és kereshetnél egy kis pénzt. Megvert engem az Isten! mondta Zsófi és újból feltört a sírása.

Jani ügyetlenül megsímogatta az anyját és kérlelte, ne sírjon. Miért van az, hogy náluk olyan visszájára megy minden? Emlékezett rá, egy este későn jött haza a szekérrel: a városba fuvaroztak fát a polgármester udvarába. Ott dobálta le a hasábokat, a polgármesteri lakás ablaka nyitva volt. Kis fiú állt az asztal mellett és mikor az édesanyja bejött, odaszaladt hozzá, nyakába csimpaszkodott és megcsókolták egymást. Aztán nyílt az ajtó a polgármester úr előtt, két gyerek szaladt elébe. Mikor beült a karosszékebe, a gyerekek felkapaszkodtak a térdére, odahajtották fejüket a vállára és a polgármester símogatta őket. Az anyjuk nagy gyönyörűséggel nézte. A szobában minden szép tiszta volt, szinte fénylett. Fehér abrosz az asztalon, csillogott a kancsó és a fekete bútorokon visszatükröződött

minden, mint megannyi tükörben. Fönt a csillárban világolt a gáz. Janinak összeszorult a szíve. Behunyta a szemét, odaképzelte magát abba a szép úri szobába. Ők is apjuk elé szaladnak, aki felkapja őket. Jani ebben a pillanatban összeborzongott, apja súlyos, durva kezét érezte a vállán. Az ütleget is érezte, káromkodást is hallotta, ami néha az ütésnél is rosszabbul esett. Szeretett volna tovább járni iskolába, mint a kántorék Magdája, a harangozóék Palija, a tanító akarta is, de az apja nem engedte. Mikor konfirmálták, a tiszteletes úr lejött az apjához és kérte, hogy taníttassák a fiút otthon még egy kis írás-olvasásra, számtanra, majd levizsgázik. Milyen félvállról beszélt az apja a pappal: »Nem akarom, hogy a fiam nagyobb úr legyen nálam.« Lám a harangozó milyen örömmel engedte el fiát a papnevelőbe; majd kezét csókolt neki, amikor mint kispap kék reverendában hazajött. Miért csak ő olyan szerencsétlen? Eszébe jutott a bibliai vers: hogy lehessen tisztelni az ilyen embert, aki csak megrontója a gyermekeinek!

Anyja tovább folytatta, szinte önmagával beszélt, mintha fia ott sem lett volna:

»Ha egyszer tán lebukna a szekérről! Nem kívánom igazán, hogy nyakát szegje, csak legalább két hónapig nyomná az ágyat! Pénzt kereshetnénk! Mikor két évvel ezelőtt el volt törve a karja, milyen jó dolgunk volt!«

Jani felfigyelt, elmeredt szemmel nézett a messzeségbe és összerázkódott. Arra gondolt, hogy még egy lelketlen állatot sem üt meg szívesen, hát még egy embert!

Három nap múlva megjött apjuk a városból. Csunyan össze volt verve. Egy új korcsmában kóstolgatta az italt, ahol nem ismerték és mert belekötött egy legénybe, ellátták a baját. Megmosták a fejét a kútnál, a vér becsurgott az ingébe, de még az sem józanította ki. Azok többen voltak, nem birt velük. visszafojtott dühét most családján töltötte ki. Nem tudott magának számot adni, de a verés még nagyobb gyönyörűséget keltett benne, mint az ital íze, amint ott tartotta szájában, hogy

tovább érezze. Mikor lecsúszott a torkán, utána a hirtelen belső meleg, majd egyszerre valami elzsongító és újra felfrissítő az agyában, amitől megoldódott a nyelve. Jó kedve lett, szeretett volna mindenkit megölelni, poharazott, dalolt és táncra illegette a lábát az asztal alatt. Az első liternél barátkozott, segített, a másodiknál duhajkodott, úr volt, akinek senki se parancsol, a harmadiknál minden gonosz, rossz kiütött rajta és akkor ment haza, mikor már nem tűrték a korcsmában. Mindig akadt, aki ilyenkor belekötött és tréfásan zaklatta:

— Na Gyikó, most nem mersz haza menni, seprűvel vár az asszony, be sem enged a házba, kint kell hálnod a pitvaron.

A másik: »Ha neked volnék, haza sem mennék. Bujj az ágy alá, onnan nem tud az asszony előhúzni.«

Gyikó csunyán káromkodott, szidta feleségét és az anyja Istenét és bizonykodott, hogy kétfelé hasítja az asszonyt, ha ellenkedik. Magában dörögve ment haza, kezeit ökölbe szorította. Az a gondolat, hogy most ő lesz az úr otthon, félni fognak tőle, üthet és senki sem meri visszaütni, époly hevítő, jóleső volt, mint az erős ital.

Jani akkor este fordult először szembe az apjával. (Mióta az öreg Gyikó meghalt, Jani aludt a félszerben, melyet ő rendezett be magának a tüzeset után.)

Rendszerint későn jött haza, amikor a mészárosnál végzett, mert este nyúzták meg az állatokat. Akkorra az apja — néha ruhástól — már ágyban hevert. Most ott találta a küszöbön, kezében egy bottal. Nem engedett be senkit a szobába. Most ez volt a bogara. Felesége, lánya hiába rimázkodtak, hogy megég minden a tűzhelyen, csak kacagott, káromkodott és a húsággal csapkodott maga körül.

Jani megkerülte a házat, a konyhaablakon át bemászott, apja háta mögé került és kirántotta a botot apja kezéből.

Gyikó felugrott és amikor meglátta a fiát, jobb kézzel, visszajáról pofon ütötte, hogy orrán, száján eleredt a vér. Jani még fel sem ocsúdott és már a másik pofont is megkapta. El-

fehéredett a dühtől, megkapta apja újra felemelt kezét és hátracsavarta. Most az apja kiáltott fel a fájdalomtól, de a fiú felnyalábolta, két erős karjával átszorította, hogy mozdulni sem tudott, bevitte a szobába és ledobta az ágyra.

Gyikó a haragtól vérbeborult szemmel tápáskodott fel, de mikor meglátta a fiát vele szemben felindultan, akkor kapott észbe, hogy ez már erősebb nála, nem lehet megverni, mert visszaadja, hiszen egy fejjel magasabb nála.

Igy a feleségére támadt, hogy az biztatta a fiát rá, még gyilkos lesz belőle. Kirohant az udvarra, kiabált, hogy a szomszédok is meghallják: »Ha reggelre meghalok, tudjátok meg, ez az istentelen gyilkolt meg!«

Jani éjjel nyugtalanul aludt, mindig azt álmodta, hogy apja fejszét forgat a kezében, rásujt a zárra, bemegey hozzá és agyonüti.

Többször felkelt megbizonyosodni, hogy jól fog-e a retesz, pedig különben sohasem zárta be az ajtaját. Reggel, mikor felkelt, a félszer előtt tényleg lábnyomokat talált és meg volt győződve, hogy apja éjjel megpróbált benyitni hozzá.

Ettől fogva, mielőtt lefeküdt, felseperte ajtaja előtt az udvart, el is gereblyézte és úgy ment be háttal a szobába. De eltelt egy hét és aprójószágok, macskák lábnyomain kívül semmi más nyomot nem talált.

Egyre tűrhetetlenebbé vált otthon. Apja nem mert kezdeni vele, hát csak szóval piszkálta, csipkedte, úgy, hogy az étel is megkeseredett a szájában. Pedig minden keresetét odaadta az anyjának. Vége-hossza nem volt a megjegyzések, szidalmaknak.

A lányokhoz nem is mert közeledni Jani. Apja annyit csúfolta, hogy maga is elhitte, ostoba, esetlen, ügyetlen, nem egész ember. Bármit csinált is, mindenben talált kivetni valót. — Egy őszi este, amikor Gyikó a korcsmából hazajött, az erdő alján, hátulról egy husánggal leütötte valaki. Eltörte a karját és a bal lapockája is berepedt. Egy hónapig nyomta az

ágyat. Az asszony, gyerekei, de különösen a fia gondosan ápol-
ták, még orvost is hívtak hozzá. Míg beteg volt, újra a fia járt
fuvarozni. Hiába törték a fejüket, nem birtak rájönni, ki te-
hette. Talán egy legény ütötte le féltékenységből? Idős volt
már arra, hogy a lányokkal cicázzon. De mit lehessen tudni?
Ha ital volt benne, nem birt magával.

Mikor felkelt, újra kezdődött az egész. Négy-öt napig
még csak ment a munka után, de aztán újra elhanyagolt min-
dent. Ivott. Más fuvarosok elvették előle a kenyeret. Nem szí-
vesen bíztak rá munkát, mert csak úgy dőlt belőle a borszag.
Most már rohamai is voltak, kígyókat látott maga előtt, ame-
lyek a falról rátekeröztek a karjára, mellére. Bicskát rántott,
hogy elnyisszantsa a fojtogató karokat. Majd futni látta a
rusnya állatokat és utánuk vágta a bicskát. Ilyenkor menekülni
kellett előle, mert a kés nagyon könnyen járt a kezében. Egy
este ott érte Piroskát a sövénykerítésnél, egy legény ölelgette.
Botot fogott rájuk, a legény elszaladt, a szegény lányt véresre
verte. Különös féltékenység volt, nem birta el, ha férfi közeledett
a lányához.

Két hónap mulva az ismeretlen ellenség újból leütötte,
ám akkor már a fejére kapott ütést. Elszédült, csak reggelre
tért magához a szérűn, mert részegségében leesett a szekérről.
Ott találtak rá a falubeliek. Az eséstől agyrázkódást kapott,
bevitték a kórházba; majd három hónapig tartott, amíg össze-
foldozták. Családja minden vasárnap bement hozzá, vittek neki
tésztát, élelmet, az orvosoknak is kedveskedtek.

Gyikó itt egészen rendbe jött, barátságosan elbeszélgetett
a családjával, tréfált velük. A kórházban megszerették, mert
mindenféle tréfás históriát tudott. A felesége egy vasárnap
délután meglepte, amikor vagy húsz beteg körülfogta és szívből
kacagott mókáin. Hány esztendő óta nem hallotta az urát így
beszélni, nevetni!

Mikor kiengedték Gyikót és a szekeren maga hajtott haza,
nem ismert rá a házatájjára. Minden szépen ki volt meszelve.

az istálló kijavítva, a lovak jó húsban, szőrük ragyogott. Az ólban két disznó rőfögött. A lánya kiöltözött, az éléskamra tele volt.

Mi az, tán megnyertétek a lutrit? kérdezte a feleségétől.

Nem, csak sok fuvaroznivaló volt. Utat csináltatott a vármegye. Jani vett magának új szekeret, ott hagyta a mészároost, most már a maga gazdája, mondta büszkén.

A fuvaros kis ideig még csak állta, aztán újra neki adta magát az ivásnak. Napirenden volt a veszekedés, a lazsnakolás. Kivált, ha Jani fuvarozni járt, akkor jött a hadd-el-hadd. A jajgatás a harmadik szomszédba is elhallatszott. Aztán egy éjjel Zsófi és a leánya egy szál ingben menekültek a szomszéd házba. Apjuk rávetette magát Piroskára. Részeg örvöngésében, mint valami vadállat, letépte róla a ruhát, alig tudott az ölelésből megmenekülni.

Másnap az egész falu erről beszélt.

A fuvarosné úgy járt-kelt a házban, mint aki esztét vesz-tette. Az embere reggel kijózanodva, mogorván elment fát fuvarozni, nem is köszönt. Délben hazajött Jani a kiserdőből, már az úton hallotta, hogy mi történt otthon. Egész belesápadt.

A keresztútnál találkozott az öreg Szűcs szomszédossal, aki megállította. Nézd Jani, mondta, miért nem mentek be a városba? Adjátok férjhez Pirost, vagy álljon el a városba. Rossz vége lesz így a dolognak, még ti is bajba kerültök. Jani elvörösödött, zavarában nem tudott mit felelni. Megrázkódott egész testében.

Otthon bezárkózott anyjával. Piroška hiába akart bemenni, az ajtóra rá volt húzva a retesz. Jani nem várta meg az apját, hanem még ebéd előtt visszament a városba. Piroška elkérezkedett az anyjától, hogy bemegy ő is munkát kérni, mert egy kárposztosnak dolgozott varrógépen. Mielőtt elment, visszafordult az ajtóból és azt mondta az anyjának: »Nem szeretném, ha apámnak valami baja történnék azalatt, míg oda vagyok.

— »Hogy az Isten... káromkodta el magát az anyja,

még te mersz beszélni!« De a lánya csak visszanézett rá. Ez tud mindent! Szent Isten! gondolta Zsófi. És azután még sokat pusmogott magában.

Késő este volt már, amikor a fuvaros gyalog hazafelé ment a korcsmából. Dülöngélt, meg-megállt, láthatatlan ellenséggel veszekedett, nagyokat ütött a levegőbe és magában motyogott. Mikor az erdőbe ért, a fák között árnyék suhant el mögötte, de most meghallotta a neszt. Még észbe sem kapott, már le is zuhant rá egy erős ütés. Ám csak cseszte a vállát, mert abban a pillanatban önkéntelenül hátralepett, megfordult és a holdfényben felismerte a fiát. Balta volt a kezében és a balta élén megvillant a holdfény.

Te!... hördült fel a fuvaros és egyszerre kijózanodott. Kezében ütésre lendült a büttykösbót, rázuhant a fiúra, úgy, hogy a vér elöntötte az arcát. Jani önkéntelenül felemelte a baltát védekezésül és vaktában, éllel nekivágott az apjának. A fuvarost az éles ütés halántékon találta: áthasította koponyáját. Gyikó megfordult maga körül, a levegőbe kapott, a bot kicsúszott kezéből.

Másnap hajnalban a járókelők találták meg vérbefagyva, holtan. Jöttek a csendőrök, fölverték Gyikókat: aludt az egész család. Janinak egy vér volt az arca, csunya ütés hasította fel homlokán a bőrt, a kötésen átszivárgott a vér. Azt mondta, rázuhant egy fa és egy ág végighasított rajta.

Még el sem temették Gyikót, a csendőrök már is bevitték az egész családot. Megtudták, hogy Jani aznap nem is volt az erdőben, kavicsot fuvarozott a városban. Este még nem volt semmi baja, nem látta senki azóta hol, merre járt. Piroska tört meg legegylebb, vallotta, hogy az anyja vette rá Janit, ő ütötte le kétszer az apját, mert, ha leesett a lábáról, az alatt kereshettek a fuvarozással. Végre Jani is megtört, bevallott mindent, de mentette az anyját, egyre azt hajtogatta, — most is olyan szelíd, lányos volt a képe — hogy nem akarta megölni az apját, csak rá akart ijeszteni. Volt gazdái csak jót mondtak róla, a

tanító, a nagytiszteletű úr csak dicsérték. A szomszédok elmondták, hogy leánytestvéréhez, anyjához olyan volt, mint egy falat kenyér. Minden keresetét hazaadta, nem káromkodott, még csak nem is dohányzott és nem korcsmázott.

A fiút mindenki sajnálta, de az asszonyt s Pirost, akiket az előző nap még mindenki sajnált, védelmezett — valósággal számkivetette a falu. Elkerülték őket, mint a bélpoklosokat, nem akartak velük szóba állani. A házuk falára mindenféle gyalázkodást írtak, az udvarukat berondították... Ha kimentek az utcára, a gyerekek utánuk szaladtak és azt kiabálták: »Ott mennek a gyilkosok!« Hiába szüntették meg az eljárást ellenük, nem volt maradásuk a faluban. Beköltöztek egyelőre a városba és várták, míg vevő jelentkezik a házukra, mert ha szükségből, sietősen most adják el, alig kaptak volna érte valamit.

VI.

Jani ügye több mint egy esztendeig járta a bíróságokat. Végre hat évi fegyházát kapott. Anyja, testvére, amikor csak lehetett, látogatták. Jani egy szó szemrehányást sem tett anyjának, a bíróság előtt is mindvégig tagadta, hogy anyja bujtogatta fel. Igaz, sokszor fenyegetőzött, de téved Piroska, nem anyja kedvéért tette.

Az első évben a megyeszékhely fogházában hagyták, melyet éppen akkor tataroztak. Ott dolgozott a tetőn, ellátott messze, egészen a szántóföldekig, itta a szabad levegőt, a széna jó szagát, nem is érezte: rab. Hazulról kapott élelmet, könyvet, egy öreg bibliát. Anyja minden hónapban küldött levelet. De nem is az volt a bűnhődés, hogy bezárták egy szűk cellába, az igazi bűnhődés a vallomás volt. Minden idegszála tiltakozott a beösmérés ellen: hiszen senki se látta! Ügyvédje figyelmeztette, mi vár rá, társai kioktatták, mondja, önvédelemből tette, csak azt ne, hogy előre ezt szándékolta, mert akkor felkötik. Mégis, mikor a bíró megkérdezte — olyan szép öreg úr volt —: »Ügye, fiam, gondoltál azelőtt is sokszor arra, milyen jó lenne, ha apád nem élne«, kibuggyant belőle a sírás és kertelés nélkül megmondta a színigazat. Magára vállalt mindent és ez volt a jó: valakinek mindent elmondani. Az első napok gyötrődése lefoszlott róla, feloldozódott, megtisztult, a vallomás forró árában leolvadt róla minden rossz, újjászületett. Ebbe az új életbe nem vitt át már lelkiismeretfurdalást, éjszakai lidércnyomást,

apja véres árnyát, csak bűnbánatot, amit átitatott a büntetés balzsama. Mert balzsam, kiegyenlítés volt a büntetés és akkor érezte volna magát szerencsétlennek, ha felmentik.

Az sem volt irtóztató, mikor átöltöztették és elvitték a fegyházba. Katonás rend volt, mely nem kívánt, sőt nem is akart semmiféle egyéni kezdeményezést, akaratot, amely helyette is gondolkozott. Az igazgató, mintha nagyapja lett volna, kis, szomorú ember, adott nekivaló munkát. Szívesen és örömmel végezte.

A rabok között bámulatára sokkal több jó embert talált, mint a külső világban, bár volt közöttük oly fertelmes alak is, hogy rosszul lett, ha rágondolt. Legtöbbször látszott, hogy csak nagyon szerencsétlen. Ha baja esett, tízen ajánlkoztak segíteni. Egy télen megfázott és tüdőgyulladást kapott. Az első éjjel, mielőtt rabkórházba vitték, két »visszaeső« fegyenc virrasztott felette, ápolgatták oly gyöngédséggel, hogy édesanyja se különben. Nagy iskola volt az a ház, sokan megtörve kerültek ki belőle, de nemcsak az ő hibájukból. Még legnehezebb volt a legtöbbször faluról való fegyházörök durva bánásmódját elviselni, akik úgy vigyáztak rájuk, mint a vadakra a ketrechen. Ha egy pillanatra alábbhagy a szigorúságuk — úgy vélték — bizton rájukvetik magukat, — talán ezért voltak olyan kemények. A szigorúság csak hagyján, de igazságos legyen, ne tegyen kivételt! Mert átlépték az igazság határait másokkal szemben, — önmagukkal szemben elfogadták, megkövetelték s a vélt vagy igazi igazságtalanság jobban gyötörte őket, mint maga a rabság.

Négy év múlva — mert kifogástalan volt a magaviselete — szabadlábra helyezték; kitanult asztalos és ács volt. Besorozták, de csak póttartalékba és ősszel ott állott, zsebében kevés pénzzel, előtte a nagy világ. Családja az alföldre költözött, közel a nagyszülők falujához, ahol már senki sem emlékezett rájuk, egy kis majort szereztek az eladott ház árából s az öregapó takarékönyvéből, teheneket is tartottak, abból éltek. Itt senki sem tudta előbbi életüket. Piroska egy kovácshoz ment férjhez. A kovács

nagyon hívta Janit, álljon be hozzá, de a fiúnak nem izlett a rokonai koszt. Nem szívesen mutogatta magát, félt, hogy ráismer valaki.

Rossz idők jártak; bárhová ment, nem kapott munkát. Valahol Párizsban, Bécsben megbukott néhány bank és gyár, az egész világ megijedt, senkinek sem volt pénze, a műhelyeket becsukták, a munkásokat szélnek eresztették. Jani szívesen vállalt volna akár mezei munkát is, mindig is szeretett volna gazdálkodni. Egyszer kubikusokhoz vetődött és azokkal járta egy esztendeig az országot. Kegyetlen munka volt, kicserzette, kifárasztotta, kiszívta őket.

A kubikosok kora tavasszal kiküldtek egy-egy megbízottat szétnézni, merre van munka. Bejárták a vasutat, a vízszabályozó társulatokat, a városokat, a nagybirtokosokat, akiknek kubikosra volt szüksége. A megbízott hazajött, följárta néhány falut, összeírta a jelentkezőket, azután csoportokban búcsúztak hazulról. Odamenet felvirágozott kocsikban utaztak, nótázva, harmonika-kíséret mellett. Visszajövet elfáradva heverték a kocsi aljában, nem igen volt kedvük, kivált azoknak, akik elherdálták a pénzt, amit a nehéz munkával szereztek. Mert ebből a keresményből egész télen át élt a család és ha nem volt, akkor a férjnek mégis napszámba kellett állni, fát vágni a városban, vagy beszegődni a vasúthoz rakodó munkásnak.

Iszákban, vagy hátizsákban vittek magukkal egy öltő ruhát, fehéreneműt és az asszony bepakolt, amit lehetett. Szalonna, liszt, só, paprika, száraz tészta került hazulról, az első napokra még egy nagy kerek kenyeret is vittek. Az aratók kaszát, sarlót, fenőkövet, egy kis olajat, a kubikosok bundát, pokrócot, hámot, amit a nyakukba vehettek, mert könnyebb volt úgy a talicskát tolni. Az aratóknak mégis csak jobb dolguk volt, azokat fedél, hajlék várta, este visszatérhettek a tanyaépületbe, de a szegény kubikosoknak sokszor maguknak kellett a szabad ég alatt összeécsolni valami fedelet, kunyhót, csak az anyagot kapták hozzá. A vezetőjük számtantudós volt, pontosan kiszámította köb-

méter szerint, kinek mi jár. Szombat délig dolgoztak, azután csak hétfőn délben kellett újra munkába állni, de nagyon kicsi volt a fizetség, keservesen kellett minden krajcárért megdolgozni.

Díósujfaluban már második nyara, hogy elfagyott a rozs, nem ígért semmit a kukorica. Gyikó János, mikor bent dolgozott a vármegyeházán, megismerkedett egy kőművessel, aki csodákat mesélt a dunántúli uradalmakról, hol ezer és tizezer holdja van egy úrnak, püspöknek. Naphosszat el lehet járni benne, búzatábla búzatábla után, ott jó a napszám, bőven adnak enni, ott érdemes dolgozni. A kőműves megtartotta ígétét, májusban levelet kapott tőle Gyikó.

A megye székhelyén várt rájuk egy ember, beírta nevüket egy kékfedelű könyvbe, ők is aláírták nevüket, ez volt a szerződés. Aztán nagy társzekerekre ültek és vagy hatvanad magukkal értek ki a birtokra. Akkor a búzatáblákat soha életükben nem láttak. Ha egy kis dülőúton megálltak, a majd embermagas kalászosok elfogták az egész láthatárt. Amerre a szem elnézett, sehol egy fa, egy kútágas, erdő zöld foltja, mindenütt csak tenger búza és búza. Amint a szélben hajladozott alkonyat felé, igazán azt hihette az ember, hogy tenger van előtte.

Egy hatalmas szín tisztára volt söpörve, sárga agyaggal a padló jól ledöngölve, egymástól egyforma távolságra friss szalmából ágyak, katonapokróccal letakarva, ami lepedő és takaró is volt egyszerre. Talán százan is elfértek abban a nagy helyiségben.

A gazdát magát sohasem látták, csak az intézőt, aki bárátságosan fogadta őket. Minden csapat munkásnak megvolt a maga főnöke, aki a munkát vezette, rendelkezett, elszámolt és a keresményt szétosztotta. Az intéző felsorolta a feltételeket, mi a napszám, az ebéd, a vacsora: lebbencsleves, gulyáshús, főtt krumpli, vacsorára fehér kenyér és szalonna, ünnepkor még egy félliter bor is. A borból egy kis előleg mindjárt kijárt, paroláztak.

Délután érkeztek, fáradtak is voltak, lefeküdtek, hajnalban kellett felkelniök. Azon senki sem ütközött meg, hogy férfiak, nők egy teremben aludtak. Legtöbben gyerekkoruktól ismerték egymást. Mikor az idő nagyon neki melegszik, úgylis szabad ég alatt vetik meg az ágyat. Kora hajnalban, még alig pirkadt, felköltötték őket. Mentek ki az irdatlan nagy táblák elé, amelyek a reggeli szürkületben sötéten és sejtelmesen zúgtak, zizegtek. A férfiak felállottak egymástól egyforma távolságra, az élén állt a vezető, elkiáltotta magát és hatvan kasza egyszerre csapott be a friss zöld és barna eleven életbe. Ahogy a kaszát fogták, ahogy szétvetett lábakkal megálltak és továbbmentek, ahogy előre-hajoltak és felemelkedtek abban annyi ritmus és muzsika volt, hogy aki messziről látta, szinte repesett a szíve. Csodálatos szép volt, amint ez a sok kar egyszerre lendült a levegőbe és zuhant alá a kalászkra. Amint a lábuk alá hullott rendeket a marokszedő lányok magukhoz emelték, a csomó kalász karjaik között olyan volt, mint egy aranyhajú gyermek. Derekukra, mint egy gyékénykötény, hullt alá az összesodrott szalmafonat, abból rántottak ki egyet-egyet, azzal kötöztek. A tors között bogarak, madarak surrantak el... Ha fészekre akadtak, gondosan kikerülték, különben nem néztek sem jobbra, sem balra. Csak néha vetettek egy sebes pillantást a szomszéd felé, vajjon előbbre van-e, mint ők. Délelőtt még volt egy kis levegő. Délben csak úgy nekiestek az evésnek és rövid pihenés után nekiálltak az aratásnak újra. Akkor érezték igazán a rekkenő hőséget. A napsugarak ezer és ezer apró dárdája zuhant meztelen karjukra, vállukra, sokszor odakaptak a nyakukhoz, mert azt hitték valami forró bogár szállt a testükre. Nem, nem bogár volt, hanem a nap. Az asszonyok fejükre húzták a fehér kendőt, amelynek csokra kikeményítve állt meg az álluk előtt, de a férfiak nem birták sokáig az ócska szalmakalapot a fejükön. A veríték csorgott róluk, de az sem hűsített. Mégsem álltak meg egy pillanatra sem, csak amikor a keményszárú gabona már kiette a kasza élet. Akkor ingük újjával letörölték arcukat és hangos

csitt-csatt zengett az aranymezőben. Egyik a másiktól vette át a hangot, a zene elvegyült a tücskök ciripelésével, a messziről hangzó harangszóval és amerre a nap alábbhagyott, az aratók énekével. Valami különös, ismeretlen láz fogta el őket, nem volt megállásuk az aranyos zöld tábla előtt, mely hívogatott. Nem hagyták abba, amíg a kolomp, vagy harang meg nem szólalt, hogy itt a vacsora ideje.

Nagyokat szeltek a fehér kenyérből, daloltak, másnap reggel újra kezdték. Hétszámra egyebet sem tettek, mint mindig csak azt a mozdulatot, nem láttak maguk előtt mást, mint a forró aranyvörös levegőt, a szürke, zöld, vagy arany színű kalászoszt, a marokszedők pedig csak az emberök hátát, ritmusban mozgó testét, kigombolt ingüket, a verítékben fürdő nyakszirtet, amelyet bronzszínűre égetett a nap. Éjjelre egy-egy pár kintmaradt a szabad mezőn, a keresztek tövében. A föld fejük alatt párnája volt a szerelemnek és úgy zuhantak egymásra, mint a döntött rendek.

Akármilyen jóbarátságban is voltak az idegen faluból való aratókkal, nem igen közeledtek egymáshoz. Más falubeli arató nem telepedett a lányok mellé. Ünnepe, vasárnap nem volt, amíg arattak, csak az esték voltak szabadok és aki akart, be ment a közeli faluba mulatni. Aki asszonyostul jött, arra ugyan csak ügyeltek. A szombati bérfizetésnél az asszony vette fel a pénzt és vigyázott rá, mint a szeme fényére.

Az aratás után Jani alig tudott megválni a birtoktól. Megvárta az őszi szántást, segített. Előbb a vasut mentén az ekével mindenféle iratos ábrát szántottak a földekre, honnan még nem hozták be a termést, hogy a kipattanó szikra fel ne gyújtsa a kazlakat. Aztán bemerítették az ekét. Jani hajtotta a két ökröt, nézte kékes-fekete habját a földnek: olyan közel érezte magát hozzá, mintha édesanyja ringatná, ha ledőlt pihenni két barázda közt.

A munkások közül kettő maradt vele, egy volt kubikos, aki alagcsövezésnél segített és egy bizonytalan foglalkozású, vi-

láglatott ember, akit nagyon szerettek, mert sok nótát tudott, veszekedő embereket békítgetett, levelet írt az emberek helyett haza, még szerelmes verset is fabrikált, ha nagyon megkérték.

Mindenféle dirib-darab papírokra írkált.

Jani egyszer elkapott tőle egy verset és olvasta, ajkát mozgatva, mint az iskolában megszokta:

A földre feküdtem, két karom kitártam
fatörzs lett a testem, gyökér lett a lábam.

Barna süvegemre rászállott egy fecske
azt hittem választ hoz hosszú levelemre.

Füvel, földdel, fával úgy egybé vegyültem
tán nem is én voltam, ki ott elterültem,

hajamból selyemfű, két karomból ág lett
kinyíló szívemből egy piros virág lett...

Azt is mondta ez a Viktor, vagy hogy hívták, a neve is furcsa volt, mint ő maga, hogy a növény földbe gyökerezik, akár a búza, az embernek is földben van a gyökere. A növény nem tud föld nélkül élni, az ember növény nélkül. Földből teremtet bennünket az Isten, földből gyurta az első embert és lelket adott belé... de a földnek is jutott belőle, a földnek is kell lelkének lenni, testvér az hozzánk!

Jani Isten szabad ege alatt hált sokszor, megerősödött, megizmosodott, elfelejtette a börtön éveit. Viktor, aki pincértől kezdve kubikosságig minden munkát megpróbált, de sohasem beszélt arról, ki volt, mi volt azelőtt, — kérdezősködéseit ezzel ütötte el:

Jó az Isten. Az emberrel elfelejteti, mit kínlódott életében. Inkább a jó dolgokra gondolunk. Nem is lehetne egy embernek elviselni sok év szörnyű terhét.

Jani igazat adott neki. Lám róla is levette a fegyház emlékét. Most csak álmában kísértett néha. Azt is megértette már,

a föld nemcsak eltartja, de romlásba is viszi az embert. Talán, aki nem jó hozzá, kiuzsorázza, azt megbünteti... Apja, ha él, elherdálta volna a földjét, mehettek volna koldulni. Bizonyára felsőbb akarat rendelte, hogy meg kellett halnia. De — ez is Viktor hangja volt — nem marad bűn büntetlen. Így vagy úgy egyszer meg kell lakolni érte.

Itt állt, fedél és kenyér nélkül. Mégis csak fogni kellene valamihez. Komoly munkához. Nem szerette a csavargó életet. Valahol bent földszerző ősei kuporgató, gyűjtő természete sarkantyúzta. Otthagytá a tanyát, hol csak szűkös megélhetés várt rá, elszegődött a városba egy ácsmesterhez. Ott másfajta emberekkel találkozott, de első szempillantásra megösmerte, ki jött el a föld mellől.

Akiknek nem jutott otthon sem a földből, sem kedvük nem volt messze földre munkába állani, behúzódtak faluról a szomszéd kisvárosba. Azelőtt majd minden házban volt ott iparos: bognár, tímár, szűcs, szabó, suszter, szűrszabó, asztalos. Ugy élt a faluról bekerült inas, mintha szüleinél, kissé ridegebb szüleinél élt volna. Ügyeltek rá, családban élt, gondját viselték. De ezeknek az iparosoknak a száma egyre fogyott. Nagy ipartelepek bujtak elő a földből, elvitték a munkásokat. És ott a gyárban már más élet volt. Ott senkisé is önálló, nem a maga kedve, gusztusa szerint dolgozhatott. Minta volt előtte, azt kellett utánózni, talán egész darab sohasem került a kezébe. Aztán, ami a legszomorúbb volt, ott nem törődtek az emberrel. Felvették, fizették, elbocsátották, senkitől jó szót nem kapott. Ezért jobban vágyódtak közszolgálat után, ahol több volt a szabadság, jobb volt a fizetség, biztosabb az állás. Akár a város fogadta fel erdőőrnek, hajdúnak, vagy az állam rendőrnek, vagy a vasut pályamunkásnak, lámpistának őket, akár a távirdaoszlopokat tartották rendben, vagy postakézbesítőnek, távirdakihordónak vették fel az ügyesebbjét, aki írni, olvasni, számolni tudott: az volt a boldogság. Egyenruhába járni, mint a katonák, rendes fizetést kapni, lakást, fűtést. Ha gyerek született, akkor megsza-

porodott a fizetés is. Hát még a nyugdíj! Azért magáért érdemes annyi éven át dolgozni. Arra nem gondoltak, mily hosszú a munka ideje és mily kevés ideig élvezik a nyugdíjat.

Nem, ez sem volt kedvére való... Maga gazdája akart lenni. Az ácsmester nagyon kihasználta, hogy nem volt rendes munkakönyve, mert a fegyházi igazolványt nem merte mutatni. Összevesztek: az ácsmester kiadta az útját.

VII.

Késő ősszel, mikor megint rosszul ment a sora, Jani mégis bevetődött a kovácsékhoz. A kovács hatalmas, nyurga ember volt, csupa csont, az arcsontja is kiállott. Mindig fekete volt, kormos. Jani sohasem tudta megérteni, hogy szerethetett bele a kényes, tiszta huga ebbe a mindig mocskos emberbe. Röstelt a nyakukon élni, de azt is röstelte, hogy ő is kormosan, műhelyi ruhában menjen végig a falun.

A kovács nem sokat kérdezősködött a felesége családjáról, megkapta a jussát. Piroska egy nagy ládában vásznat, ruhát, házi szerszámokat hozott a házhoz és még egy tehenet is. A sógorát meg éppen nagyon szívelte. Jani segített neki, amit tudott, kireperálta a ház tetejét, mert nagyon ügyes keze volt, kis asztalt ütött össze, stelázsit csinált a konyhába. Lassankint híre ment, hogy milyen ügyes mesterember, innen is, onnan is kapott munkát, még pénzt is szerzett. A következő évben aztán ismét megfordult a világ sorja. Egyszerre, mint tavasszal a földből a növény, mindenünnen házak bujtak elő a földből, mindenki építkezett, sürgött, forgott, kereskedett, alapított, vagy legalább tervezett. Janinak is felvitte Isten a dolgát. Harmadik határba is elvitték munkára, annyi pénzt keresett, amennyit birt.

Szerzett magának egy félszert, odarakott be deszkát, lécet, jól értett a fához még gyerekkorából. Vett, eladott, esztergált, fűrészelt, ácsolt.

És mégse akart mesterember maradni.

Nagyapja járt az eszében.

Az öreg paraszt mindig a földről mesélt nekik. Ha elment velük sétálni valahová, lehajolt a földre, felvett egy göröngyöt, megszagolta, majdnem megkóstolta. Integtetett a fejével, hogy ez már jó föld, mintha valami nagyon jóízű dologra talált volna. Mesélt nekik arról, hogy milyen csodálatos dolog a föld: sehol sem ugyanaz. Ha búzát, ha rozsot vetnek bele, ugyanabban a földben pár lépésre más mag terem a kalászon. A föld az ember igazi édesanyja. Néha jó hozzá, néha megveri, de mindig csak édesanyja. Beszélt arról is, mi az maga gazdájának lenni, maga földjén szántani, vetni az embernek. A gyerekek, amint hallgatták, szinte öntudatlanul utánozták a mozdulatait, ahogy az ásót bemerítette a földbe, mint az ember a kanalát a párolgó tál ételbe. Mikor megnyitja szívét a föld, magot szórnak bele, önkéntelenül utánozták a keze lendületét. Hallani vélték, amint az első szíromlevelek áttörik a föld kérgét, látták, amint kidugják hamvas zöld fejüket és széjjel akarnak nézni a világban, de még minden csupa hó és tovább alszanak a fehér hótakaró alatt. Aztán elolvad a fehér hó, kitetszik itt is, ott is egy fekete folt, majd eltakarodnak a vadvizek, szárbá szökken a búza. Látták maguk előtt a cséphadarót, amint ütemes taktussal sulykolja a búzát. Majd mint az újszülött gyereket, megmossák a barnapiros búzaszemeket, ponyvára terítik az udvaron száradni. Látták a búzászsákokkal megrakott szekereket, amint mentek a malomba, hallották a malom egyenletes lihegését, zúgását, majd jöttek az öröltetők fehérre porozott ruháikban, vígan döcögtek haza a lisztes zsákokkal. A föld mindent adott, kenyeret, zöltséget, a jószágnak takarmányt. Olyan volt a föld, mint egy óriási kenyér, amelyből mindenki szelhetett egy karéjjal, aki dolgozott.

Nem mondta, de nem is volt kinek beszélni róla, földet szeretett volna, sok földet. Négy ökrös szekérrel, cserdítő ostorral nekivágni a mezőnek. Nagyszülei ősi földszerző éhsége támadt fel benne. Csak azt sajnálta, hogy ott kellett hagynia

szülőfaluját. Ott az erdő alatt milyen szép darab földek voltak. Ha nem is termett meg benne a búza, de csodaszép rozsvetések, árpa, szép halványzöld színűek májusban és a pipacsoknak is égőbb volt a lángja.

Ha álmodozott, mindig nagy udvar jelent meg szeme előtt. Hat ablakú ház egyik oldalán, a többi három oldalán istállók, ólak, színek. Reggel és estefelé csak úgy nyüzsgött ott minden, csupa élet volt. Jóságok bőgtek az istállókban, a lovak lánc csörgött, amint oda voltak kötve a hídláshoz. Cselédnép járt az udvaron, vizet vitt, vagy zabot a kamrából a jászolhoz. A konyha ajtaja kinyílt, a nagy kemence fénye kisütött az udvarra. Majd hazajöttek az aratók énekelve és az udvaron kecskelábú asztaloknál terítettek nekik. Felesége ott járt nagy fehér kötőben és hatalmas kanállal merítette a gőzölgő ételt a cseréptányérokba.

Egy vasárnap délután elment Pirossal a bálba. Furcsa szokás volt ebben a faluban. Vasárnap délután a falubeli legények elmentek a korcsmába és el kezdtek inni. Egész csendben voltak, csak néha daloltak egy nótát. Lassan előkerült a banda is, de nem cigánybanda, hanem néhány falusi ágrólszakadt, akik a muzsikálást valahol eltanulták. Volt egy hegedűs, egy nagybőgős, egy brácsás és a flótás. Mire a nap lement, a korcsma előtti téren lassanként felvonult a falubeli leánynépség. Szépen ki voltak öltözve, vasárnapi díszbe, sokszínű ruhájuk megragyogott a lemenő napban.

Hét órakor kivágódott az ivó ajtaja és a legények vezére, elismert verekedő, mulatós fiú, — hajadonfőtt odatámaszkodott az ajtófélfához.

A fiatal lányok glédában álltak a korcsma előtt és mint a pihenő állásban levő katonák, ha egy feljebbvalójuk jön, — szinte megmeredtek.

A legény végignézett rajtuk, aztán odament az egyikhez, táncra kérte és bevitte az ivóba.

Igy egyenként nyitogatták az ajtót, egymás után jöttek ki

a legények és csak az a lány mehetett be táncolni, akit valaki bevitt magával. Ki tudja honnan eredt ez a furcsa szokás? Talán valamikor régen végvár volt ez a falu, a törökök elfoglalták és basák laktak benne vagy százötven esztendeig. Nem maradt a hajdani török uralomból más, csak egy csomó kerek koponya, török, vagy tatár, meg az, hogy nagyon regulálták a lányokat és a falu első legénye, mint valami basa rendelkezett a délutáni táncmulatságon, hogy kinek szabad bejönni a bálba. Jani úgy érezte, noha nem nagyon barátkozott sem a zsellérgyerekkel, mert mint mesterember többre tartotta magát náluk, sem a gazdák fiaival, mert nem akarta, hogy azt higgyék törleszkedik hozzájuk, hogy nem tud szóbaelegyedni a falusi lányokkal, akik pedig nem idegenkedtek tőle, bár nem ott született. Félt attól is, hogy szégyelnek vele sétálni, táncolni, vagy szóba állani, mert hiszen csak mesterember, éppen hogy födele van. De főleg az az elfojtott rémület sujtotta le, ami minduntalan elfogta, amiről nem is mert magának számot adni, ami nem engedte szóhoz jutni. Sokszor, ha megnyílt szíve és szája, ha énekelni, vagy tréfálni volt kedve, hirtelen összeszorította valami a torkát, az ajtó felé fordult. Ugy tetszett, hogy most kívágja valaki az ajtót és odakiált: Ne álljatok szóba ezzel az emberrel, hiszen megölte az apját! Odabent a szívében a bíró hallgatott, de álmában gyakran föltetszett előtte apja képe, amint ott feküdt véresen a tisztáson és kimeredt arcára rásütt a hold. Csak lenne valaki, akinek tudna beszélni erről. Anyja? Az egyetlen, akinek sohasem tudott egy szót sem szólni, hiszen talán épp úgy gyötrődik, mint ő és ha a bíróság előtt ki is mentette, ők ketten mégis tudták, hogy anyja az oka az egésznek, ha ugyan lehet a világon valami hiba, vagy bűn két ember között, amiért csak az egyik a felelős.

Piroska megkérdezte egyszer, hogy miért nem házasodik meg. Jani elszomorodott, nem tudta mit feleljen. Hátha majd a legédesebb ölelésből kifejlik, kibontakozik asszonya, eltaszítja magától és felkiált: »el tőlem, gyilkos!«

Haragjában még az is megfordult a fejében: majd hogy engem is agyonüssön a fiam? De nem szólt.

— Van itt elég lány, nem vagy utolsó ember, akárki szívesen hozzád adná a lányát. A tanító úr is mondta, hogy amikor elmegy a községháza előtt, minden leány utánad fordul.«

Jani legyintett a kezével: nem házasodom én meg.

A kovácsné nevetett: a kakas is azt kukorékolja és mégis.

— Nem szeretem én az idevalósi lányokat, mind ki van öltözve, mint a vesztés.

— Na, Kovács Eszter az bizony nem cifrálkodik, pedig tehetné.

— Mit akarsz attól a Kovács Esztertől?

— Én semmit, de úgy látom, te csak szeretnél, de nem mersz.

Könnyű neked, de hogy beszéljek én akármelyik lánnyal, ha egyszer megtudja, hogy...

A fiatal asszony rántott egyet a vállán: »nem tehetsz róla, megszenvedtél érte, kinek mi köze hozzá, úgy sem tudja senki.«

— Már pedig én megmondom, hogy...

— Ha az a fehérarcú kérdi, úgye? Na azt lesheted, amíg az öreg Kovács hozzáadja a lányát egy...

Szájára ütött, mert majd azt mondta: gyilkosnak — »egy ilyen szegénynek mint te vagy.«

VIII.

A faluban Piroskáéktól harmadik ház volt a Kovács Eszteréké. Az öreg özvegy Kovács tavasszal új szint épített a tanyáján és a tetőzet ácsolásához Gyikót hívta. Ügyes mesterember volt, meg kell adni. Két annyi végzett egy nap alatt, mint más. Ha Kovács bement a városba a szekérrel, néha egész nap ott hagyta a lányát az áccsal. Együtt ebédeltek, vacsoráztak, de Gyikó csak olyan kevés beszédű volt, mint mindig. A lány meg volt lepve. Eddig még minden férfi ember, aki a közelébe került, kapott rajta. De az is lehet, hogy tudja kicsoda Kovács Eszter és nem jár olyan szekér után, amelyik fel nem veszi. Nevetség is volna, ha egy ilyen ácsot közelébe engedne.

Mikor Gyikó készen volt a munkával és fel akarta venni a bérét, észrevette, hogy az öreg paraszt becsapja a számításnál. Erősködött, az öreg Kovács, mikor látta, hogy rajta csípték, még neki állt feljebb. Szó szót követett, Gyikó káromkodott. A veszekedésre bejött a lány, meghallotta, hogy az apját szidják. Vörösre gyúlt arccal kiáltott rá Gyikóra, majd az apjához fordult: »Fizesse ki apám, amit követel, maga pedig hordja el magát.«

Gyikó, mint a villámütött fordult a lány felé. Ökölbe szorult a keze, ránézett merően, összeseperte a pénzt az asztalról, amit a paraszt nagykeservesen leolvasott, felkapta és odavágta a lány lábai elé.

— Az apád meg akart csalni, ő sem tagadhatja, de nem kell a pénzetek.

Mereven nézett a lányra, aki nem bírta a nézését.

Másnap a jegyző hívatta: megkapta az egész munkabérét.

Eddig észre sem vették egymást, pedig eleget találkoztak, most már elkerülték egymást, ahol csak lehetett. A lány zavarba jött mindig, mert az utóbbi időben sokszor álmodott Gyikóról. Idegen is volt, más is, mint a többiek, valami szomorúság a szemében, amit a lány nem tudott megérteni. Nem is volt italos ember, sőt mindig azzal csúfolták, hogy csak vizet iszik. Talán gyenge és fél, hogy leveszi lábáról a bor? Aztán egy nagy verekedésnél kitett magáért s azóta nagy volt a becsülete. Ha idegen legény jött a faluba, azt csak úgy túrték meg maguk között, ha közjük törik. Aki rátarti, megadja az árát. Gyikó Jánost is egy búcsú után, amikor még alig melegedett meg a kovácséknál, borral kínálták meg a kocsmában és mikor illedelmesen megköszönte, hogy nem iszik, két garázda minden áron bele akart önteni egy pohár bort. Ellenkezett, megütötték. Janinak a szeme sem rebbent meg, fölkapta a korsó bort az asztalról és a támadók nyakába öntötte. Az egyik ismét ütésre emelte a kezét, de akkor már Jani megfogta a tarkójánál, megrázta mint egy kutyát és eldobta a korcsma közepére. Hárman támadtak rá, de ezeket is lerázta magáról. Többen estek neki, de akkor váratlan segítséget kapott. Kovács Eszter bátyja állott mellé és csakhamar egy kis csatatér lett a korcsma ivója, de Gyikó és Kovács alaposan dolgoztak. Mint mikor a tűzoltásnál a vizes lajtokat adják kézről-kézre, úgy dobták egymáshoz a garázda legényeket, akiket Kovács nagyszerű nyugalommal egymás után hengerített ki az udvarra. Akit az ajtón kidobtak, bemászott az ablakon. A korcsmáros is előjött a söntésből a csapossal rendet csinálni, majd a cigányok csárdást húztak és egyszerre szent lett a béke. Odamentek Janihoz és mint a vásárban a lovakat, megtapogatták, megcsodálták az izmait, nem nézték volna ki belőle, hogy olyan erős. Ezután nem

bántották többet. Ülhetett magára, koccintott, de nem ivott. Talán megfogadta magában, hogy nem iszik, vagy megutálta az italt az apja miatt.

Kukoricafosztás után nagy bált rendezett a fiatalság. Ezen a bálon Jani újra találkozott Eszterrel. A szemét alig tudta levenni a lányról. A lány pajtásai mindjárt észrevették és hogy bosszantsák ezt a gyámoltalan embert, aki nem tudott asszonyra szert tenni, nem ivott és nem duhajkodott, — ugratni kezdték, hogy Eszter megint új ruhát kapott. Mindenképen túlozták a vagyoni különbséget, hogy bosszantsák és az egyik célzást tett arra, hogy Kovács Eszternek volt már férfi az életében.

Akire céloztak, már az iskolában udvarolt a lánynak, szívesen is látták volna kérőnek. De aztán a kastélyba került. Előbb a kertésznél dolgozott, aztán berendelték inasnak. Attól kezdve nem birtak vele. Talán az úri szobalányok, vagy a szokatlan élet bolondította meg: nem tudott a fényes szobákból visszatálatálni a falusi földes házakba. Hetykén viselkedett a lányokkal, gorombáskodott, hamar járt a keze.

Eszter nagyon szerette és nem akarta elhinni, hogy őt ne szeresse valaki. Tetszettek egymásnak, mindenki tudta, de Gál Lajos olyan szélmalom féle volt: nem lehetett benne megbízni. Csélcsap: ez volt a falu itélete.

Ezen a bálon mindenki meglepetésére Gyikó Jani, akit eddig nem látott táncolni senki, elkérte Esztert ettől a Gál Lajostól. Ez nem akarta engedni, de a lány megállt egy helyben, nem mozdult és mikor a legény erősebben fogta meg a karját és magához rántotta, — szabad karjával olyat lökött rajta, hogy elesett. Az volt a baj, hogy sokan látták. A legény elsápadt a dühtől, csak úgy a foga között mondta a lánynak: ezt még megkeserülöd. A lányt felharagította a fiú neveletlensége, mintha nem is hallotta volna a fenyegetést, hátat fordított neki.

Gál Lajos nem birta el ezt a szégyent. Ha fiú lett volna, már rég beleköt egy mulatságon, hogy lepedőben viszik haza.

De mit csináljon egy férfi a lánnyal, ha az felbuktatja a mulatságon?

Szégyelt az emberek szeme elé kerülni, amint szégyelt volna a szekere elé csak egy lovat fogni és úgy menni végig a falun.

Eltűnt a faluból — egy hét múlva a megyeszékhelyen találkoztak vele, hol nagybátyja lakott.

IX.

Gál Lajos hónapokig nem mutatkozott. Akik bent jártak a városban, kárörvendezve mesélték Eszternek, hogy ugyan vídám életet él. Nem tudták megmondani, hogy voltaképen mi a foglalkozása. Állatkereskedők közé került, azokkal dolgozott, ami nem vált túlságosan javára. Egyébként hányaveti volt mindenkivel. Amikor haza látogatott, szépen kiöltözve, aranylánccal tüntetően ment el Kovácsékhoz. Hadd veszkődjék utánam az a lány, gondolta. Mindenki tudta, hányadán vannak egymással, meg voltak győződve, hogy végül vagy Eszternek, vagy Lajosnak megjön az esze és lakzi lesz a vége.

Gál Lajos rosszul számított. Eszter mégsem olyan volt, mint amilyennek képzelte. Talán azért, mert az anyja nemes familiából való volt, vagy mert anyja hosszú betegsége alatt sokat ült otthon, nem járhatott mulatságra, fiúkkal keveset tanyázott. Ez nem az a lány, aki visszahív egy fiút, ha az elment tőle. A többi legények tisztelték a szerzett jogokat és nem közeledtek hozzá. Egy kicsit tartottak is Gál Lajos öklétől. Eszter így magára maradt.

Jani még kevésbbé mert közeledni hozzá, hallotta a szóbeszédet. Attól tartott, hogy a büszkeségében megsértett leány, ha szóba akar elegyedni vele, talán arra magyarázza, most már szabad madárnak tekinti, akárki megfoghatja. Ugyis fel van borsolva, ha megbántja, sohasem fog felé fordulni. Maga sem volt tisztában vele, hogy szereti a lányt, vagy sem. Csak mióta

így magára hagyták, azóta sajnálta. Szeretett volna jó lenni hozzá, de mert nem talált alkalmat, hogy jó legyen, ez az érzés önmagától növekedett oly nagyra, hogy szerelem lett belőle.

Eszternek feltűnt, hogy Jani kerüli. Sokáig nem találkoztak. A lányba mindjobban belegyökerezett, hogy a fiúnak valahol titkos szerelme van. Egy hetivásárkor a városban, hol Kovácsék aprójószágot, tejet, tojást, vaját hoztak be, Jani szekérrel deszkát, lécet vásárolt, a két szekér véletlenül egymás mellé került a nagyvendéglő udvarán. Kovács elment a dolgára, otthagya lányát a szekéren, ott ebédelt, amit magával hozott. Jani is kirakta az elemőziáját. A vendéglőből egy tálcán néhány pohár sört hoztak, Jani odaszólt Eszterhez:

- Meginnál egy pohár sört?
- Nem őriztünk együtt tehenet, vágta vissza a lány.
- De fel van vágva a nyelved, a többi fiú mind tegez.
- Azokkal együtt jártam iskolába.
- Most legalább tudom, hogy Gál egyidős veled.

A lány arca biborpiros lett. Szégyen és nyugtalan öröm hullámozott benne: talán csak azért nem közeledik, mert azt hiszi, már el van igérkezve. Felrántotta a vállát és nem felelt.

Jani nem hagyta: Persze akkor egymás tehenét őriztéték, vagy fogjátok őrizni.

A lány felcsattant: Törődj te csak a magad dolgával.

Jani szelt egyet a kenyérből, szalonnából, újból sört hoztak, Jani kiemelt két pohárral és az egyiket odakínálta a lánynak, de az nem akarta elvenni, mire tréfásan felemelte a poharat és meg akarta itatni.

Eszter kikapta kezéből a poharat, kiöntötte a sört belőle és úgy adta vissza a poharat.

A fiú kezébe vett a poharat, nézegette kívül-belül, csóválta a fejét és azt mondta: »nem is tudtam, hogy lyukas ez a pohár. Na azt már láttam, hogy a lovak mikor már eleget ittak, az istennek sem nyelnének le egy kortyot, mégha a fejüket alá is szorítja az ember a vízbe, de ezt csak a lovakról tudtam és te...

De nem tudta folytatni, mert a lány kigyúlt arccal felkapta a gyeplőt, rásuhintott a lovakra és kirobogott az udvarból. Oly sebesen fordult a szekérrel, hogy a löcs beleakadt Jani szekerébe s majd leborította az ülésből a kasba. Janiban felforrt a méreg, legjobban szeretett volna az ostorral a lány nyaka közé suhintani. Miért olyan kényes? Most már csak azért is! Csak azért is! ismételte önmagát biztatva, — csak azt nem valotta be, hogy mit »csak azért is«?

Egy szombat este munkából jött haza Jani. A falu uccáján két petróleum lámpa világított. Kis világosság volt ugyan, de legalább látta az ember az utat, ha a hold nem sütött. Jani egyszerre azon vette magát észre, hogy Kovácsék háza előtt áll, onnan egy köz nyílt az ő műhelye felé. Minden kerítés előtt kis pad volt, amelyre este, vagy ünnepnap kiültek a házbeliék. Senki nem járt az uccán, Jani leült a Kovácsék portája elé. A házőrző kutya odajött a kerítéshez, kiszimatolt, vakkantott egyet, de megérezte a hazai szagot és elódalgott. A túlsó alacsony kapu fordult, megcsikordult, két lány jött ki. Jani nem látta a sötétben, inkább sejtette, hogy az egyik Eszter. Elköszönhettek, mert a kapu újra csikordult. A lány megindult a kapu felé, de egy másik árnyék elállta az útját.

Jani ezt már megismerte a hangjáról. Gál Lajos volt. Lajos hangosan köszönt, a lány nem válaszolt és el akart menni mellette.

- De nagyon sietős a dolgod.
- Csak annyira mint neked.
- Már hogy érted?
- Hát a városba.
- Muszáj az embernek szétnézni a világban, attól lesz ember.
- De előbb elbúcsúzik a kapufélfától.
- Akkor is, ha felborítják? — csattant fel a legény.
- Aki olyan rossz, megérdemli.
- Látod, mégis itthon vagyok.

— Ejnye, hát elengedtek?

— Nem parancsol nekem senki, minden vasárnap hazajövök anyámhoz.

— Hetek óta most látlak először.

— Csak kis időt töltöttem itthon, akkor sem mehettem el, mert apám nagy beteg volt.

— Nem hívtalak, nekem ne adj számot. Aztán egyszerre felcsattant a hangja: Nem igaz, hogy beteg volt, a nénéd járt nálunk. A városban már hazudni is megtanultál?

— Ne bosszants Eszter, én azt szeretném, ha a régi volna. Máskor jobb voltál hozzám.

— Neked most is túlságos jó vagyok.

— Ne bolondozz Eszter, tudod, hogy én...

Jani egy hirtelen mozdulatot látott, vagy inkább sejtett, a fiú át akarta ölelni a lányt, de az kibontakozott és visszalökte a legényt, úgy mint akkor a bálban, aztán sebesen neki iramodott, elrohant Jani előtt. Hallotta, hogy nehezen szedi a lélekzetet, szinte zilált és alig találta meg az ajtó zárját, majd hallotta feltörő sírását, fohászkodását: Én Jézusom segíts!

Talán még most is szereti? Tűnődött magában Jani.

Mióta a bálban Eszter összeakaszkodott Lajossal, azóta nem látták táncmulatságon. Tudta, hogy lenne táncosa, nem kellene soká az ajtó előtt várnia, nem fog szégyenbe jutni. Mert a tánc, az idegeneknek tánc, de nekik, akik egy faluból valók, sok minden más is. Veszett szilajon táncolni, magához rántani a párját, felemelni, félig agyonszorítani egy ölelésben. Minden szenvedélyt, elfojtott indulatot kitáncolni. Órák hosszat, szakadatlan, lélekzetelállító szívpattnásig csak táncolni. Áttáncolni életbe vagy halálba. A lány, aki elfogadott táncosának valakit, az embere maradhatott egész életében aztán. Aki lány pedig válogatta táncosait, az akár szedhetette is a batyuját és mehetett a városba szolgálni, vagy cifrakisasszonynak. Nem vették egész emberszámba. Csél-csap léha volt, nem lehetett benne megbízni.

Persze, ha aztán a lány választott emberében kevés volt az

állhatatosság és a szántón, a kútnál, a templom előtt nem várta be, míg illedelmesen elsorjázik előtte választottja, köszönésére, vagy megszólítására várva, hanem másnak tette a szépet, akkor szabad volt a lánynak csak azért is mással táncolni. Ha a legény vissza akart térni, ágaskodott benne az önérzet, ebből fejbeverések, néha bicskázás lett, de errefelé kemények voltak a koponyák és egy kis véreresztés csak frissebbé tette az embert.

De mikor nem ittak, csak ott álltak sorban és bámulták merev szemekkel a templomba vonuló asszonynépet, mintha nem is emberek, de halak lettek volna, amelyek a cseberben még játékosan vetik fel fejüket a vízből, pedig a gazdaasszony már jön és sorsuk elvégeztetett. Egy-egy bodrosruhás, feketehajú lány — hajfűrtjük mindig az arcukba lógott — már rég kiválasztotta a maga emberét, pedig szegény még nem is tudott róla. Talán egy évig is vesződik utána anélkül, hogy szólni merne. Elkeseredésében iszik is. Estefelé az ablaka alá kerül, vagy otthon ereszti ki buját, nagyot húz az állat füle mögé, mélyebben veri be a szöget a gerendába, vagy ül otthon a szobájában hideg cigarettával a szájában és nézi a holdat, holottan a leányzó gondolatban elhelyezte már lakásukban az álmatlankodó legény szekrényét, ruháit és már a csizmájának is tudja a helyét. Az igazságnak be van kötve a szeme, de a mérleg nyelvének egyszer csak egyenesbe kell jönni. Bevallhatjuk, hogy a másik oldalon is fordulhat elő ilyesmi, itt a férfi szánja el magát arra, hogy megszelídít egy makrancost, aki tudni sem akar róla, aki azt hieszteli, hogy utálja a férfiakat, ő nem akar (és itt hosszú felsorolás következik) ennek és annak a szegény asszonynak a sorsára jutni. »Addig boldog a lány, míg lány.« »Én nem leszek senki kutyája, sem szolgálja. Majd, hogy nekem részegen jöjjön haza a kocsmából« és így tovább. Persze minden hamú alatt, amit ezekkel a szavakkal takarnak, az a parázs süt, amelyet valaki nem akar észrevenni, sőt elég gonosz egy-egy csípkelődő szóval szétverni a hamut, hogy a tűz kilátózdíkjék és kipiruljon a szegény lány arca tőle.

Megmondjuk az igazat, Gyikó János más volt, mint a többi ember. Ezt a lányok mindjárt észrevették. Teszem már az is furcsa volt, hogy nem gyerekkorától ismerték, nem velük játszott a porban, hanem egyszerre odatoppant felnőtten, készen. Már ahogy járt is. Nem csapta oda a sarkát a kövezethez, hogy úgy zengett, mint azok, akik katonák voltak. Persze mikor hazajönnek, nem tudják, hogy a fejükön, vagy a lábukon járjanak-e. El akarják hitetni, hogy legalább két csillagot varrtak fel a gallérjukra még akkor is, ha egyet sem kaptak. Lenézik azokat, akik nem voltak katonák. Parancsolni akarnak a lányoknak, mintha azok most vonulnának be az élet kaszárnnyájába, ahol ők már öröktől fogva őrmesterek. Kommandirozni szeretnék őket, mégcsak az hiányzik, hogy a lányok haptákba vágják magukat, mikor elmennek előttük.

Gyikó János lassan, megfontoltan jár az uccán. Nem volt láncos golyóbis a lábára kötve a börtönben, mégis egyik lábát húzza a másik után. Kevés beszédű, alig lehet a szót kihúzni belőle, de meg kell adni, hogy amit mond, annak van teteje. Szorgalmas, dolgoz, egy kis pénze is van a postatakarékban. Azt is tudják, ha idegen jön a faluba, kitér előle, majdnem azt lehetne mondani, hogy elbujik. Egyszer az út hajlásánál hirtelen két csendőr bukkant fel. Gyikó János azon vette magát észre, hogy a két csuklóját egymásra teszi, mintha bilincsre várna. Aztán összerázkódott, mint aki egy csunya hernyót ráz le a kezéről. De ezt nem látta senki. Ami feltűnt Eszternek, mert más nem vette észre, az a nyugtalan tekintet, az a tétova fájdalmas valami a szemében. Micsoda idegen bánat nyomhatja? Ha váratlanul megszólítják, összerezzen. Néha oly megkínzott az arca, mintha egész éjjel dorbézolt volna, pedig tudják, hogy nem iszik egy csepp bort sem.

Nem merik megkérdezni, miért nem iszik. A pap azt mondta, biztosan fogadalma tiltja és nagyon szép, hogy mégis betartja, mert a legszebb ígéret az, amit önmagunknak teszünk.

Csak a válaszai ne lennének olyan kurták, furcsák. Vaj-

jon mi bánthatja? Vár valakit? Elment valakije? Vagy meghalt? Elbujdosott hazulról egy lány miatt? Vagy azért ment messze, azért szorgalmatoskodik, azért takarékoskodik, hogy érte meghessen egyszer? Nem lehet kiismerni. Testvérével megy a bálba, a testvére barátnőit sorba táncoltatja, de ezt tőle senki sem veszi rossz néven, mert nem idevalósi. A mulatságban benne van, ha nem is iszik, nem zavarja a többieket. Ha kugliznak, legtöbbször ő üt kilencet, de nem hengeg vele. A durva tréfákhoz sem ért, amivel a lányokat bosszantani szokták, de akik titokban büszkék rá, hogy ők a céltáblák és elvárják, ha kifelé haragszanak is érte.

Jani kerülte Esztert, ezt a lánynak észre kellett venni. A tükre azt mondta, hogy nem utolsó lány a faluban. A barátnői is azt mondták, hogy szép. Vajjon mi kivetni valót találhat rajta? De azt sem lehet tagadni, hogy néha rajta felejtí a szemét. Ugy táncol vele is, mint mással. Jó lenne összebarátkozni hugával, de az még nehezebben megy, mint a férfiak barátsága. A kovácsné idegen itt és senki sem tudja, ki íja-fíja. Az egész családban van valami titokzatos, meg aztán rá is jönne, hogy háta mögött kutat utána. Csunya dolog a kémkedés. A kovács is olyan furcsa ember, nem törődik senkivel, felőle felfordulhat az egész falu. Ha bezárja a műhelyt, felkapja magát az aszszonnyal, kilométerekre is elgyalogolnak. Dehát minden embernek megvan a maga bogara.

Janit harmadik faluba is elhívták, néha hetekig is oda-maradt. A postán tudják, hogy gyűl a pénze. Egész csöndben megvett a banktól néhány hold földet, amelyen igaz, csak tapasztott sárkunyhó volt, de jó köves istálló. Felesbe adta. Aztán megkapta a templomtorony munkáját. A községháza tetőzetét lebontották, falát magasabbra emelték, az új tetőzetet is ő csinálta. Két segéddel dolgozott már.

Eszter sohasem tudott visszaemlékezni arra, hogy mikor szeretett bele Gyikóba. Talán már télen elvermelte azt az édes érzést, mint apja a cukorrépát. Tavasszal az öreg Kovács új

színt épített és a tetőzet ácsolásához újra Gyikót hívta. Nem szívesen ugyan, mert nem felejtette el, hogy letromfolta, de nyelt egyet, mert kétségtelen, hogy az egész környéken nem volt olyan ügyes mesterember. Most itt volt újra a közelében és Eszter nyugtalan lett. Nem aludt jól. Jani ott kapott ellátást is, ez volt a szokás. Együtt reggeliztek a diófa alatt egy-egy pohár friss tejet. Délben Gyikó egy árva szót sem szólt, ha a gazda kérdezte, csak igennel, nemmel felelt, de szemmel kísérte Eszternek minden mozdulatát. Mikor a lány a tálat kivitte, visszafordította a fejét és tűzláng lett a képe, mert Jani a pillantását kapta le róla. Ez nem kutató, vizsgáló nézés volt: meleg, símogató, a lány összerezzent tőle, mint egy érintéstől. Egy estefelé Jani a deszkákat szegezte a szín tetejére, Eszter a kerekas kutat hajtotta az udvaron, vizet öntött a vályuba a hazatérő jószágoknak. A tehenek egymás után mentek el előtte, fejüket a lány felé fordították, mindegyik bőgött egyet, mintha köszönteni akarná. Aztán a juhászkutya jött hozzá és súrolta fejét a térdéhez, majd az aprójószágok futottak felé, pedig nem volt kosár a kezében. Mindenki szereti, gondolta Jani feltörő érzéssel, mindenki szereti, mert mindenkihez jó. Elnézte messziről, amint hajladozott, fordult, látta két nehéz hajfonatát megragyogni a napsütésben. Eszeveszett vágyakozás fogta el utána. Egyet kiáltott, elengedte magát, a tető élén, mint valami gyerek, végigszánkázott és talpra ugrott a földön. Szerencsére a szín nem volt túl magas, csak a térdét ütötte meg. Eszter a kiáltásra felnézett és rémülettel látta, mint csúszik le az ács, egyre sebesebben a tetőn. Azt hitte szerencsétlenség, elsikoltotta magát, a csebet el ejtette a kezéből és feléje szaladt. Gyikó már ott is állt előtte, elfogta még vizes kezét, amit Eszter zavarodottan szoknyájába törölt. A kéz nem mozdult, nem hagyták el egymást, de egyik sem szólt egy szót sem. Gyikónak is alább szállt a bátorsága, lefojtotta szavát a lány szótlansága, azután még mindig kézenfogva elindultak a ház felé és leültek a padkára. Jani arra gondolt, milyen más lány ez, mint a többi, mennyivel tisztább,

szemérmesebb. Nem lehet úgy tenni vele, mint az aratólányokkal, vagy azokkal, akikkel kubikolás után a falvakban játszadozott. De vajjon nem azt fogja gondolni róla, hogy gyáva? Olyan erővel szorította magához a lány kezét, hogy az megijedt és felállt. Mind a ketten érezték, hogy a feszültség túlnagy. A lány félt is egy kissé, hiszen egyedül voltak a házban. Mégis büszkén hátravetette fejét, úgyhogy a haja súrolta Jani arcát és bement a házba, a hűvös szobába. Jani önkéntelenül mindenütt utána ment. A belső szobában a lány megállt egy szentkép előtt, amely virággal volt körülrakva és előtte kis mécses égett, éppenúgy, mint az édesanyja idejében. Jani megállt a lány előtt, mintha templomban volna és újra megfogta a kezét. Eszter letérdelt, Gyikó meghökkenve állt, meglátta a lány ajka mozgásáról, hogy imádkozik. Ő is letérdelt mellé és olyan mélyen hajtotta meg a fejét, hogy a lány derekát érte. Olyan furcsa volt az alkony derengésében ez a vöröslő kis láng a falon.

És akkor Jani, mintha nem is a lánynak, hanem annak a szentképnek gyónna, elmondta az egész sorsát, gyermekkorát, az apja megölését, a börtönt, mindent.

Azt várta, rászakad a ház, de mégis el kellett mondania. Még jobb, felemelőbb, megtisztító érzése volt, hogy Eszternek mondta ezt el, mint akkor a bírák előtt. Ám akkor tudta, mi vár rá: börtön. Most nem tudta, hogy micsoda szerencsétlenség fog rázuhanni. Eszter biztosan kitépi kezét a kezéből, felszökken megborzadva, elfordul tőle, elrohan és soha többé nem jön vissza. Behunyta a szemét, hogy ne lássa a lánynak bizonyára irtózó arcát. Mintha megállt volna az élet, semmi sem mozgott. Kinyitotta szemét: sebes lélekzetvételt hallott és elfojtott sírást.

Eszter még ott térdelt a földön, ölbe kulcsolt kezekkel szembenézett vele. Végtelen szomorúság ült az arcán, mely csupa könnyes volt. Most felemelte a kezét, egy ősi mozdulattal megsímította Jani lehajtott fejét és azt mondta: »Te szegény ember«. Nem is a szó tette, a hang. Jani úgy érezte mostanáig,

hogy ami jó volt benne, amivel az anyját, testvéreit szerette, az megfagyott, megkeményedett akkor és soha többé fel nem olvadhat. Most ettől a hangtól felolvadt, felengedett és kiolvadt a szeme szögletén.

Lehajolt Eszterhez és megcsókolta.

— Ne félj kedves, mondta halkán és maga sem ismert rá a hangjára — sohasem teszek semmi rosszat életemben, amíg mellettem leszel. És magában is így gondolkozott: jó leszek hozzá, bizony sohasem fogom egy rossz szóval sem megbántani.

Amikor az öreg Kovács hazajött a városból, elszántan elébe állt és megmondta, hogy feleségül veszi Esztert.

Az öreg paraszt rájuk nézett. Első gondolata az volt, hogy most legalább nem kell a hat napi napszámot megfizetni, majd felhúzta szemöldökét és azt mondta:

— Hát el tudsz te tartani egy asszonyt?

Gyikó megértette, hogy ez azt jelenti, amíg az öreg él, egy talpalatnyi földet sem fognak kapni, de nem bánta. A lány azonban elsápadt. Nem félt a munkától, de szégyelt volna nincsetlen, házatlan ember felesége lenni.

Mikor megtudta, hogy Gyikónak megtakarított pénze van a bankban, amiből maga is fel tud építeni egy kis házat, elszégyelte magát, megjuhászott egy kissé az öreg. Lányának a falubeli házat ígérte oda valami kis fizetségért, adóért, ő maga majd kimegy a tanyára gazdálkodni. De a kisházat megtartotta magának az udvar végén, télen ott fog lakni.

A lakodalom sok keserűséget okozott az asszonynak. Talán, ha az anyja él, sok minden másképp fordul, de így az egész rokonság egyre az apja fülét rágta: Gyikó nem idevaló, jöttment, miért hoz Eszter szégyent a falura? Bátyja, aki bent volt a katonaságnál a városban, most egyenesen ellenségesen viselkedett és nem akart szóba sem állani Gyikóval. Szégyelte a szegényszagú új rokonságot, mert az, hogy az egyik húsz holdon gazdálkodott, a másik pedig csak ács volt, nagyobb távolságot jelentett, mint ami egy falusi írnok és a főispán között

van. Eszternek egy vénasszony rokona összeszedett minden hírt, amit a faluban csak hallott Gyikóékról, hogy elvegye a lány kedvét a házasságtól. Kikutatták, hogy Gyikónak nemcsak a huga szolgált lánykorában a városban, hanem az édesanyja is. Ennélfogva feltétlenül rossz életet élt mind a kettő és méltó a megbotránkoztatásra. Homályos hírek keltek arról, hogy Gyikóéknak már volt bájuk a törvénnel és bár semmi biztosat nem tudtak, zúgott a falu, mint a felkavart méhkas. Piroska annakidején azért ment be a városba szolgálni, hogy megtakarítson stafirungra, bútorra valót és ne menjen üres kézzel a leendő ura házába. Annyi ruhát csináltatott, amennyi csak telt a béréből, mert amit összevásárolt, annak elégnek kellett lenni majdnem egész életére. Az ő divatjuk harminc év alatt sem változott. Az édesanyja is még azokat a ruhákat hordta ünnepnapokon, melyeket a kastélyban megszolgált. Különösen nagyon szép volt egy gyöngyházzsínű selyemruha, amit a főerdésznétől kapott nászajándékba. Piroska szerette az anyját, de azért egyszer, mikor meglátogatta Gyikóné husvétkor és esett az eső, csaknem haragosan kiáltott rá: »Miért teszi tönkre anyám ezt a szép selyemruhát, mi marad majd nekem belőle?«

Egyszer gyalázkodó levelet kapott Piroska, hol fel volt emlegetve az édesanyja is és amelyben kételkedtek hajadon voltában. Piroska elindult keresni a becsületét. Nem sajnálta a pénzt, hogy hatósági orvos állapítsa meg róla, hogy megvan még a becsülete. A csendőrségen aztán kikérdezték, hogy kire gyanakszik és ő sorjában bemondata az összes írígyeit. A tárgyaláson aztán íráspróbát vettek és rájöttek a levélíróra. Egy parasztleány volt, be is vallotta, hogy ő írta a levelet. Nem is a lányra haragudott, hanem vetélytársára, mert egy táncnál elvitte előle a választottját. A faluban híre ment, hogy bíróságon jártak Gyikóék és mint az uraknál is előfordul, hogy összecserélik a vádlót a vádlottal és ha azt olvassák az ujságban, hogy egy kereskedő feljelentette az inasát, mert lopáson érte, három hét múlva már csak arra emlékeznek, hogy a kereskedő valami

lopási ügybe keveredett, most előkotorták ezt a rég elfelejtett ügyet, arról beszéltek, hogy egyszer Gyikó Piroskát bevitték a csendőrségre, talán börtönbe is került, Isten tudja mi mindent lopott össze az asszonyánál! Azt ugyan senki sem fogja elhinni, hogy egy falusi cseléd lány selyemruhát, nagykendőt, meg egy piros cickendőt kapjon az asszonyától csak úgy a fizetésén felül. Ennyi mindenféle pletyka csak jobban elválasztotta a két családot.

A Kovács rokonok nem látogattak el Gyikóék házához, amiért Gyikóék megsértődtek és azt mondták, hogy a lakodalom ugyan az ő házuknál lesz, de arra nem hívják meg a Kovács familiát. Ez annál inkább nagy sértés volt, mert hiszen a lakadalom fele költségét az öreg Kovács fizette, hát joggal kívánhatta, hogy az ő családja is ott legyen.

Gyikó addig erősködött, hogy néhány hét múlva meg volt az esküvő. A falu szája ezért a szokatlan gyorsaságért újra kezdte őket. Mindenki furcsállotta, hogy ilyen hirtelen szánták el magukat, mindenfélét suttogtak, ami fülébe ment Eszternek és módfelett felbőszítette. Vőlegényét vádolta magában; miatta van ez a sok pletyka. Reszkette gondolt arra is, hátha Gál Lajos hazajön. Mit fog az még kitalálni, rontani! De, ha Gyikó közelében volt, mindent elfelejtett. Életében először volt szerelmes úgy, hogy eltelt vele egész élete, teste-lelke csak arra való volt, hogy más ember életét hordozza.

X.

Dél előtt szekerekre ültek és kétszer keresztül kocsikáztak a falun. Ugy volt rendjén, hogy a fiatal asszony és családja, nyoszolyólányok és vőfélyek a lányos háztól indultak el, csak mikor a falu végére értek, indult a másik sor szekér, a vőlegény és kísérete. Pattogtak az ostorok, lengett a lovak füle mögött az odakötött zsebkendő vagy selyemkendő, a vőfélyek enyelegtek a nyoszolyó-lányokkal, itt is, ott is kulacsok kerültek elő, kurjongtak és daloltak.

A lányos háznál két férfi és három asszony egész nap kora hajnaltól süttött-főzött, mert a lakodalmas ebéd ízét csak férfiszakács adhatta meg. A kemencében nagy, fehér, fonott kalácsokat sütöttek. Az udvaron két nagy bográcsot állítottak fel borjú és birkapaprikásnak. A nagy házból minden bútort kihordtak, csak Kossuth Lajos képe és a búbos kemence maradt odabent. A földet jól ledöngölték, lócákat tettek a fal mellé köröskörül.

Mikor aztán a jegyző összeeskette az új párt és a menet megindult a templomba, akkor már férj és feleség egy szekéren ültek. Az egész falu kiállott az uccára nézni a nagy eseményt. A templom is megtelt zsúfolásig. A nagy hidegben ott kuksoltak órákhosszat a padokban, utána mondták a papnak az esküt. Sokan gondoltak arra, hogy az eskü nemcsak arról szól, hogy örömben, boldogságban és gyönyörűségben kitartanak egymás mellett, de arról is: betegségben, balsorsban nem hagyják el egymást. Mindenki lehajtotta a fejét, szent pillanat volt.

Egész délután táncoltak a menyasszony házánál, amíg beesteledett. A menyasszony és vőlegény délután két órától jóformán megállás nélkül táncolt csárdást másnap reggelig, mikor újra templomba mentek, hogy délután újra folytassák a táncot egészen alkonyatig. Ez a tánc nem valami mérhetetlen gyönyörűség, vagy repülés vágya volt, hanem komoly szertartás. Csak éjfél után tört át a virtus rajta.

Nyolc óra tájt behozták az asztalokat, megterítették és nekiláttak a vacsorának. Hat-hétféle hús volt, tészták. Ettek, ittak, táncoltak. Nagy fehér cseréptál volt az asztal lábánál és aki a menyasszonnyal táncolt, ebbe dobott koronát, vagy bankót. A meghívottak mindegyike hozott batyuba kötve egy kis elemózsiát, némelyik egy fél disznót, mások aprójószágot, bögrét, fazekat, mindenféle konyhai szerszámot. Itt derült csak ki, hogy mennyire egymáshoz tartoznak a családok, hiszen évtizedek óta alig került idegen ember a faluba. Össze is voltak házasodva és két-három család jellegzetes arc, vagy fejformáját majdnem minden gyereken fel lehetett ismerni. Éjfélután két órakor a menyasszony és a vőlegény eltűntek. Levették a menyasszonyról a fehér virágos fátyolt, kontyba kötötték a haját, tiszta feketébe öltöztették, fekete selyem kendőt a fejére. A vőlegény is fekete ruhában, fekete nyakkendővel jött vissza a nagy szobába. A násznagy kézen fogta, rigmussal mutatta be az új párt a vendégeknek és kérte, fogadják őket szívesen. Minden tál ételt tréfás versezet kísért. Majd bevonultak nagy fehér kötőkben, fakanállal kezükben a szakácsok és glédába állottak. Az egyik vendég felköszöntette őket is, dicsérvén főztjüket. Azután az új fiatalasszony hideg csirkét kínálgatott. Majd hölgyválasz volt és a menyasszony nyitotta meg a táncot az ura násznagyával. Egy óra múlva ismét átöltöztek, most már mind a ketten világos ruhába, mintha azt akarták volna mutatni, hogy a házasság életben a szomorúság a jókedvvel, gyász a vidámsággal váltakozik.

Néha-néha egy kis lárma támadt, vagy egy becsípett vendéget csillapítottak, aki garázdálkodni kezdett, vagy egy betola-

kodottat húztak ki a szobából, mert akit nem hívtak meg, annak nem volt szabad bejönnie és ha százan voltak is, akkor is tudta mindenki, hogy ki a százegyedik hivatlan vendég.

A kikoszorozott kérő, vagy a volt szerető távol maradt. Vagy nem hívták meg, vagy félt a nagyon is világos célzásoktól. Csak egy mód volt, hogy a még mindig szerelmes, elkeseredett, vagy kipenderített lovag a lakodalmas házba jusson. Hajnaltájban, mint valami betlehemesek, jöttek az álarcos emberek. Nem lehetett rájuk ismerni, annyira el voltak változva. Egyik asszonynak öltözött és még kontyot is tett a vastag fejkendője alá, a másik hatalmas vörös paprikából orrot ragasztott magának, a harmadik csepüből és kócból haját, de mindegyiknek maszk volt az arcán.

Egy kis remegés futott át egyik-másik lány, vagy asszony testén, mert a maszkák nem ismertek tréfát. Hosszú rigmusokat mondtak, kifizurázták a társaságot és nem egyszer magát a menyasszonyt is. Ez alkalommal csak az egyik mondott verset, a klapanciák elég jól folytak mindaddig, míg a célzásokra nem került a sor. Hiszen mindenkinek ismerték a gyengéjét és tíz évre visszamenőleg mindenki kapott egy oldalgást, amit sokszor csak ő maga értett meg. A maszkok táncra kérték a menyasszonyt és a többi lányokat és jaj volt annak, aki vonakodott.

Amikor az egyik legény Eszter elé lépett, a lány össze-rezzent, de csak a tanító vette észre.

Az urak külön asztalnál ültek és a többiek csak koccintani jöttek oda. A jegyző, a tanító, a postamester, az állomásfelvigyázó csendesen borozgattak. Nem volt hangos kurjongatás, lármá. Egy fiatal menyecske áldott állapotban odajött a tanítóhoz és táncra kérte. A tanító csodálkozva állt fel, mert nagy sértés lett volna visszautasítani. Alig tettek meg egy-két fordulót, a fiatal asszony — Eszter rokona — lihegve a fülébe sugta: »Tessék elvinni azt a magas maszkát, az a Lajos, még bajt fog csinálni.«

A tanító mindjárt tudta, hogy miről van szó. Lajos a városban a mester lányának udvarolt, de az másokkal is barátkozott, szemrehányására hetykén azt felelte: hjah, itt nem úgy van, mint falun. Lajos visszagondolt a régi mátkájára és újból eleven lett a fájás, kívált az, hogy Eszter olyan kurtán-furcsán bánt vele. A lány hagyta őt a faképnél, nem pedig ő Esztert, amit édes bosszúnak szánt a táncbeli megaláztatásért.

De fájdalmasabb volt ennél egy éjszaka emléke. Mikor még jóban voltak, mikor azt hitték, hogy nincs oly messze az esküvő, egy éjszaka Lajos átugrott a kerítésen, ment egyenesen a lány ablaka alá. Tavasz vége volt, ivott is egy kicsit, meg volt részegedve a föld friss szagától. Az ajtót nyitva találta. Tudta, hogy a lány egyedül alszik a kis benyílóban. Soha életükben nem tudtak volna számot adni arról, miért történt, milyen rejtélyes ösztönök keltek fel ebben a büszke lányban, aki még megcsókolni sem igen engedte magát. Szinte elolvadt most a férfi karjai között, nem szólt, nem védekezett, nem simult hozzá egy mozdulattal sem, nem ölelt vissza. Csendesen sirdogált csak, a fiú pedig eszeveszetten csókolta.

Csak akkor volt egy szerető mozdulata, amikor Lajos búcsúzott tőle, végigsímogatta a haját. Ebben a mozdulatban annyi csodálatos melegség volt, hogy a fiú mikor rágondolt, elfelejtett minden haragot, bosszúvágyat, sértést azon az egy indulaton kívül, hogy szerette, újra szerette, még jobban, mint azelőtt. S hogy nem akart róla tudni, hogy elfelejtette azt az éjszakát, mindent, a hír, hogy másé lesz nemsokára, nem hagyta többé nyugton, mindent felkavart benne. Faluhelyt a haragot is elvermelik, mint a búzát. Ezek a vermek is olyan furcsák voltak, felülről lefelé keskenyedtek, aztán ismét kiszélesedtek mélyen, mint egy palack öble. Valahogy a bosszút is így vermelték el magukban és mikor a must forrni kezdett, mikor az új bort itták, meg-részegülve a szagoktól és a bortól, összeverekedtek. Zuhantak az öklök és a botok, néha bicska is villant.

A fiú nem akarta belátni, hogy ő volt a hibás. Maga tette

tönkre hiúságból, hányavetiségből azt a szépet, ami kettőjük között lett volna. De miért nem mondta a lány: »gyere vissza hozzám, maradj nálam«. Igaz, hogy elkerülte a bál óta, mintha ő haragudnék és ő hordozná a szégyen terhét, ami talán porig alázta ezt a büszke lányt, aki legjobban szerette volna lemaratni magáról az éjszakát, amelyet soha nem mondhat el senkinek és ami különös, felejthetetlen, de elkeserítő és összetörő emlék volt. Később rágondolt, hogy is tehetette? Miért tette akarata ellenére?

Az asszony szemlehungyva táncolt, de nem Lajosra gondolt, hanem arra, hogy feküdtek Gyikóval nemrég az erdőben egy bokor alatt és mint valami kis gyermekek, a madaraktól tanulták a csókolózást. Két héttel az előtt egy lakodalomból késő este együtt jöttek haza. A cipő nagyon szorította a lábát, Gyikó ölbe kapta, úgy hozta hazáig és mégsem bántotta. Ha eszébe jutott, hogy már másé volt, nem birta magának megmagyarázni, mert régen rájött, hogy Lajost sohasem szerette.

Lajos ott ült a homályos szögletben, ahová a két petróleumlámpa fénye már nem ért el és nézte az asszonyt, az ő asszonyát, aki egyszer volt az övé és többé sohasem és aki másé lesz holnap. Valami üzte, hajtotta, hogy odaugorjon a férj elé és odakiáltsa, ne vedd el ezt a lányt, nem illeti meg a pártát. De tudta mindjárt, hogy ezt sohasem tenné. Mégis felkelt, odament az asszonyhoz, táncra kérte. Hirtelen eszébe ötlött, hogy ugyanaz a jelenet játszódik le most, mint azon a bálon. Ahelyett, hogy az asszony derekára tette volna a kezét, erősen megfogta a karját, úgy magához szorította, hogy ott maradt az ujjá helye. Szorította és eszeveszett dolgokat súgott a fülébe tánc közben. A fiatal asszony rémülten igyekezett kiszabadulni a kellemetlen ölelésből. Alig lehetett mozdulni, oly sűrűn álltak egymás mellett a párok; szerencséjére a férje sem látott semmit. A tanító a fiatalasszony figyelmeztetése után, odaállt a legény háta mögé, rátette kezét a vállára. Az felhördült, hirtelen visszafordult, mert azt hitte, a férj. Nem engedte el az asszonyt jobbkarjából, bal-

kezével lerántotta magáról az álarcot és öklét ütésre emelte. A tanító egy fogással hátracsavarta a legény karját úgy, hogy az majdnem felkiáltott a fájdalomtól. Nem vette észre senki a jelenetet. A tanító karonfogva Lajost, mintha beszélgetne vele, kivitte a szobából. A friss levegő magához térítette a garázdát, a veríték csak úgy folyt le arcáról, üstöke szinte megfagyott a hidegben. Aztán mint egy állat, amelyet vágóhídra visznek, felhördült, két kezével a fejét ütötte: »Tanító úr, nincs Isten az égben, még tavasszal engem szeretett.«

A tanító rátette kezét a legény szájára és körülnézett. A kert alján piroslott a bográcsstűz, a kerítés alatt elsurrant egy árnyék, de nem hallotta senki a kiáltást. A következő pillanatban már ott állott az ajtóban a férj. Gál Lajos egészen megmeredt, hang nem jött ki a száján. Ha ezeket most itt kint hagyom, egymásnak esnek, gondolta a tanító és valami ürüggyel behívta a férjet a kisebbik szobába, ahová a ködmönöket és kendőket rakták le és nagy fenszóval az iskola átépítését sürgette. Gál Lajos visszament a nagyházba. Bár nem volt hivatalos az esküvőre, szemet hunytak. Táncolt egyik-másik lánnyal, aztán leült az urak asztalához és ivott. A fiatalasszony csak most jött tudatára, hogy milyen veszedelemben forgott. Reszketett a félelemtől, de igyekezett legyűrni. Nagyon sápadt volt. A férj is viszszaajött. Ijedten nézett rá, de nem látott a szemében semmi gyanakvást. Gyikó észrevette Eszter sápadtságát, másra magyarázta s elmosolyodott: Hogy fél szegényke!

Hiába próbálták később a tanúk kimagyarázni, a bíró sem értette meg, — de a következő pillanatban egymás hegyénhátán volt az egész lakodalmas nép. A menyasszony sikoltozva, tépett ruhában szaladt át a másik szobába segítségért. Gál Lajos feje be volt verve, Gyikó ködmöne felhasítva a szívétől a válláig és balvállából csurgott a vér. A két sebesültet kocsira tették, bevitték a városba a kórházba. Egyik seb sem volt veszélyes, pár heti vizsgálati fogság után hazaengedték őket.

Gyikó soha olyan halálos félelmet nem érzett életében,

mint mikor a vizsgálóbíró elé vitték. Ha most bűnösnek találják, az elengedett két esztendőt is megveszik rajta? Az ügyvéd megmagyarázta, hogy mint rovott előéletűnek nagyon súlyos büntetésre van kilátása... Gyikó tudta, hogy ártatlan, hiszen ő csak mást védelmezett és ha ütött is, önvédelemből tette, de ki fogja ezt egy fegyházviselt embernek elhinni, aki az apját megölte? Hideg futott végig rajta... Ha tárgyalásra kerül a sor, ráolvassák a tanúk, az egész falu előtt, hogy gyilkos, apagyilkos. Talán Eszter hajlandósága is megváltozik. Csak hagyján, hogy ketten tudnak róla, de ha az egész falu megtudja, kerülni fogják őket. A büszke lány ezt nem fogja elviselni. Ha még úgy szeretné is, atyafisága addig fogja bántani, míg elmarják tőle.

Attól is félhetett, hogy mert idegen a faluban, a többiek mindent rá fognak kenni. Ám szerencséje volt. A tanító volt az egyik mentőtanúja és a másik, — nagy csodálkozására, maga Gál Lajos. Terhelő adat nem volt ellene, csak az, hogy ott volt a verekedők között.

Amíg Gyikó le volt csukva, Eszter minden héten kétszer begyalogolt az urához. Az első napokban azt hitték, esztét veszti; az ő bűne volt, miatta vész el börtönben. Már-már arra gondolt, hogy elmegy a városba és meggyónja a papnak. A maga papjához nem mert elmenni. Végre is elment a tanítóhoz és tőle kért tanácsot. Megdöbbenésére a tanító már mindent tudott róla. Mit beszéltek, egyik sem mondta el másnak; de a tanító maga ment el másnap a fiatalasszonnyal a törvényszéki elnökhöz és jótállására Gyikót szabadlábra engedték.

Késő este szabadult Gyikó. Már nem tudtak hazamenni és a tanító tanácsára egy kis vendéglőben fogadtak szállást. A tanító nem hunyta le a szemét egész éjjel. A szomszéd szobában ágyaltak neki, egy ajtó választotta el a fiatal pártól és minden pillanatban attól tartott, hogy a férfi felugrik, kidobja az asszonyt az ágyból a szoba közepére, vagy megfojtja, vagy egy szál ingben kergeti ki a szobából. De nem hallatszott semmi

nesz. Az asszony mereven, mozdulatlanul feküdt, mint egy halott, görcs húzta össze a testét. Várta, hogy milyen rémítő fog következni. Nem történt semmi. Reggel az asszony kelt fel hamarabb, találkozott a folyosón a tanítóval és mintha az édesapja volna, odavetette magát a nyakába, sírt egy sort, majd lehajolt, megcsókolta a tanító kezét és elszaladt.

Egy hét múlva behívták a törvényszékre Gyikót. Közölték vele, hogy megszüntették ellene az eljárást, még meg is dicsérték, hogy igyekezett a garázda részéget megfékezni. Gál Lajos két hónapot kapott, nem is felebbezett. Mikor kiszabadult, végleg a városba költözött, de előbb ellátogatott Gyikóékhoz. Jó barátságban váltak el.

XI.

Az öreg Kovács hallani sem akart arról, hogy segítsen a lányán, nem mintha nem szívelte volna a vejét, hanem mert nem akarta elkapatni. Bizvást tudta, ő csak gyűjt hozzá, de nem volt biztos benne, hogy az idegen ember nem fogja-e elherdálni.

Gyikó mégis felnevelte házatáját a maga emberségéből. Igaz, hogy Eszter is segített hozzá. Az ura fával, deszkával, jószágokkal, ő maga tejjel, tojással, baromfival, zöldséggel kereskedett. Az apjától kért egy lovat, kis kordé elé ragasztotta, úgy járt be a hetivásárra, nem szégyelte magát. Így aztán az első évben még egy szobát építettek a kis házhoz. A második évben Gyikó felemelte a háza tetejét és egy kis ámbitust rakott eléje. A földjükön is más mindenfélével próbálkozott, mint a többiek. Három sor napraforgót ültetett körül és a magvából olajat ütett. Egy holdon kendert termesztett. Komlóval is próbálkozott, de ez nem sikerült. Mosolyogva vette észre saját magán a gazdák szokását, hogy sohasem volt megelégedve. Babona ez, vagy természet, de a gazdaember mindig panaszkodik. Ha valamilyiknek húsz hold földjén tizenkilenc hold búza jól fizetett, egy fél holdon a krumpli termés is kiadós volt, de a más, amit a föld egyik sarkába vetettek, elfagyott, akkor a gazda egy álló esztendeig mindig a máktermés pusztulását siratta és sohasem emlegette, hogy tíz mázsa búzája termett egy hold földön. Gyikó is annyit panaszkolt a komlótermést, hogy kis híjja, rajta nem ragadt. Így is volt, aki komlós Gyikónak nevezte. Gyikó büszke

volt a nevére még akkor is, amikor gyerekkorában csikónak csúfolták. Szép név, jó magyar név, meg kell adni.

Eszter sürgött-forgott a ház körül, apja nem győzött eléggé csodálkozni, ha meglátogatta. Az öreg titkon arra gondolt, hogy a lánya nem fog megmaradni az uránál és visszamegy hozzá. Azt meg semmiképen sem hitte el, hogy egy ácsmesterből jó gazdaember váljék, dehát ez a Gyikó olyan ezermesterféle, annak minden sikerül. Gyikó érezte, hogy az apósa nem igazságos hozzá és ezért szeretett volna a maga erejéből vagyont gyűjteni, nem kell hozzá az öreg támogatása! Mi tűrés-tagadás, ha nem is számított vagyonra, mégis, kivált az első esztendőben rosszul esett neki, hogy az öreg duskál a jóban és nekik nem jut semmi. Még újjévre sem küldött malacot. Azért is megmutatja annak a vén zsugorinak, hogy éppen olyan gazda lesz belőle egy pár év alatt!

Gyakran járt be a városba, néha napokig odamaradt. Mindenféle üzlete volt, amiről a felesége nem is tudott. Mint legénykorában, most is a postatakarékba rakta a pénzét és mindig arra várt, nem-e osztanak földet a közelben.

Eszter nem igen törődött az ura járás-keelésével, tudta, hogy ez a munkához tartozik. Ám egyszer egy öreg néni alaposan felforgatta a szívét egy megjegyzésével. Olyasfélét mondott, hogy holmi asszony nép körül látta Jánost legyeskedni a városban. Nem jó, hogy a fiatalasszony olyan gyakran engedi be a városba az urát, jobb lenne, ha elkísérné.

Eszternek fejébe szállt a vére, makacs harag fogta el. Nem is tudta, honnan zuhant le rá egyszerre a féltékenység. Talán önmagáról ítelt, hiszen inkább az urának lett volna erre joga. Megrémült, hátha az ura kiszeret belőle. Az első hetekben úgyis egy reszketésben élt, hogy az ura észrevette azt. Ki tudja, talán elnyelte, talán arra gondolt, egy apagyilkosnak jó egy leányasszony is feleségnek, de egyszer csak kitör belőle, felhorkan és a szemébe vágja. Furcsa ellenérzésből most ő kezdte figyelni az urát. Ha János ránézett egy asszonyra, vagy szóba állt vele, a

szíve veszettül verni kezdett, elállt a szava, lélekzete. Eszter tudta ezt a rossz természetét, szégyelte is, mintha valami csunya dolog lett volna, titkolta. Nem szólt soha az urának, ha pletykát hallott róla, de néha egész beteg lett belé. Gyikó aztán rájött, mit jelent, ha megpirosodik Eszter arca. Nem lett volna férfi, ha nem esik jól neki a csendes, szótlan féltés. Talán a gyermek, kit szíve alatt hordott, fokozta Eszter nyugtalanságát. Eszternek ez a különös magaviselete, féltése, izgalma még a gyerek születése előtt elmúlt. Gyikó sohasem tudta meg, hogy ezt egy kis malacnak köszönheti.

A szomszédban egy özvegyasszony lakott: Farkas Bozsó Mártonné. Az ura nem régen halt meg. Eszter jó szívvel fogadta, ha átjött, mert sajnálta. Egy kis idő múlva, hogy a látogatás mind gyakoribb lett és János néha elmókázott az özvegygel, hirtelen minden eddiginél erősebb féltés fogta el Esztert. Valóságos mániájává lett, hogy háta mögött a két ember összeölelkezik, egymáshoz símul. Sokszor hirtelen hátrafordult, mert azt hitte, rajtakapta őket. Bösszankodott, szidta magát ezért az örültségért, szerette volna megmondani Bozsónénak, hogy ne járjon hozzájuk, de nem akarta megbántani, az urának meg, hogy mondjon ilyet? Csak kinevetné. Egyszer aztán Eszter féltékenységeiben tett valamit, ami nagyon nyomta a lelkét, meg is gyónt, de mégsem könnyebbedett meg a szíve. Sokszor anyyira zakatolt, hogy maga is megijedt tőle.

Igy aztán gondolt egy nagyot és elment a körorvoshoz, akit a faluban csodadoktornak tartottak.

Az előszobában megállt félve, nem mert kopogtatni, csak járt fel és alá türelmetlenül.

Az orvos azt hitte, legalább egy tucat betege van odakint. Letette a pápaszemét, meg az ujságját, ráfujt a szemüvegére, megdörzsölte egy kis szarvasbőrrel, aztán a szarvasbőrt gondosan visszatette a bal mellényzsebébe és kiszólt az ajtón.

Ki van odakint?

Az ajtó előtt köhécselés, kéz nyomódik a kilincsre, még létovázik. Nagyon szégyenlős beteg lehet.

A doktor újra kiált egyet, az ajtó megnyílik, de csak két araszra.

A doktor most már dobbant a lábával. Csak egy nő van odakint. Az orvos nem látja, hogy kicsoda, mert be van bugyolálva mindenféle kendőkbe.

— Én volnék tekintetes úr, mondja egy hang, feltűnő finom hang, mintha valaki a padláson egy régi zongorát megütne és meglepetésszerűen tiszták volnának hangjai, mert jóféle gyártmány.

— Na jöjjön be csak lelkem, előbbre, hadd halljam, mi a baja, kicsoda maga, hogy hívják?

— Gyikó Jánosné volnék, kezét csókolom, mondja a félőshangú ruhacsomó. Nem látni az arcából semmit, még az orrát sem. Tekintetes úr kérem, nagy az én bajom, beteg vagyok, tesszen rajtam segíteni.

A doktor jóakaratólag pislóg. Hadd lássuk, jöjjön közelebb lelkem.

A kendők és a szoknyák egy lépést tesznek előre, majd bátorítalanul megállnak.

Kéz nyúlik ki a kendők közül, játszik a nagykendő rojtjával. Ujabb sóhajtság, most a kéz megigazítja a fejkendő csokrát a nagykendő felett. Egy mozdulattal hátraveti a fejét. A kendő leesik és két nyugtalan beszédes szem tekint a doktorra.

— Hát csak mondja lelkem gyorsan, mi a baja, sürgeti az orvos.

— Fáj a fejem, nem bírok aludni, éjjel lidércnyomásom van, szur a hátam, a mellem, nem bírok a lábamra állni, görcs áll a kezembe.

— Hű de sok mindenféle baja van, elég volna ez az egész falunak. Vetkezzék csak le, majd megvizsgálom.

Az asszony körülnéz; megakad a szeme az orvos üvegein, az asztalra rakott fiolákon, az üvegszekrényben a mindenféle fé-

nyes műszeren. Szégyenlősen néz a nagytükörre, az orvosra, aki egykedvűen vár. Szeretné megkérdezni az asszony, hogy nem lehetne-e másképp megvizsgálni, mint a javasasszonyok szokták, akik csak rátekinenek a betegre és tudják, hogy mi a baja. A doktor már nem egészen fiatalember, kicsit kopasz is, de nem is öreg, nem ősz a haja.

Kioldozza hát nehéz, mély lélekzetvétellel a nagykendőt és illedelmesen leteszi a székre. A nagykendő alatt egy másik zöld kendő, amely nem ér térdig, mint a másik, hanem csak a mellén van átkötve és a derekán van a csomója. Ez is a székre kerül. A derekán másik vastag kendő, jó bolyhos, mely az ölet védi, mert hideg van és az ujjaluból gyalog jött idáig. Egyszerre ott áll egy nagy hosszú fátyolban. Jó sűrű szövésű, hosszú fátyol, egész fejét, testét betakarja. Végre ebből is kikecme-reg. A doktor elmosolyodik. A fátyol alatt egy selyem fejkendő. No végre ez is lekerül egy székre, a menyecske ott áll szoknyában, rékliben.

— Csak gyorsabban lelkem, mások is várnak, szól az orvos és csakugyan elfojtott köhögés csizmatopogás hangzik az előszobából.

A menyecske — mert hiszen most már látszik, hogy az, úgy huszonhárom éves, kicsit sápadt, de egész jóformájú — összserezzen. Ijedten néz az ajtó felé, nem jön-e be véletlenül valaki. Már-már hátra nyúl az egyik kendőért, de a doktor olyan haragosan néz rá, hogy szégyenkezve kigombolja a rékli alsó gombját és lassan gombolja felfelé. A kék rékli alatt egy másik rékli, aztán egy mellény, egy nagy piros delénbluz, végül a tiszta, hófehér ing.

A doktor odahajítja a fejét a szép fehér ingre. Sóhajtsen! Veszi a szerszámot, amelyik olyan, mint egy gyerektrombita, de fekete. A menyecske megretten tőle, de aztán csak hagyja. Nyugtalanul ver a szíve.

— Egészséges mint a makk. A szíve — hát a szíve az igen, rendetlenül ver.

A doktor kérdezősködik, hány éves, mióta van férjnél, rendes ember e a férje, nem-e szokott inni, éjszakázni, nem verekedős-e?

A menyecske halk hangon felel, válaszol a kérdésekre, de látszik, hogy a gondolata másfelé jár. Szeretne valamit elmondani, de visszaretten, mielőtt kimondja, csak a verekedés ellen tiltakozik. Nem nyúlt hozzá az ura, soha egy ujjal sem.

Feküdjön le lelkem ide a diványra, biztatja a doktor, oldja fel a szoknyáját. A menyecske kétségbeesett arccal néz rá, mint a vágóhidra vitt bárány. Az orvos összeráncolja a szemöldökét, tekintély okából. A menyecske arcára tapasztja a kezét, hogy ne lássa, amit most a doktor lát, mert szoknya nélkül még az ura sem kapja a feleségét. A doktor egészen belezavarodik, amíg a szoknyák között megtalálja, amit keres. A test mindenütt egészséges, megnyomkodja itt is, ott is, semmi baj. A térdék szép fehéren és rózsaszínen kandikálnak ki a tiszta fehérenemű alól, a menyecske megfürdött, mielőtt a doktor elé jött. Egyedül a szív zavart egy kicsit. Nem jól alszik? Nem. A doktor egyebet is kérdez, de erre már nem felel, csak int a fejével.

— No keljen fel, majd írunk valamit, amitől jól fog aludni és elmúlik a szívdobogása.

— Hát a szívem ugye? mondja a menyecske.

A doktor már elfelejtette a nevét, hát még egyszer megkérdi. Gyikó Jánosnéé, mondja elnyújtott hangon, mint ahogy az iskolában szokták kimondani a neveket, a magánhangzókat jól elhúzva. Az asszonyka tipeg-topog egyhelyben, látszik, hogy szeretne még valamit elmondani. A doktor ránéz az ókularé mögül.

— Ha nem haragudnék a tekintetes úr, meggyóntam már a főúrnak a szomszéd faluban, de nem találok nyugodalmat, hátha a tekintetes úr tudna rajtam segíteni.

— Tán valami szerelmi história, gondolja az orvos. Hát csak rajta lelkem, kezdje el.

— Lassan kezdi, szégyeli magát, de belejön és frissen pe-

regnek a szavak. Látszik, hogy minden mondatát már sokszor megforgatta a fejében. Kereken, formásan beszél és kereken formásan piheg a melle. A doktor kedvtelve nézi, egészséges, csontos magyar fajta.

Kérem szépen, tetszik tudni a tavaszi vásáron volt, bementünk az urammal, mert tetszik tudni telkes gazda, lovat venni. Ki is nézett kettőt, de az egyik pókos volt, mindjárt észrevette, mert hogy igen ügyes ember. A másikat is majd megvette, de aztán rájött, hogy merő vak. Hogy a fene egye meg a zsidáját, — tisztelettel legyen mondván, nem a doktor urat értettem, be akart csapni.

Már akkor ott sertepertélt körülötte Farkas Bozsó Mártonné, aki a második szomszéd tőlünk, a kertünk vége összeér. Az ura hektikában halt meg. Sokat rítt utána. Esténként átjött beszélgetni. Jó szívvel fogadtuk az urammal, mert sajnáltuk.

Megfogja a legfelső szoknya alját, mintha zsinórt akarna rávarrni, látszik, hogy küzd magával, szabad-e ilyet elmondani egy idegen embernek, még ha doktor is. Csak elszánja magát, hiszen azért jött ide.

Juliskának — tetszik tudni a Bozsónét hívják így, volt egy kis malaca. Tejen hízott, szép fehér malac, nagyon hozzánk szokott. A kerítés alatt átbujt sokszor és bejött a mi udvarunkba. Elfér ott, nem bántják a többiek, délben átszól Julis a kerítésen »hej kucu, hej kucu, hej« és hozza a jó gyöngye kukoricát. A kis malac sivít és mindjárt odaszalad a kerítéshez.

Az uram délben szokott hazajönni. Hát egyszer csak veszem észre, hogy a Julis akkor kellemetezi magát a kerítésnél a kismalac előtt, de akkurátosan mindig akkor, mikor az uram jött. Nem szóltam egy szót sem, pedig szerettem volna mondani: Te Julis, ne vess szemet az én emberemre, mert lekarmolom a képedet, de mégsem mertem, hátha tévedek. Még sajnáltam is szegényt, hogy az ura ilyen hamar elment. Egy vasárnap templom után csak átjön hozzám a Julis. Nagyon cifrán volt öltözve. Négy szoknya is volt rajta, csak úgy repült a sok

szalag; hajába is nagy lila szalag volt fonva, amit a fiatal ügyvédnél kapott, akinek libát szokott vinni eladni. Amint ott ült a zsámolyon a konyhában, a lila szalag a földet separta. Mondok neki: Julis de szép szalagod van. Mondja ő: van ám. Jön haza az uram, Szerbuc Juci mitálmodtál, mondja. Rólad álmodtam János, mondja ő. Az uram erre megcsippenti az állát, Juli erre ráüt a kezére: ne jáccon kend velem. Ép akkor nézek oda, hát Uram Isten, a Julis néz az uramra — tekintetes doktor úr, úgy nézett rá, hogy nekem kisülne a szemem szégyenletemben, ha egy idegen férfi így rám nézne. Csak kifordultam a konyhából, azt mondtam füst ment a szemembe. Uram Teremtőm, te csak nézed, hogy bejön valaki a házamba és elforgatja tőlem az uramat? Nagyon fájt a szívem. Végigmentem a kis udvaron, benéztem a kertbe, hogy ott vannak-e a libák, mire visszajöttem, Julis már elment. Este szomszédoltam egy keveset, az uram otthonmaradt. Reggel a gazda korán kiment a disznókhoz, én meg a tehenekhez, hát mikor visszajövök sepregetni, az uram ágya előtt ott találok egy darab lila szalagot, olyan széleset, mint a tenyerem.

Leültem az ágy szélére és sírtam. Megátkoztam keservesen azt az órát is, amikor születtem. Kimentem aztán a konyhába krumplit tisztítani. Az ajtó nyitva volt, az asztalon a csillagos kis késem, amit az uram hozott egyszer a vásárról. Hát csak beténferedik a kis malac, a Bozsó Mártonnéé, egyenesen neki a tejeslábasonnak. Nagyon haragos lettem, nem is akartam, mégis oldalba rúgtam, mire keservesen felröfögött és a konyha sarkáig szaladt. Pár pillanat múlva egyszer csak ott volt a lábam alatt. A tejszínes csuprot letettem a kis zsámolyra, hát nem felfordította és csámcsogva nyalni kezdte. Erre elhagyott a béketúrás és ma sem tudom, hogy esett, talán csak hozzá akartam vágni valamit, elfelejtettem, hogy a kis kés van nálam, azt vágtam hozzá. Pendült valami, odanézek, hát Uram Isten, a kés egyenesen megállt a kis malac hátában. Éktelenül sivalkodott, rohant volna kifelé, az ajtóban megállt, visszanézett rám olyan

szomorúan, mintha ember lett volna, az ajtó élén próbálta a kést ledörzsölni magáról. A kés megcsörrent, leesett a földre, a kis malac át a kerítésen, de alig ért túl, összerogyott, vége volt.

Elöttem csak elsötétült a világ. Behúztam a konyhaajtót, bementem a szobámba. Levettem magam az ágyra, a szívem akkor kezdett el dobogni ilyen bolondul, mint most. Hát nem én is gyilkos vagyok? Ártatlan életet oltottam ki. Mert malac, az malac, de ez valami szelíd kis jószág volt! Utánam is úgy szaladt, mint egy gyerek. Julis hogy szerette, neki nincsen gyereke. Megölője lettem szegény ártatlan kis malacnak. Mit tehetett az arról, hogy Julis szemét vetett az uramra?

A sok sírásba kifáradtam, tán el is aludtam, mikor valaki megrázott. Az uram volt. Bizonyára mindent megtudott. Reszkettem, mint a nyárfalevél, tán meg is ver, vagy itthagyt, hogy is élhetne együtt egy ilyen asszonnyal? De csak nevetett. Nos, hát ennyire vagyunk, mondta nevetve. Beszéltem a nénémrel, ha nem biztos még, hat ne szégyeld magad azért, de nekem is megsúghattad volna. Láttam, nagyon megkívántad, — hoztam neked valamit. Elővett a zsebéből egy széles, nagy kék selyem szalagot. Olyat szerettem volna punktumosan, tudod, mint a Julis hajában volt, mert láttam ám a szemedből, hogy nagyon tetszett neked. El is kértem belőle egy kis darabot mintának, de valahol elhagytam. Tán jó lesz ilyen színű is. Lila nem volt Nókhem bótjába. Hanem hallod-e? Mi történt a Julis malacával, most jajveszékel odaát a szomszédéknál, a kis malac hirtelen megdöglött. Semmi baja sem volt, nem is tudja, hogy mi történt vele, csak a háta véres. Elesett, vagy rádobtak valamit és eltört a gerince. Nagyon sirátja. Igazán olyan helyes kis jószág volt. Szegény asszony, van elég baja, most ez a kár is érte.

— Én csak hallgattam, azt hittem mindjárt elszédülök. Kimentem az udvarra. Aztán átjött Julis, elpanaszolta a baját és én nem mertem a szemébe nézni.

Azóta nem tudok nyugodtan aludni. Mindig látom a kis malacot, mintha rimámkodva rámnézve. Összeteszi a két első

lábacskáját, odatörleszkedik hozzám, kinyitja a száját, mintha beszélni akarna és a hátában ott a véres kés. Eltettem a kést, nem bírok ránézni. Az uram kérdezte a minap, hogy hová tettem és majd kivert a halálos nyavalya a félelemtől. Ha ebédközben eszembe jut, nem tudok egy falatot sem lenyelni. Az uram azt hiszi, hogy csak kényeskedek, de tesszen elhinni, a lelkiismeret bánt. Meggyóntam kétszer is ezt a nagy bűnömet, a fő-tisztelendő úr megnyugtatótt, hogy a malac nem lelkes jószág. A böllér megnézte a kismalacot, azt mondta nem esett jószág, meg lehet enni, de hát Julis nem akarta, odaadta Kovártély Jóskának, tetszik tudni az a szegény zsellér az alvégen. Amit rámparancsolt a főúr, a penitenciát, elvégeztem, Szent Antal oltárára két gyertyát is vittem, szép nagy fehér gyertyákat. Pedig tudom, hogy mikor félig leégnek, a kántor úr elviszi a kántorkisasszonynak, az meg, ha a jegyző úrral akar sétálni, este a kis lámpásába templomgyertyát gyújt és azzal hívja. De ne szólj szám, nem fáj fejem. Segítsen rajtam a tekintetes úr, megfizetek érte, nem leszek én hálátlan.

A doktor belelát a szívébe Gyikó Jánosnének. Elővesz egy nagy könyvet, belenéz és aztán azt mondja: Két orvossága van ennek lelkem. Itt van két recept, ezt elviszi a patikába. Két héten keresztül minden áldott nap bevesz egy kicsit ebből, tiszta fehér por, egy kicsit csípős, de az nem baj. Este aztán vizes ruhát tesz a szívére és beveszi a másik port. De megtegye, mert ha nem, beszélek az urával, hogy a kis gyermekkel, aki születni fog, nem törődik és talán...

Eszternek eláll a szava. Elpirosodik, elsápad. Hiába: gyermek még; nincs édesanyja, szegyenlős is; nem mert kérdezősködni, nem tudta. Most hirtelen sok mindent megértett, gyakori szédülését, rosszullétét, furcsa változásait, rosszkedvét, halálsejtelmeit. Ezért lett olyan az urához is, ezért haragudott meg szegény Bózsónéra.

Mosoly önti el az arcát, boldog, tiszta mosoly. Az orvos elnézi. Csak a gyerek hiányzik a karjáról: olyan volna, mint egy

oltárkép. Szép az arca ugyis, de most valami lelki szépség sugárzik róla. Gyermekem lesz, suttogja — még a hangja is más, lágyabb, melegebb.

Megkönnyebbülten sóhajt fel, hálásan néz a doktorra.

— Kezét csókolom, nagyon szépen köszönöm, meg tetszett nyugtatni a szívemet. Hát bizony a főúr erről nem tudott tanácsolni. Szégyenlősen öltözködik.

Mikor már indulóban van, utána szól az orvos:

— Mikor ellik a disznójuk?

Az asszony gyanakodik. Talán kis malacot akar a doktor? Elhatározta, hogy kevesebbet fizet neki, a malacot beszámítja.

— Mindennap várjuk.

— Otthon van az ura?

— Igen.

— Takarékos ember?

— Hát igen, csak úgy mint a többi, szereti fogához verni a garast, de nekem nincs panaszom rá.

— Julis jár még magukhoz?

— Jár, de ritkábban mint azelőtt.

— Szokott szívességet tenni magának?

— Hogy tetszik érteni?

— Hát úgy, hogy kölcsönad egyet-mást, ha nincsen odahaza. Teknőt, vagy fűszerszámot, vagy szitát.

— Igenis kérem.

— Hát legközelebb, ha valami ilyen szívességet tesz magának, ellés idején, amikor a koca hetet fialik, a hetedik malacnak kössön a nyakába egy kis piros szalagot és küldje át a szomszédasszonynak ajándékba. Majd fölneveli az tejen, kenyéren, aztán lesz a helyett a kis malaca helyett egy másik kis malaca.

Eszter megérti. Felkacag.

— Szívesen adok a szomszédasszonynak kis malacot, akár kettőt is. A doktor úrnak sem leszek hálátlan, csak tessenek átüzenni, ha a tekintetes asszonynak valamire szüksége van. Egy

pár hízott kacsát még ebben a minutumban átküldök. Az Isten áldja meg a jóságát.

Egyet perdül, fordult és már kint is volt. Boldogan ért haza, csak úgy röpült az uccán.

— Eszter másért is nyugtalankodott, mikor az első gyerekével volt viselős. Valami vásárban vett ponyvaregényben olvasta, hogy egy hóhér fia vékony piros vonallal a nyakán jött a világra. Hátha a jó Isten nem bocsátja meg, hogy az ura embert ölt és valami jel lesz a gyermekeken? Éjszakánként gyakran felriadt, ott feküdt az ágyon nyitott szemekkel és hallgatta a szíve dobogását. Azt hitte, hallja már a gyerek szívhangjait is. Borzasztó, hogy az ember milyen egyedül van, amikor szükség volna jószóra, tanácsra. Az, aki oka mindennek, milyen nyugodtan lélezkzik mellette! Most haragudott rá először életében. Ha beszélne véle arról, amit most a fejében forgat, ki nevetné. Mert jó ember, de hol van férfi, aki tudná, mi bánt egy asszonyt?

Sokszor minden ok nélkül rosszul lett. Ott állt az istálló előtt a kamrában, súrolta a tejes köcsögöket, lábasokat, majd vajat köpült. Nagy öröme telt benne azelőtt, hogy a frissen habzó tejjel babrált, formálta a vajat, zöld levelekbe rakta, most semmihez sem volt kedve. Délután az ura fát vágott az udvaron, aztán a fát kupacokba rakta és a tűke szélébe belevágta a fejszét. Amikor Eszter a fejszét meglátta, elszédült. Százszor látta már és semmi sem jutott eszébe, de most, elcikázott a szeme előtt, hogy ilyen fejszével ölte meg Jani az apját. Anynyira elgyöngült, hogy le kellett ülnie.

— A gyerek születése utáni két esztendő volt a legboldogabb Eszter életében. Végtelen öröme telt a kisfiában. Jani és János... Ha a nevét mondta, egyszerre két »ember« figyelt fel rá. A munka is könnyebb lett, nagyobb kedve telt benne, a fiáért dolgozott.

— Eszter a kertben gyomlált, közben vissza-visszanézett, mert a kis gyerek utána szaladt és mindig belelépett egy-egy

pocsolyába. Nagy nevetve leakasztott egy ruhaszáritó kötelet és mintha egy kis boci volna, a fia derekára kötötte és a kötelet egy almafához csomózta. A gyerek körbejárt a gyepen, mint egy kipányvázott kiscsikó. Néha neki rugaszkodott, hogy elérje az anyját, a kötél nem engedte, mire ráncigálni kezdte és kiáltott az anyja felé: »Anyu, ez a csunya nem enged!« Anyja felállt, ledörzsölte ujjairól a tapadó, fekete földet, rákacagott a fiára, az meg visszanevetett. Odaszaladt hozzá, fölkapta és bár nagyon maszatos volt, össze-vissza csókolta.

— Egyedül vagy kis bogaram, nincs akivel mulassál! A gyerek mintha megértette volna, átölelte az anyja nyakát.

Gyikó a kerítés mögül felderülten nézte őket. Lassan odament a hátuk mögé. A nagy hancurozásban nem vették észre, csak amikor odaszólt:

— Ez a kívánságod beteljesülhet Eszti — ijedt vissza az asszony, majd odatette a gyereket nevetve az apa karjaiba: hurocold te is egy kicsit, hiszen a tiéd.

XII.

Diósujfalu még magyar község volt, de Ófaluban már kezdődött a román nyelvhatár. Egy Kővár-vidéki magyar gróf a fakitermeléshez Romániából hozatott munkásokat. A következő évben összeveszett a magyar aratókkal, akik keveselték a bért és otthagyták lábbon a gabonát, amelyet aztán elvert a jég. A gróf haragjában, ahonnan a favágókat hozatta, ugyanonnan aratókat fogadott. Tehervonattal jöttek. A kiirtott erdő egy részén faházakat ácsoltatott számukra. Lassanként egész román falu alakult ki. Mind többen és többen szállingóztak át. Itt jobb volt az élet, fehérebb a kenyér és könnyebb a munka. A kis falu az erdőkön, hegyeken keresztül kapcsolatot tartott erdélyi testvéreivel. Kétszáz kilométernyire keletre már egy nagy város volt, amelyben román pap, ügyvéd, orvos lakott. Ezek gyakran jártak ki a faluba népünnepélyre, táncmulatságra. Ünnepeikre nemzeti viseletbe öltözött minden asszony, leány. Színes szallagok röpködtek a főkötőjükön. Ha daloltak, mindig hazai nótáikat énekelték. Gyikó most is emlékezett az egyikre:

Szent Illie napján
Zajzon vize partján
Oláh lányok, magyar lányok,
Piros rózsák, tulipánok
Vidám táncra keltek,
Karcsú ifjak öröme
Pántlikát viseltek.

Összejöveleteiken hazai elbeszéléseket olvastak fel. Összetartottak, segítették egymást. Gyerekeik a magyar iskolába jártak, hol a tanító magyarul, oláhul, sőt néhány sváb család kedvéért, még németül is tanított. Ha kikérdezte a gyerekeket, háromféle nyelven feleltek.

Nagyon szorgalmasak voltak a jövevények és mert a román bank támogatta őket, olcsó kamatra kapták a pénzt, itt egy darab legelőt, ott egy darab csereerdőt, ha lehetett szántót is vásároltak. A magyarok nem törődtek a települőkkel. Semmiféle irigység, ellenséges érzés nem volt bennük. Ha már haragudtak valakire, a grófot szidták. Csak annyi történt, hogy a legközelebbi nyáron az Alföldre, vagy a Dunántúlra mentek aratni, annyi történt, hogy ettől kezdve Diósujfaluból minden évben kivándorolt néhány családfő, hol Délamerikába, hol Északamerikába. A grófnak volt birtoka északon is egészen a hegyek aljáig. Ott volt a csodálatos magyar falu, ahonnan az összes férfiak kivándoroltak Amerikába kenyeret keresni és csak az asszonyok maradtak otthon. A legidősebb fiú nem volt több 15 évesnél. Asszony volt a bíró, esküdt, az éjjeli őr, asszony volt, aki vasárnap a községháza udvarán a bibliát olvasta fel nekik, mint sok száz évvel azelőtt az első, kálvinista hitre tért földesurak feleségei, akik összegyűjtötték maguk körül az udvarnépét vasárnaponként és anyanyelvükön olvasták a szentírást.

Még nem volt száz éve, hogy Diósfalu birtokolta ezt a földet, övék lettek a jobbágy-telkek. Mégis úgy érezték, időtlen idők óta az övék, több mint tulajdon. Mintha minden holdat nemcsak verítékkal, hanem testük minden vérével, halóporával, gondjaikkal, küzdelmeikkel is megpótolták volna, hogy jobbat teremjen. A nagyszülők még emlékeztek, milyen volt az a világ, amikor a földesuraknak kellett robotolni. El sem birták számlálni, mi mindent kellett szolgálniok egy esztendőben. Roszszabb volt az adónál is, mondta egy öreg paraszt, de ezt már nem hitték el neki.

Kossuth Lajos volt az, aki szembeszállt a királlyal, meg az

urakkal és addig verekedett velük, amíg visszaadták a föld egy részét a szegény embernek. Persze nem kaptak eleget. Talán száz évvel ezelőtt még elég volt a föld, mert kevesebben voltak. A lakosság egyre szaporodott, de a földet nem lehetett úgy szaporítani, mint az embert, az mindig egyforma maradt. Hiába teremtette az Isten a földet az emberiség kincses örökségének, mégsem jutott belőle mindenkinek. Az egyiknek sok, a másiknak semmi. Egyszer a pap arról prédikált, hogy nincsen igazságuk a földosztóknak, 15 millió hold van az országban és 15 millió ember. Ha mindet felosztanák, jó ha egy hold esnék egyre-egyre. Ezen aztán el lehetett rágódni. De nem is akartak ők földet osztani. Azt szerették volna, ha lehetne rendes árért földet kapni annak, aki fizetni tudja meg takarított pénzével, vagy rászánt egész élete munkájával. Legalább a gyerekeknek jusson, mert a gyerek annyi volt, mint a fűszál és hogy lehessen annyi éhes szájat jóllakadni, ha nincsen elég föld? Mert a családban a gyerek a jó. Minden gyerek vagyont ér. A munkájáért nem kell fizetni és már apró korától kezdve segít. Csak épen a föld hiányzott. Körül a káptalan, az uradalom szorító ölelése nem engedte lélekzethez a községet. A kis paraszt-családok csak szaporodtak, a tíz holdas föld ötfelé szakadt, míg az uradalom, a kocsmáros, a zsidóbolto, a városban magát megszedett iparos mind a falu felé vágódott, felverte a föld árát. Aki a káptalanhoz bejutott, jó dolga volt, megélhetett, de csak afféle jobbágy maradt világ életére.

Egyszer aztán az Ujfaluval szomszédos határban 300 holdas gazdaság került dobra. A régi földesúr családja nem birta tartani. Egy bank parcellázta. A mérnökök sűrögtek, forogtak, dolgoztak, szerződéseket írtak. Akiknek nem volt még földje, az kapott négy-öt holdat hitelbe, akinek már volt tíz holdja, tíz másikat vásárolhatott hozzá. Nem félték az adósságtól, hiszen kiszámította a bank, a papjuk, a jegyző, ha megkapják a hosszú kölcsönt, azt harminc év alatt kell visszafizetni. Egy jó termésből évekre futja a törlesztés.

Három évig minden jól ment, akkor megakadtak. Egymásután kétszer nem volt termés. A bank nem várhatott, őt is szorították. Ha idejekorán lemondanak a vásárolt földek egy részéről, ki tudtak volna kerülni az adósságból. De szilaj nekikeseredéssel a végletekig ragaszkodtak az egészhez. Hátha valami csoda történik és jön egy olyan év, hogy csak úgy ömlik az arany a búzatablákból, felmegy a termés ára! A vásárlási láz még a komoly, megfontolt gazdákat is megfogta. Az öreg Kovácsnak soha adóssága nem volt, most húsz holdat vásárolt hitelbe. Beleöszülhetett a gondba. Majdnem belezavarodott, annyira fájt neki, hogy belement ebbe a vásárlásba. Még ha akarta volna, sem segíthette a lányát. Gyikó is megvett egy öt holdas kaszálót, valami keveset fizetett belé, de nagyon szította a fogát, mert a kamaton kívül nem tudott törleszteni.

A legnagyobb baj mégis az volt, hogy a jegyző belevitte őket egy fogyasztási szövetkezetbe. Jót akart az istenadta, de nem értett az üzlethez. Egy ágról-szakadt segédjegyzőt tettek be üzletvezetőnek, akiről a kurátor azt hitte, hogy elveszi a lányát. Eleinte csak úgy dültek a vevők. Az igazgató úr, mert üzletvezetőből igazgató lett — kibővítette a boltot és ostornyéltól kezdve koporsóig mindent ő akart a faluban árulni. Az úgynőkök aztán rásóztak mindenfélét. Borsot annyit vett, hogy tíz évig elég lett volna. Mindenféle mihaszna holmival rakta tele az állványokat, boldog-boldogtalannak hitelezett. A kasszát is úgy tekintette, mintha az övé lett volna. Ha meghívta az »igazgatóságot« egy kis borozásra a kocsmába, akkor a kasszából markolt ki azzal, hogy majd elsején a fizetéséből elszámolja. Belépett a vadásztársaságba, szép sárga csizmát, ruhát csináltatott magának és azzal magyarázta ezt a fényűzését, hogy a környékbeli birtokosokat be akarja csalogatni a szövetkezeti boltba vásárolni. Egyszer aztán beütött a krach. Kijött a vizsgálóbizottság, jó néhány ezerre rúgott a hiány, amiről az igazgató nem tudott elszámolni. Magára nem költött sokat, de a kihitelezett pénzekből alig folyt be valami. A tömérdek árú pedig ott

romlott meg. Lecsukták ugyan szegényt, de ez nem vigasztalta a károsult gazdákat, mert mindegyik jegyzett részjegyeket és ötször annyiért vállalt felelősséget. Majd minden falusi házra rátábláztak egy csomó adósságot. Különösen keserves volt, hogy egyik a másikért felelős volt, aki nem tudott fizetni, annak a részét a többen vették meg. Amit azelőtt sohasem láttak, végrehajtó járkált a faluban és hol egy kis ház, hol egy kis szőlő került dobra. A falu egyre szegényedett.

Amíg jól ment a sora Gyikónak, szívesen beszélte meg ügyes-bajos dolgait Eszterrel, mikor azonban a kerék talpalá fordult az életében, elhallgatott. Nem tudta Eszter, csak sejtette, hogy baj van a ház körül. Eleintén próbálta, mint régen, kedveskedéssel elűzni a rosszat, ami közéjük állott. Voltak hetek, azt hitte, elfordult tőle az ura szíve. Ujra gyanakodott egyik-másik asszonyra, de nem talált semmit. Kelletlen, haragos volt ő is, hamar felcsattant. A szapora ölelések csak elcsitító balzsamok voltak, de hatásuk már eltűnt reggelre, mint az ág melege, ha kikél belőle az ember.

János előbb csak nyugodtan tűrte a felesége zsémbeskedését, volt oka másra is magyarázni, mert Eszter nyügös volt, amíg a gyereke meg nem született. Később egyre nehezebben esett, mert az asszony ahelyett, hogy rosszkedvét mulasztaná, segítene, mégcsak tetézte a baját.

A bank földjén kétszer egymásután nem termett semmi, felesbe vett ki a kocsmárostól egy tengeri-földet. Hát abban az évben olyan szárazság volt, hogy kisült a fű, rozsdavörös és sárga volt a közlegelő. A kukoricából nem lett semmi. Majd jó év jött, — újra reménykedett.

Gyakran arra riadt éjfélkor, hogy valaki nevén szólítja:
»János...!«

Nem, mégsem az apja hangja volt, hiszen mindig Janinak hívta. Mégsem földi hang volt. Vagy csak a füle csengett? János! figyelmeztette a különös hang, mintha a szoba mélyéből, a föld alól jönne... Egyszer a szérűn hallotta kora hajnalban..

megesküdött volna, hogy a friss szántás zúgta... mert a szarka mely egy kóró ághegyén ülve szemrehányóan nézett le rá, nem ezen a hangon szólott.

Valamit elmulasztott? Régi élete oly mélyen aludt az idők mélyén, az évek aljában, messze-messze, azóta kinek vétett?

Emlékezett homályosan egy legendára... Jézus a tengeren... a hánykódó hajó... a hajósok azt hiszik, miatta sülyed a hajó, kivetik a háborgó tengerre... és íme az ösmeretlen utas nem sülyed alá... jár a tengeren... a habok lába alá símulnak. — Ő alatta is megingott a talaj... a föld hulláma... rá is haragszik a föld... nem volt elég a bűnhődés, újra és újra meg kell fizetni érte, börtönnel, szenvedéssel, verítékkal.. Lelke van a földnek, megérzi, mint a mesebeli királyfi a kenyérben, hogy olyan asszony sütötte, akinek véres volt az ujja.

Talán az ekén, az ösztökén, amint leszedi róla a föld habját, a barázdán, megérik, hogy ez az ő keze baltát fogott és embert ölt. De akkor minden gazdának, aki Boszniában volt és embert ölt, keze alatt fel kellene fordulni a föld gyomrának.

Mikor így gond, emlék hányta a lelkét, mogorván járt a házában, semmi se volt kedvére. Csak egy tűnt fel rajta Eszternek: azelőtt, ha kéregető jött, elkergette. Most egy idő óta nemcsak ennivalót adott, hanem behívta, elkérdezte soráról, bajáról. Takarás idején napszámba a faluban sohse látott embereket, vándorlókat fogadott fel, sőt egyszer egy vörösszakállú, idegen-ajkú embert is, akiről messziről meglátszott, hogy csavargó. A gyerekek csodálatosképen nem féltek tőle. János szeme megreb-bent: elfutott előtte gyermekkorá, az eperfalombok Magda...

Enyhébb lett az arca, szinte puhább, csak akarata maradt a régi. Megérezték a bajbajutottak, ügyefogyottak. Jártak hozzá nem pénzért, nem élelemért, inkább jó szóért, tanácsért.

Eszter nem értette, mit akarnak az urától egészen idegen emberek. Volt a szavában, nézésében megnyugtató. Más érezte, Eszter nem. Apjának egyszer elmondta, az ráripakodott: »Hábókos ember a te urad, megjáród még vele Eszter. Már akkor

Íis mondtam, szeméből se néz ki jó. Mit szól bele az urak dolgába? Az emberek nem jönnek a községházára, a járásbíróhoz, ha valami bajuk van, hanem az uradhoz mennek, mint a szerelmes asszonyok a vajákosnőhöz. Az uradalom elbocsátott egy pár embert, — persze pártjukat fogja. Aztán csak lesse, hogy a kasznár segítsen rajta, ha bajba jut. Mert oda fog jutni. Nem ért ez az ember a földhöz annyit sem, mint a hajdú a harangöntéshez! Miért nem maradt a mesterségénél? Ácsnak való az, nem gazdának! Még a gyeplő se áll jól a kezében, a kasza meg kifordul szégyenletében a markából! Aztán mit fogózik úgy a szegény néppel? Mindig számol, csak számol nekik, aztán jönnek az ember nyakára, hogy tévedés van, több jár nekik az aratórészből, a harmados tengeriből. Rossz vége lesz ennek!»

Eszter mindig megbánta, ha apjához ment panaszra. Tudhatná, hogy nem állja, konok ember, szereti, ha az egész ház az ő feje után indul. Az ura meg még makacsabb, csak legalább színre-szemre fordulna az apósához, hiszen az az öregebb, tapasztaltabb, de a világért se, csak azért se!

Mégis pedzette a dolgot az uránál. Nem volna-e helyes, ha újra megnyitná a műhelyét? Az udvarban hátul, a félszerben... De Gyikóból kirobant évek keserősége, a sok hiábavaló munka, apósa közönye fölötti harangja.

»Nem akarok mesterember lenni! Nem nekem való az! Szabad ég alatt akarok dolgozni, nem műhelyben! Meg aztán ami munka akad, ott más a fővállalkozó. Hogy nekem parancsolgasson! Ne hagyd magad az apádtól uszítani! Tudom ugyanis, hogy ő piszkál téged. Hiába szeretne kárörvendeni, hogy így-úgy, megmondtam előre, nem való vagy te ágról-szakadt gazdának, menj csak vissza az enyvhez, ragadj bele! Azért se! Csak azért se! Ha meggebedek, akkor se! Lesz még kutyára dér! Ha most nem megy, majd megy máskor! Csak egy jó termés még és minden renben lesz!

Eszternek nehéz lett a szíve. Hiszen jó ember, okos ember az ura. Mégis miért veri a Teremtő? Hallgattak rá, sokan jöt-

tek hozzá tanácsért. Ez volt a legkeservesebb, mindkinek jó tanácsot adni, saját magának nem: semmi látszátja a munkájának.

Eszterrel összepöröltek, kibékültek, de mindkettőjükön nyomot hagyott a sok hasztalan feleselés. Nyomot hagyott a gyerekeken is. Nincs hegedű, amely úgy felérezne másik hegedű szavára, mint gyermek puha lelke a felnőttek hangulatváltozására. Meg lehet látni egy gyerek elkényszeredett arcáról, mielőtt szüleit ismernéd, jól élnek-e egymással. Gyikó gyerekeinek előbb napsugár volt az arca, később borulat ült rajtuk.

Eszter nem mert szólni, csak magát emésztette. Apja is tüzelte, nagyította a rossz híreket. János nyakig ül az adósságban, elárverezik minden holmiját, mehetnek szolgálni. A gyerekeket majd magához veszi.

Eszter úgy érezte, hogy minden vére lefut a szívéhez. Milyen ember az ő ura? Apjának lett volna igaza? Mi történik körülötte? Dolgozik, mint az ura, egész nap küzköd, mint egy mindenes cseléd, nem mint odahaza szokta, nem panaszkodik és az ura arra sem érdemesíti, hogy gondját, baját elmondja. Talán másnál keres vigasztalást?

Majd másképp lesz ezután, nem hagyja a gyerekeit. Ezzel tüzelte magát. Nem úgy lesz, hogy egy szóval leinti, lemosolyogja, vagy leszólja.

Elébeállt az urának és összevont szemöldökkel, minden szót megnyomva, megkérdezte, hogy igaz-e, hogy tönkre mentek, hogy el kell adni a földet, házat és elmenni máshová? Nem bánja, de nem mozdul egy tapodtat sem, nem jó, ha az ember otthagya a faluját, nincs azon Istenáldás. Inkább eszik itthon száraz kenyeret, mint másutt fehérét.

Nem kis meglepetésére János nem fortyant fel, mint várta, hanem leült a kis székre, megtömte a pipáját és úgy nézett fel az izgalomtól lihegő asszonyra. Eszter abban a minutumban lecsillapodott. Az ura ugyanazzal az arccal nézett rá, mint régen, jó időkben. Hála Istennek, akkor nincs baj.

— Voltam a tanító úrnál, összeszámozkodtunk. Két éven át alig tudtunk fizetni valamit a rossz termés miatt, a kamattal is elmaradtam. A vagyon mégis jóval több, mint az adósság. De a földből nem lehet pénzt gyúrni, sem a házam tégláját nem fogadják el adóba. Vagy el kell adni mindent és kisebb házat, kisebb tanyát venni. Vagy eladni a házat és kiköltözni a földre, ott építeni valami kis tanyát, persze nem olyat, mint ez itt, istálló helyett is valami cserényt, míg kikecmergünk a bajból. Vagy mindent eladni és máshol próbálni szerencsét. Ezt magam sem szeretném. Nem jó a fát a földből gyökeresen kiszakítani. Van még egy út, mondta a tanító úr, kimenni Amerikába.

— Soha, sohasem, nem megyek, inkább gyerekeimmel a vízbe ölöm magam.

— Nő nem azt mondtam, hogy te menj ki Amerikába, hanem én.

— Jézus Isten, hogy gondolsz ki ilyeneket, miket ver a fejedbe az a bolond tanító!

— Bolond? Hiszen te pártolod mindig, te mondtad, hogy csoda okos ember.

— És az is, mégha ilyen tanácsot adott is.

— Kiszámította plajbásszal, hogy beletelik öt évbe, míg ott tartok, ahol három év előtt. Attól fogva még tíz év, míg letörlesztem az adósságot az új földért, akkorra már nagyok a gyerekek, egyre több a kiadás. Mégsem szeretném, ha úgy nőnének fel, mint a husángok a faiskolában. Gyurinak olyan az esze, mint a tűz, mondta a tanító úr, taníttatni kell. Nem kell megijedni Amerikától. Az egyszeri lány is azt mondta, hogy fél a férfitől, azért nem mer férjhezmenni. Csak ki kell próbálni, mondta az anyja, még senki sem halt bele.

— Amerika, Amerika, sírt fel az asszony, mi lesz addig velem? Mi lesz a gyerekekkel?

— Majd megvigasztal Gál Lajos.

Eszternek lángbaborúlt a képe, majd nekiesett az urának.

— Oh te Istentelen, mindennel tréfázol. Mit bánod, mi lesz velem? Miből fogunk megélni? Az apám majd idejön, beleszól mindenbe. Magányos asszonyt még az ág is húzza. Kitől, kihez forduljak? Kiben bízzak? Inkább ki sem megyek a házból, vagy mindig a piacon ülök, csak te ne menj el.

Nem birta tovább, leborult az ágyra és sírt.

János felemelte az ágyról; ellenkedett, ölébe vette. Lefejtette a két karját az arcáról, mely csupa könny volt és megcsókolta.

Az asszony csendesen sírt tovább.

— Nézd Esztikém, mondta János és az asszony szíve felengedett a rég hallott becéző szóra, megállok én a lábamon, akárhová vessen is a sorsom. Eléggé megpróbált engem az Isten, nem félek én attól az Amerikától. Inkább ott küzködjem három évig, mint idehaza tízig. Ott lehet pénzt szerezni, takarítani, de itt még a kész is megesszük három év alatt. Meglásd jóra fordul minden. Csak te légy erős szívű. Látnod a kántor nyugalomba vonult, fia is tanító már valahol. A lánya kiment Amerikába, ott várta egy férfi, akit sohasem ismert, a szigeten összeesküdtek, azóta már annyi pénzt küldött haza, hogy a kántorék háromszobás új házat építettek. Amit egy asszony tud, én ne tudnám? Leszek földműves, gyári munkás, ács, vagy asztalos, pincér, vagy bakter, mindegy, megállok én a helyem, nem kell engem félteni.

Eszter ráismert az urára. Igen, ez az igazi ura. Ilyennek gondolta, hitte, amikor legnagyobb a baj, akkor talpára tud állni. Sírdozott még, mert nagyon nehéz volt a szíve, de mire a gyerekek hazajöttek az iskolából, dalolt, jókedvű volt és olyart pompás töltöttkáposztát tett az asztalra, hogy János nem győzte eleget dicsérni.

A gyerekek is felvidámodtak, mint a téli fűvek az első tavaszi napsütésre.

Abban maradtak, hogy a Szűcs szomszédval úgyis be kell menni a városba, hová tanúnak voltak beidézve, Jani beszél a

bankkal, megtudakolja az utazást, aztán majd elhatározzák egymásközt, hogy mit tegyenek.

Eszter hálásan bujt oda az urához. Ezt szerette, hogy tartsa valamire, megbecsülje, igazi társa legyen, meghallgassa, egész ember számba vegye. Felsőhajtott. Mennyi sok esztendő, hónap! Egyedül lenni, ember nélkül élni!

Átölelte az ura fejét, szinte átfonta, mint sudár fát az inda, egész lelkét beleadta az ölelésbe. János csaknem részeg lett tőle. Szó nélkül ölelték egymást, Eszter azt hitte, kiszakad a szíve: még erősebben hitte, most fog születni a legszebb gyereke, aki olyan lesz, mint a mesében a táltos királyfi, kiváltja őket minden bajból, gondból, öregségük öröme, gyámolítója.

Gyikó János reggel Szűcs szomszédossal be is ment a városba a Bózsó Mártonné szekeren, mert jobb másodmagával járni ügyes-bajos dologban az embernek. Egész délelőtt ott topogtak a bíróság hideg folyosóján, szidták azt a parasztot, aki tanúnak adta be őket. Az az egy volt a vigasztaló, szekeren jöttek be, gyalog mennek haza, de a vasuti költséget mégis felszámították, amit az ügyvéd mindjárt ki is fizetett. Az ezüstpénz megcsörrent a ködmön zsebében, kedvre derültek tőle.

De az egész tanúskodás elbujhatott a nagy ügy mellett. Gyikó Jánosnak nemcsak az új föld árát, de a szövetkezeti adósságot is rátáblázták a házára, földjére, majd nem elégedtek meg az ő részével, hanem a felesége aláírását is kérték. Most meg csak úgy akartak halasztást adni, ha a váltóknak az apósa is aláír. Akkor hozzácsapják a félévi kamatot a tartozás összegéhez. Gyikó bizonygatta, hogy inkább az ördög jön el aláírni, mintsem egy ilyen papírosra az öreg aláakarmolja a nevét. Hiszen most is majd belebolondul a maga adósságába.

Azt is elmondta a bankban, hogy még inkább pénzt akar felvenni, legalább annyit, hogy kijuthasson Amerikába, mert arra szánta el magát. Belátta, hogy így sohasem tisztázzák ki az adósságot, csak nő és a végén elvisz házat, földet. A banknak sem lenne haszna belőle, mert hiszen nem a bank műveli

a földeket, nem is akar gazdálkodni rajta, eladja és inkább veszít rajta, mint nyer.

A bank alaposan kikérdezte Gyikót, még azt is megtudakolta, hogy hány gyerek van és hogy az apósának Eszteren kívül van-e családja? Kiirrogatták a telekkönnyvből az öreg Kovács adósságát és kiderült, hogy az öreg megzavarodott egy kissé. Nem is volt olyan nagy az adósság, mert az első három évben szépen törlesztett rá. A bank hajlandó lett volna megváltani a jegyet az amerikai útra Gyikónak, de ismét az apósa aláírását követelték. Ezen aztán sokáig elhúzalkodtak. Gyikó a fogai közé harapva a számokat, felsorolta, mennyit vett rajta kamatra a bank, mennyit számoltak jegyért, mennyit betáblázásra és költségre. Azt nem merte megmondani, hogy először nem egyenesen a bankba jött kölcsönért, ahol pedig ismerték, hanem ügynökhöz fordult, az elvitte egy idegen ügyvédhez. Mindegyiknek fizetni kellett, hiába. A kamatot még csak elviselte volna, de nagyon fájt, hogy a betáblázásért olyan sok bélyeget kell adni a kincstárnak.

Behívták az igazgatósághoz, aztán kiküldték, három úr is tanácskozott zárt ajtók mögött, még az ügyvédet is behívták. Nehéz sor volt. Megértették vele, hogy minden évben ráfizet a földjére. Gyikó nehezen tudta követni ezt a számadást. Folyton azt emlegette, hogyha nem kellene annyi kamatot fizetni, akkor futná a termésből. Az igazgató vonogatta a vállát, azt mondta a pénz is drága. Annak idején figyelmeztették, ne legyen annyi földet, de nem lehetett birni az emberekkel. Végre is megegyeztek. A bank vállalta, hogy megszerzi a vasuti és hajójegyet, az árát betáblázzák a házra, földre, aztán biztosítania kellett az életét, hogyha meghalna az úton, a bankot veszteség ne érje. Abban maradtak, Gyikó megbeszéli otthon, melyik hajóra váltsanak jegyet.

Nem ő volt az első, aki kivándorolt, de keservesen esett. Bántotta a büszkeségét, szégyelte a felesége előtt, hogy sok esztendei munkájának az lett az eredménye, nem tudja eltartani

a családját. Sajnálta, hogy abbahagyta a mesterségét. Ime felbízta az asszonyt, hogy jó módba segíti és most asszonysegítségére szorult.

A két ember megindult hazafelé. A szél a mezőkről a havat az országútra fújta. Némely helyen méter magasan állt a hó. Mikor elindultak, a nap sütött, vakító fehéren csillogott a hó. Mikor visszaindultak, a délutáni árnyékban már kékes-ezüst volt a színe, mikor pedig az alkony leszállott, tompa barnába ment át, végül pedig csak bizonytalan villózó, lilás fény imbolygott felette. Még akkor is csillámlott a havas út, mikor az égboltot eltakarták a sűrű felhők és egy csillag sem birt fényével áttörni. Mintha napközben magukba szívták volna a hópelyhek a világosságot, most az alkonyatban visszaszikrázták. Az úttól jobbra tömött erdő húzódott föl a hegyek felé. A legszélső fának bolyhos ágain oly sűrűn ült a hó, hogy az ágak meghajlottak, egy alacsony tuját pedig úgy belepett, hogy messziről úgy nézett ki, mintha egy pásztor állana ott fehér bundában.

Ott bandukoltak a havas úton. Csizmájuk mélyen besüppedt a hóba. Zsebükbe dugták a kezüket, kucsmájukat mélyen lehúzták és a szemüket alig nyitották ki. Jól ismerték erre a járást, akár vaktában is elmehettek volna. A két szép szál ember nehezen birt haladni. A szél játékos kedvében, minden pillanatban változtatta irányát. Ha neki szegezték fejüket a szélnek, akkor nyakukba csapta a havat, hogy összeborzongtak. Ha felémelték fejüket, arcukba vágott és szemük-szájuk tele lett a jeges ezüst porral. Majd lábuk alatt egy kis örvényt vájt a puha anyagba, egy kanyarulatnál oly híven utánozta az országutát, hogy térdig süppedtek az árokba. Most a fordulónál egészen belepte a határkövet, a félhomályban Szűcs nekiment és majd eltörte a síncsontját. Káromkodni sem igen lehetett, mert akkor mindjárt tele lett a szájuk hóval. Nem volt kedvük még beszélgetni sem. Mindegyik el volt foglalva a maga gondolataival. A fák árnyéka néha keresztbe feküdt előttük, mintha sötét kendőt ejtett volna le valaki, önkéntelenül átléptek rajta.

Másutt, ahol csapás vágott át az erdőn, a friss szél egész a kövig tisztára seperte az utat. Mikor a hold egy pillanatra kibukott a felhők közül, minden egyes fa ágát, törzsét olyan élesen rajzolta a hóra, mintha fehér papírra tussal írnák. Néhol az út egészen eltűnt a szorosan összeboruló fák között és Szűcs szomszéd, az idősebbik, úgy érezte néha, mikor egy kiálló ág vállon ütötte, mintha az erdőből egy hideg kéz nyúlna utána. Rejtelmes nesz zúgott a fák alól, gyengébb szívű bizonyára szaporázta volna a lépését, hogy hamarabb hazaérjen. Ők ketten egyforma, nyugodt lépésekkel rótták az utat. Szűcs szomszédon jobb ruha volt, csizmanadrágot hordott, fekete ködmönt, melynek kecskeprém volt a gallérján, még gyapjúkendő is volt a nyakában, melyet egészen az orráig húzott fel. Gyikó ruhája térden meg volt foltozva, a kis kabátja elől, a gombok táján mindenütt keshedt, a gallérja kifakult, a könyökén is megfoltozva. Báránybőr kucsmát viselt mind a kettő.

A hideg már tűrhetetlenné vált, mindenütt bebújt hozzájuk, ahol csak egy kis rést sejtett. Gyikó János kezefejeével a zúzt törölte a szemöldökéről, Szűcs szomszéd a derekát fájalta. Jól esett volna kezét odaszorítani, de nem merte kihúzni a zsebéből.

Amint ott lappogtak egymás mellett, mindegyik a maga baján rágódott. Annál jobban fájt a baj, mert nem idegen ember okozta, hanem ők maguk mentek neki fejjele a falnak. Hiába vonták meg szájuktól a falatot, rongyoskodtak, nem birtak kiábolni az adósságból.

Most is szánkón milyen hamar otthon lehettek volna, de sajnálták a két lovat ebben az irdatlan időben megfuttatni, inkább gyalogolták a tíz néhány kilométert. Az út közepéről ugyan vasuton is hazamehettek volna, mert a grófi birtokról itt szokták a gabonát feladni, volt egy kis megállóhely, de sajnálták a pénzt. Nem gondolták, hogy ilyen keserves lesz a gyaloglás. Találkoztak egy-egy ökrös szekérrel, de az mind a város felé ment. Egy kis vigasztalás volt, hogy azt a pert, amiben tanúskodtak, az ő

emberük nyerte meg. A kocsmárosra, aki a pert elvesztette, a fél falu haragudott. Utálatos, kellemetlen egy ember volt. A falu egyetlen korcsmáját bérelte és lassan megszédte magát. A nemfizető falusiaktól egy kis kölcsönbúza, bor, ital és holmi uzsorapénz fejében itt-ott a határban elszórt dirib-darab földet fogadott el. Mikor tagosításra került a sor, melyre ő izgatta fel a gazdákat, kiderült, hogy szép darab földet szerzett össze. Igaz, hogy a bizottság ott lakott a korcsma vendégszobájában, amely az egyetlen pádimentumos szoba volt a faluban és itt melegített egy nagy cserépkályha.

Most összeakasztotta a tengelyt a szomszédjával. A határmesgye elmosódott és a kocsmáros azt állította, hogy Gazdig szomszéd elvett a földjéből. A két tanú eskü alatt vallotta, hogy már gyermekkorukban is egészen az öreg fűzfáig ért Gazdig szomszéd földje, de sokáig feles művelte. Az öreg nem járt ki a tagra, így aztán könnyű volt a kocsmárosnak elszántani belőle. Most, hogy visszagondoltak a tárgyalásra, valami furcsa, kényelmetlen érzésük támadt. Pontosan egyik sem tudta, hogy hol is volt a határ, bár Szűcs gyerekkorától kezdve sokat szaladgált arra, de a kocsmáros két tanúja épen az ellenkezőre esküdött. A kocsmáros ügyvédje, harcsabajúszú kis ember, mérgezen rá is kiáltott Szűcsre: »Na, ha most hamisan esküdött, börtönbe kerül!« A bíró úr ugyan leintette, hogy ne avatkozzanak az ő dolgába, de azért bosszankodtak rajta, bántotta őket a dolog, végül pedig arrais gondoltak, hogy kár volt újjat húzni a kocsmárossal. Gyikó János visszaemlékezett, hogy pár évvel ezelőtt, szárazság idején, kisegítette őket egy kis zsírozóval, vetni való krumplival. Igaz, jó drágán fizettette meg szívességét. De kihez fordultak volna? Tán a szövetkezethez? Szűcs, mintha megérezte volna, abban a pillanatban haragosan toppantott a lábával és pokolba kívánta a szövetkezetet, amelyről most tudták meg a városban, hogy nem fogják újra megnyitni és a sok pénz mind odaveszett.

Végre beértek a falu határába. Az ég már elsötétült, a há-

zak a fehér hótakaró alatt egészen eltűntek, a tető alja néhol egybeért az uccáról feltornyosult órakással. A kerítésekre, mint valami vastagon odakent mész, tapadt a hó. Alig egy-két helyt égett világosság, mert a petróleummal takarékoskodtak. Majd minden kerítés mögül ugattak a kutyák, bizonyítván a háziaknak, hogy ébren vannak. Némelyik eszeveszetten rohant a kerítés mellett, lihegve, ugatva. Amint közelebb értek, egyik-másik észrevette, hogy nem idegenek és morogva, vakkantva elhallgatott. A két ember nem is ügyelt a kutyák mozgolódására. Gyikó megállt a kis kéta-blakos ház előtt, amely ki volt világítva. Hogy ne kelljen fűteni, a konyhában aludt az egész család. Férj, feleség és a két gyerek.

A gyerekek csendesen ültek egy sarokban az öreg Kovács-csal, aki a kisebbiket a térdén babusgatta, közben maga is elbóbiskolt. Az asszony ott ült az asztal mellett, valami ruhát foltozott. Napraforgó-olaj mécses pislákolott előtte. A kemencében kukoricacsutkával fűtöttek. A fellobbanó és kialvó lángok szeszélyes árnyékokat rajzoltak a falra. A két homályos fénykörön kívül egész sötét volt a szoba. Az udvar felőli fal, ahová a ház előtti tarlóról esőt, havat felvágott a szél, csöpögött a nedvességtől, amelyet a vályog beszívott s most a melegben kipárolagtott magából.

A két férfi parolázott a kerítésnél. Szűcs sógor átvágott az ucca másik oldalára. A hó felfogta a lépések neszt és az asszony csak akkor nézett fel, mikor meghallotta, hogy az ura a havat rázza magáról s nagyokat üt csizmája sarkával a tornác földjére. Ahogy az ajtó nyílt, a gyerekek apjuk elé szaladtak, de az bizony nem hozott semmit nekik. Csalódottan ültek vissza a szegletbe az öregapóval játszani. Az asszony nehezen állt fel, elzsibbadt a lába. Fiatal volt még, de nagyon elnyúzta a munka. Félősen nézett az urára, mert a köszöntéséből megérezte, hogy valami bosszúság érte. »A fene egye meg azt a bankot, annyit húztak le a pénzből, hogy nem tudom futja-e.«

Az asszony sóhajtott. Miért nem marad itthon tavaszig? A

tanító úr azt mondta, hogy az iskolát rendbe kell hozni tavasz előtt, mert attól fél, ha olvad, becsurog az eső. A korcsmáros javíttatni akarja a házát, ott is kerül egy kis munka.

— No a korcsmáros majd épen velem fog dolgoztatni, mondta haragosan az ember. Épen most vallottam ellene. Mondtam már, hogy engem ne taníts. Én nem akarok a más szolgája lenni, magam gazdája voltam és az is maradok. Nem akarok itthon meggebedni. Más is kiment, hát én is kimék. Ne félj, kedves, tette hozzá, nem lesz ez mindig így, lesz ez még jobban is.

Az asszony szemét a kedves szóra elfutotta a könny. Ránézett a gyerekeire, majd újra az urára.

— Tudok én dolgozni, nem én vagyok az első, aki kimegy. Aki megbecsüli magát tisztességesen, az pár év alatt vagyont gyűjthet odakint.

— Egypár év alatt! sírt fel az asszony, mi lesz addig énvelem?

— Csak ne nyivákolnál mindig, mondta a férfi haragosan, egyebet nem csináltok, csak folyton nyivácoltok. Mit csinálnál, ha kiütne a háború és elvinnének katonának? Vagy mit csinálnál, ha az erdőben engem ütött volna föbe az a fa, ami a Bálint sógort agyonütötte? Ha akkor félre nem ugrok, azóta már a második urad mellett emlegethetnél!

Másnap reggel elállott a szél, a hó magasra nőtt a házak előtt, alig lehetett az ajtókat kinyitni. Egy óra hosszat lapátolta a két ember, az öreg segített. A gyerekek jókedvűen hancuroztak, míg be nem kergették őket a szobába, kék orrukkal és vörösre fagyott kezükkel. A falu hosszú uccáján ködmönös emberek siettek dologra. A szél elállt, de olyan erős, tiszta hideg volt, hogy szinte harapni lehetett a friss levegőt. A boltos ajtaján egyre szólt a csengő, egyik asszony a másik után jött be egy kis sóért, paprikáért. Ott hagyták a letakart lábast a tűzhelyen, de nem tudtak egyhamar elszabadulni, mert mindenkinek jólesett egy kis pletykázás. Már napok óta Gyikó János

utazása volt a beszéd tárgya. Mindenki úgy ismerte a másik gondját, baját, mintha üvegből lett volna a házak fala, vagy láthatatlan telegráf-drótok kötötték volna össze egyik házat a másikkal. Nem volt itt titok, minden hír egy pillanat alatt végigszaladt a falun. Mindenki tudta, ha egy paraszt megverte a feleségét, hogy egy riska beteg lett, ha felborítottak egy tejes sajtárt, ha egy katona fiú levelet írt haza, ha a tanító úr elment egy szüléhez a gyermekre panaszkodni, vagy ha a pap látogatott meg egy családot, helyrehozva holmi családi perpatvart.

Gyikó feleségének legjobban az fájt, hogy a földből is el kell adniok két holdat a korcsmárosnak, mert nem volt elég pénzük a hajójegyre. Gondolni kellett arra is, hogy az urának talán pár hónapig nem lesz munkája odakint.

Másnap reggel a pap látogatott el hozzájuk. Ő szokta elolvasni az Amerikából küldött leveleket, mert nagyon sok asszony nem értett a betűvetéshez a faluban. Sokszor ő bontotta fel a leveleket, benne megbíztak és a dollárokat is ő vitte be a takarékbába beváltani. Nagyon megvigasztalta az asszonyt. Azt jósolta, hogyha két-három évig kint marad az ura, majd rendbe jönnek. Az asszony nem szólt semmit, csak intett a fejével és arcán hullottak alá a könnyek.

Hiszen nagyon jó volt a főurat meghallgatni, de még jobb lett volna a szívét kiönteni, csak nem merte. Hogy is panaszkodhatta volna el, hogy fél majd együtt élni zsörtölődő, bogaras apjával, aki kezébe fogja kapni a gyeplőt, minden panaszkodásra azzal fog felelni, szívni fogja a vérét: »Ugye megmondtam, miért mentél egy ilyen nincstelen emberhez?« És mit csinál a gyerekekkel? Az egyik máris olyan rossz, hogy nem bír vele, dacosan visszafelel. A kis lány még hagyján, de azt elveri a nagyobbik. Csak legalább mind a ketten iskolába járnának már! Illendően megkínálta a papot egy pohár kisüstönföttel, aztán kikísérte a kapuig és utána nézett, amíg fekete alakja el nem tűnt az ucca végén. Azután a tanító jutott eszébe. Elhatározta, hogy elmegy hozzá délután, mert az egész utazás,

maga az út, ködös homályban volt előtte. Amerikát járt parasztot talál ugyan a felső faluban, de ezek mind nagyon szűkszavú emberek. Egyik sem szeretett beszélni arról, hogy csináltak pénzt odakint, mintha mindegyiknek valami talizmánja lett volna, amit nem szabad elárulnia. Sok esztendei farmeri, vagy bányamunkáról csak annyit mondtak: »hát bizony erősen kell dolgozni, aki ott meg akar maradni.« A fiatalja elejtett egy-két megjegyzést arról, hogy ott kutyába sem veszik az idegent, senki sem törődik vele, élhet ott esztendőig anélkül, hogy valaki megszólítaná, de magáról a dolog lényegéről, hogy éltek odakint, mit csináltak a hosszú évek ezer és ezer napján, arról nem beszéltek. Talán nem is volt szókinsük elég a szenvedés, megaláztatás kifejezésére. Munka volt, hát munka. Fárasztó, nehéz a dolog, de mi is lenne, ha valami tündér megszüntetne minden kézimunkát a földön? Talán egy néhány napig boldogan élveznék a semmittevést, de azután csak vágyódnának a föld után, amelyet verejtékkel kell szántani, bevetni, aratni, vagy a gyári munka monoton egyformasága után. Hiába, a testi munka megeszi az életet, nem úgy, mint az úri népeknél a hivatal, vagy az írás. Sohasem tartották magasabbrendűnek az úrféle dolgát, úgy képzeltek, gyerekjáték ülni íróasztal mellett, papírt léniázni, leveleket írni, vagy gyűléseken elnökölni. Alábbvaló munka az még a trágyahordásnál is, mert nincs semmi látszatja, se kézenfogható eredménye, ha csak az nem, hogy adót kell fizetni érte.

Gyikóné az uccán egy másik asszonnyal találkozott, aki átment előle a másik oldalra, hogy ne kelljen köszönni. Nem volt ez nagy harag, de egyik megszólta a másikat, egy öreg asszony visszamondta.

Az asszony egyik kezében kis kosarat vitt, tele sárgaréppal. Jobb keze fel volt kötve, mert két nappal ezelőtt leforrázta. A házak előtt a keskeny pallón, egy ember éppen csak elfért. Utána nézett a begyesen haladó asszonynak, akinek fekete ruhája és a vörös répák a kosárban szinte világítottak a fehér hó

visszfényében. Egyszer csak szóváltást hallott, visszafordult:

Sovány, fekete fejkendős asszony jött ki egy házból, elébe állott a másiknak úgy, hogy az nem tudott kitérni.

— Hogy még el mer menni a házam előtt!

— De nagy dáma lett belőled, mióta azt a pert megnyerted! feleselt a másik és el akart menni előtte. A kosár széle hozzáért a másik asszony kabátja ujjához, amire az bosszankodva visszalökte. A kosaras asszony megtántorodott és mert felkötött kezével nem tudott megkapaszkodni a kerítésben, elesett jajveszékelve. A kosárból szertegurult a sok tömzsi sárgarépa; mint valami piros állatok heverték a hóban. Az asszony a földön jajveszékelt, sikoltozott, a nagy hidegben mindenki hallhatta. Mégsem ment senki segítségére. Gyikóné az egész falu helyett szégyelte magát, átment a másik oldalra és talpra segítette haragosát. A kerítések mögül, a lécek hasadékain, sőt az ablakfüggönyök mögött is, mindenütt kíváncsi fejek nézték a jelenetet, de egyik sem jött közelebb. Tudták, pör lesz az esetből, tanúnak jelentik be őket, be kell menni talán kétszer is a városba, a törvényszékre, amivel néha éppen a legnagyobb dologidőben egy-egy napot mulasztanak. A talpraállított feketeruhás asszony még azután is sokáig kiabált, nem lehetett tudni, kire haragudott jobban, arra, aki felemelte, vagy arra, aki felborította.

A tanító nem volt otthon. Az asszony csalódottan indult már vissza, amikor az iskola oldalánál találkozott vele. Azt szerezte volna megtudni, hogy merre is kell az urának utazni, meddig tart az út, hová fog érkezni és hogy fog eljutni Clevelandba? A tanító bevitte az iskolába. A térképen megmutogatta, hogy jut el Fiuméig, onnan a Földközi tengerre, majd az Oceánon át Amerikába. Huszonkét napig tart az út, amelyen csak tengert és újra tengert lát majd az ura. A faluból senki nem indul és így egyedül kell a temérdek utat megtennie, sóhajtozott az asszony. A tanító megmagyarázta, hogy százával lesznek kivándorlók ezen a hajón, köztük magyarok is.

Megigérte, hogy ír a new-yorki református lelkésznek, akivel jóismerős, hogy legyen gondja az újonnan érkezőre.

Eszter otthon még hamarosan hozzálátott, hogy egy kis pogácsát süssön. Alig lett készen, már jött is az ura haza.

Jobb kedve volt. Sikerült egy Amerikát járt paraszttól ötven dollárt kapni kölcsönbe, kamatra. Írást is adott róla. Megbízna benne — ez még jobban esett a pénznél is. Nem kell eladni a földet, csak az egyik tehenet. Ha megérkezik, kell, hogy legyen a kezében ötven dollár, különben nem engedik be Amerikába. Intette az amerikás, vigyázzon a pénzére, mert mikor ő először kiment, egy pénzváltó régi mexikói dollárra váltotta be a magyar pénzt — ami nem kellett a kutyának se. Sok ott a rossz ember, több mint idehaza. Kivált arra vigyázzon, ha óhazai emberrel kerül össze. Lesírlák azok az ingét is róla. Aki dolgozni akar, annak van helye, keres is, de okkalmóddal kell a pénzzel bánni. Ne járjon kocsmába, kerülje a dorbézolókat, ne kártyázzon.

Eszter elmosolyodott. Ezekre ugyan nem kell az ő urát figyelmeztetni. A pénzt tudja, hol kell majd beváltani, ott a bank piros könyve. Arra nem lehetett rávenni, hogy itthon váltsa be a többi pénzt dollárra.

Halkan beszélgettek az utazásról egészen estig.

Gyikóné elnézte az ura élesvonású arcát, szép meleg barna szemét és fekete haját, amiért lánykorában beleszeretett. Ismeretlen gyöngédség fogta el. Jó lett volna az ölébe ülni, átfogni a nyakát, odasímitani arcát az arcához, mint egyszer lánykorában, kezét megfogni, beszélgetni arról, mi lesz vele, amíg hazajön. De végig se gondolta... Csak olyan hiábavaló dolog lett volna ez, mintha tavasszal kinézne az ablakon és ahelyett, hogy azt mondaná, holnap esni fog, így szólna: Nézd milyen gyönyörű felhő van az égen, nézd ezt a két arany pillangót, érzed milyen felséges, nehéz, édes szaga van az akácoknak! Elszoktak az ilyen felesleges beszélgetésektől. Az efféle érzéseket, mert minden csak a napi munka körül forgott, nem érték rá

elővenni, vagy olyan mélyen elzárták, mint a nászi kendőt, vagy a gyöngyös pártát a sublótba, ahonnan majd csak akkor kerül elő, ha lányuk férjhez megy.

És mire a napi munkának vége lett, sokszor olyan fáradtan dőltek ágyba, hogy még a szerelemre sem gondoltak. Mégis szeretett volna valami régi, kedves szót mondani, megmutatni, mennyire sajnálja, tengerentúlra kell mennie az urának, hogy kitisztázza az adósságot, rendbeszedje a háza táját. Dolgozni fog valami bányában, vagy kávéültetvényen. Eszébe jutott egy régi, iskolás könyvben látott kép, ahol egy fehér ember széles karimájú szalmakalapban korbáccsal kezében munkára hajtja a négereket. Talán az ő urával is így fognak bánni. Mérhetetlen keserűség fogta el, sírás fojtogatta a torkát. Elfordult, mert tudta, hogy az ura nem szereti az ilyen elérékenyülést. Levetköztette a gyerekeket, betakarta őket az ágyban. Aztán ők is csendesesen, lassan, tempósan levetköztek. Az ember, mint szokott a fal felől, az asszony kívül, mert reggel elsőnek kelt fel.

Gyikóné nyugtalanul hánykolódott egész éjjel, alig hunyta le a szemét. Elvonult előtte az egész élete, mint egy könyvben lenyomtatott történet. Csak lapozgatni kellett és egymásután tűntek elő a képek és sorok. De mihamar összezavarodtak, csak egy kép maradt meg, a megkorbácsolt fekete ember.

Mégis hamarabb ébredt, mint az ura. Rendbe szedte magát. A tornácról a pitvarba seperte a havat, adott a jószágnak enni. Máskor ilyenkor már jött a kondás, minden házból asszony nyitott ajtót a malacoknak, melyek apró ütemes, cuppogó lépésekkel tapogták a havat. Most nagy csönd volt mindenütt. Az utat befújta a hó, az alacsony házak teteje majd a földre ért a nehéz hótakaró alatt. A szénaboglyák is havas kendőt viseltek, csak a nagy ágas emelte fel a fejét magasan fölöttük.

Alig tett egy-két lépést az udvaron, már mindjárt akadt szomszéd, aki átköszönt neki. Mari néni elkecseregett vénlány volt. Varrogatott kis portáján, abból élt. Fiatal korában megégette a fél arcát, nem mert a tükörbe nézni. Egész életében

abban telt hát kedve, hogy mindenkinek tükröt mutatott a lelke elé és azon a címen, hogy mindenkinek megmondja az igazat, egész sor kellemetlenséggel traktálta a falut. Szinte megijedtek már, ahová a lábát betette.

Most is azon sáptozott, hogy miért kell ilyen derék embernek Amerikába vándorolnia, de talán jól is teszi, hogy ki-megy, mert a csendőrök már nagyon vizitálják a dolgát, hallotta is a jegyző úrnál, hogy nem érti Gyikót, hiszen telkes gazda, mit elegyedik a szegény néppel?

Gyikóné nem állította meg ezt a szóáradatot, hiszen tudta, hogy ugyis hiábavaló, hát csak vállat vont.

— Az uram dolga.

Mari néni felcsattant.

— Az urad dolga, az urad dolga, hogy a csudába ne volna a te dolgod! Béres Istvánt, meg Dombó Lászlót tegnapelőtt vitték be Ófaluról a csendőrök, mindenféle írást találtak náluk. Lázítottak az urak ellen, már pedig az sohasem jó, ha valaki az urak ellen lázít. Megmondta már a plebános úr is, eleget prédikálta, hogy vannak kis folyók és vannak nagy folyók. Van fa, amelyik mindig kicsi marad és van fa, amelyik majd az égig nő, van szegény ember és van gazdag ember. A jó Isten így rendelte, hát ebbe bele kell nyugodni. Csak azt csodálom, hogy édesapád így hagy benneteket kínlódni ahelyett, hogy segítene rajtatok télviz idején!

Amíg beszélt, félszemmel nézte az asszony arcát és várta a választ.

Gyikóné jól tudta, hogy akármit is mond, a Mări még aznap szerteviszi a faluban. Ha apja mellé áll, ezzel elítéli az urát, ha meg az ura pártját fogja, képes elhíresztelni, hogy ő is a szegény néphez húz. Hát szegények, ez igaz, de olyan szegények mégsem, mint a Mări néni és ha kiment a tagra Gyikó, azért mégis csak két lovat fogott a szekérbe.

Igy hát inkább az ura amerikai útjáról kezdett beszélni.

Mări néni csak nem hagyta magát. Hiába ment be az

istállóba előle Eszter, majd a félszer ajtaja előtt seprte a havat, hogy csak úgy porzott, az öreg boszorkány a maga mondókáját fújta.

— Lám Szabó Gábor is rosszul tette, hogy otthagyta a vármegyét, ott volt lakása, fizetése, meg mindene, de hát nem birta ki sokáig egyedül, aztán az a Zsófi, azt sem tudja, hogy a fején, vagy a lábán járjon-e, dolgozni nem szeret. Ki hallott olyat, hogy valaki egyszerre tíz hold földet vegyen meg. Oszť az asszony annál felfuvalkodottabb, alig áll szóba a szegény emberrel, pedig amíg az ura a városban volt, no ne szólj szám, nem fáj fejem. Jobban tennék, ha az adósság interestét fizetnék a bankba, már kétszer kaptak levelet az ügyvédtől.

Mari néni látta, hogy nem jó a hallgatóság, el is iszkolt és délfelé már az egész falu tudta, hogy Gyikóné annyira el van keseredve az ura kivándorlása miatt, hogy se hall, se lát.

Valami mégis szöget ütött Eszter fejébe. Pár hónap óta nyugtalanságot, türelmetlen dacot vett észre az urán. Eddig az adóssággal magyarázta, az nyomja a szívét. Most összevetette amit Mări mondott azzal, hogy Budapestről vagy honnan, jó-beszédű, barátságos, ködmönös parasztemberek jöttek és a kocsmában, a templom előtt, a földművelő körben, senki sem tudta, hogy kinek a buzdítására, titokzatos beszélgetéseket folytattak. Nemcsak a nincstelenek, hanem a pár holdas gazdák is résztvettek a tanácskozásokon. Mit beszéltek, egyik sem árulta el, ám egyszer csak csendőr állított be Gyikóékhoz. Szerencse, hogy Gyikó nem volt otthon. Az őrsvezető egy ködmönös embert lökdösött maga előtt, aki minduntalan megállott tiltakozni és megkérdezte Esztertől, hogy ismeri-e ezt az embert, nem járt-e esténként a házuknál? Eszter nyugodtan felelt, hogy nem. A ködmönös ember feleselni kezdett a csendőrökkel, hogy ő majd megmutatja a szolgabíró úrnál, ő budapesti lakos, rendes lakása, állása van, polgár ember, nem betörő, hagyják békében. A csendőr balkézrel visszaütött a szájára. Amint elmenőben voltak, visszaszólt:

— Eszter vigyáz az uradra, szocialisták közé keveredett. Az asszony elsápadt.

Szocialista... az valami rettenetes dolog volt az asszony szemében. Gonosztevő felének tartotta őket, akire csendőr, rendőr vadászott. Elkeseredett rongyos emberek, akik fel akarják osztani a más földjét, elvenni a más jószágát, megölni az urakat, vagy mit tudom én.

Mikor az ura este gondterhelt arccal hazajött és az asszony elmesélte mi történt, Gyikó csunyan káromkodott, szidta a csendőröket, az urakat, akik nem hagyják a szegény embert élni, kitört belőle minden elkeseredése.

— Most voltam Ófalun Bodnár Jánosnál, nem tud kimeni a házból, mert rongyos a csizmája, befolyik a hólé, a gyerekeknek ócska zsákból csinált lábbelit. A feleségének nem volt egy nyakbavaló kendője, egy szál ruhában, papucsban szaladgált télvíz idején, megfázott, ágynak esett. A szerencsétlen ember most ott van a három gyerekkel, nézi az asszonyt és talán sokkal jobban kínlódik, mint a felesége. El kellene menni munkát keresni, de hová menjen abban a rongyos ruhában? Főzni kellene, de nincs mit, gyógyítani kellene a beteget, de nincs rá pénze. Mit csináljon az a szerencsétlen ember és még a többi? Hát nincs igaza annak a pesti embernek, aki azt mondta, hogy ha az Isten száját adott az embernek, teremtsen kenyeret is hozzá, hogy legyen mivel jóllaknia.

— Nem jó vége lesz ennek János, könyörgött az asszony, már beszélük a faluban, hogy téged is bevisznek a csendőrök. Ugyis elmegy, ne fogózzál most már velük, minek tetéznéd a bajt.

— Persze te is a nagygazdáknak fogod pártját, mint az apád! Össze kell állanunk, összetartani, akkor jobb dolgunk lesz!

Reggel, mikor az ura kiskabátját javíttatta, egy nyomtatt lap zörrent meg a zsebében. Eszter kiterítette a térdére és olvasni kezdte az újságból kivágott cikket.

»Itt ez a nagy város, határában ezer és ezer holdon gazdálkodnak. Ebből az óriási területből héttized rész gabonával, kéttized rész kukoricával van bevetve. A többi terményre összesen még egytized sem jut. A munkásosztálybeliek száma ugyanannyi, mint a kisgazdáké, a földnek egytized része oszlik meg a munkásság és a kisgazdák között. A kilenctizedrész vagyoni jövedelmét jórészt bankba hordják, vagy újból földet vásárolnak rajta, azalatt pedig a szegény munkás és kisgazda tönkremegy. Siessetek megmenteni őket, amíg még nem késő. Az állam váltsa meg a papok földjét és egyenlő arányban adja ki a földnélküli földműveseknek.«

Rémülten hajtotta össze az ujságot és tette vissza az ura zsebébe. Egy pillanatra arra gondolt, hogy eltépi, vagy tűzbe dobja, de mégsem merte. Szívére szorította a kezét és ott állt mozdulatlanul. Mi ez? Az ura már ennyire jutott? Hallott ilyesmit lánykorában otthon, egy békétlen cselédtől, akit az apja elküldött, mert visszafeleselt. Visszafordult az útból, megrázta a kezét a gazda felé és úgy kiáltozta, lesz még a kutyára dér, lesz mi belőlünk is gazda. Vagy hallotta, mikor apjához, aki bíró volt akkor, eljöttek a többi nagygazdák panaszkodni, hogy az aratók nem elégszenek meg a napszámmal, többet kívánnak, követelőznek. Egyik azt mondta, hogy ez azért van, mert írni-olvasni tanulnak, most már mindenféle ujságba belenéznek, azt is tudják, hogy mennyi Dunántúl a napszám és nem adják alább. Nem jó vége lesz ennek, csóválta a fejét egy öregebb gazda, mikor egy fiatalabb közbeszólt, hogy nem kell félni attól a földosztástól, mert ha Szatmártól Bajáig minden földet felosztanak, alig egy-két hold jut minden emberre. A másik azt mondta, hogy a Tisza-szabályozás óta a talajvíz mélyebbre szállt alá, alig éri el már a kukorica is. Nem lehet ezen a földön mást, mint búzát, tengerit termelni, semmi más egyéb növény ezen a világon nem bírja el, hogy érés idején fogja a legnagyobb hőség, szárazság, csak az ilyen két türelmes növény tudja azt elviselni.

Hallott arról is, rendeletek jöttek a községházára, hogyha szocialista izgatók járnak a határban, azonnal értesíteni kell a csendőrséget, letartóztatni és bekísérni őket az ügyészség fogházába.

Az egyik gyerek elkezdett sírni. Eszter visszament a konyhába, megmosdatta, ruhát húzott rá, reggelit adott neki, amíg elhallgatott.

— Hogyne lenne elkeseredve az ura! Jézusom, kihez forduljon, kitől kérjen tanácsot? Merjen az urának szólni? Hiszen az este is, hogy ráförmédt. Ha idehaza marad, még majd valami baj lesz belőle, mert hiszen csendes, jó ember, de ha megharagítják, kirobban belőle az indulat. Rettenetesen szereti az igazságot, már pedig régi dolog, hogy szólj igazat, betörik a fejed. Szóljon az apjának? Nem. Az még most sem tudja megbocsátani, hogy egy Gyikónak lett a felesége. Csak gúnyolódik rajta. »Szegény ember volt az ura, hát szereti a szegényszagot, kutyából nem lesz szalonna«. Ha pedig bajba jutna, kisujját se mozdítaná. Vagy menjen a bátyjához? Hiszen azok a lakodalma óta be sem tették a lábukat hozzá. Képesek volnának csendőrkézre adni. A paphoz nem mert elmenni meggyónni, úgylis eléggé haragszik, hogy kálomista emberhez ment feleségül, mintha a szerelmes ember kérdezné azt, hogy akit szeret, melyik templomban keresztelték? Mi lesz, ha nem sikerül odakint az élete, talán ott is belekeveredik valamilyen társaságba. Mondták, a városban prédikálta egy páter, mikor egyszerre ötvenen vándoroltak ki, hogy vigyázzanak, ne fogózzanak odakint csavargókkal, a lázadókkal, mert Amerikában szigorúbb a törvény és villanszékbe kerül, aki lázítást szít.

Hirtelen visszafordult, mert az ura hangját hallotta.

Gyikó ünneplőbe volt öltözve, jobbkézszel nekitámaszkodott az ajtófélfának és nézte a feleségét. Jó reggelt kívánt, jól kiadta magát, egyenesen ment az istállóba. Megnézte a két lovat, mustrálta a két tehenet, melyiket adja el? A jármos ökröket már régebben eladták, nem volt takarmányra való a nagy szá-

razság után. A ló jobban bírja, ha lesoványszik, hamar rendbe jön, de ha a tehén, vagy ökör egyszer leromlik, nem lehet többé rendbe hozni.

Elbúsulva veregette meg a kedvenc lova nyakát, amely megérezve jöttét, felnyihogott, arra fordította fejét és orrát hóna alá dugta kedveskedve. Gyikó ütést érzett a szívében, ebben a pillanatban jobban érezte az elutazás fájdalmát, mint előző este, mikor lefeküdt a felesége mellé és az felsírt álmában.

Leült a kis székre, mereven nézett maga elé. Csend volt az istállóban, csak annyi nesz hallatszott, amint a lovak a takarmányt ropogtatták és az egyik a hídlás karikáján végighúzta a láncát. Láttá magát, amint tavasszal befogja a két lovat, megy ki a mezőre. A kora reggelben csillog a harmat, felemeli az ostort, pattogatja jókedvében, a két ló vígan poroszkál. Feketén csillog előtte a föld, jó szagokat hoz felé a szél. Ahol az út meredek, ott leszáll a szekérről, hogy ne fárassza a jószágot, patkós csizmája mélyen besüpped az ázott földbe. A kálváriánál kezdődik Gyikóné apjának a földje, mellette a másik, amit most ők bérelnék. Behunyta a szemét, a keze, a vállá önkéntelenül utánozta a magvető mozdulatát. Láttá magát, amint szánt, vet, boronál, egyforma ritmusos mozdulattal, aki látta messziről, azt hihette, hogy egyhelyben áll. Visszaemlékezett a fiatalságára, amikor másoknak aratott hatalmas táblákon. Megállt ott, felvett egy göröngyöt, szétmorzsolta az ujjai között. Ha valaha neki ilyen szép fekete földje lehetne! Megsímogatta a már erőben levő kalászt ugyanolyan gyöngédséggel, mint a kisfia borzas fejét. Keserű ízt érzett a szájában. Mit ért vele, hogy annyit kínlódott, míg hozzájutott, most itt kell hagyni a földet, ami oly közel volt a szívéhez. Semmi sem volt ilyen közel, sem a felesége, sem a gyermekei... Azt a vén fejét annak a makacs embernek! Nem enged jussolni. Persze a fiai nem egyeznek bele. Azán elmosolyodott. Láttá maga előtt a hosszú, keskeny darab földet, amelyet a műhely árából vett. Láttá, amint a lóhere friss zöld csíkja, majd a következő esztendőben

a repce sárga szalagja felfut a dombra, mint egy eleven szőnyeg. Hallotta a fülében, mint egy harmónikát, amint a friss lóherét kaszálták. Érezte, tudta, hogy neki csak itt van helye, ezen a földön. Amint a többiek, kubikusok, napszámosok, elmentek bár hatodik határba, vagy kivándoroltak Amerikába, hogyha pénzt szereztek, ha nem, mégis csak ide jöttek vissza...

Majd hirtelen ellágyulással feleségét látta maga előtt, aki odahaza nem végzett paraszti munkát, hiszen gazda lánya. Most bizony ő is kezébe vette a kapát, segített az urának, az utóbbi pár év sok baja őt is megtörte. Elfagyott a termés, kisült a kukorica, nem volt eső. Az egyik tehén felfuvódott, mert sokat evett a friss sarjuból, hajszolták az udvaron, amíg fáradtan össze nem esett. A borjas tehén mérges fűvet legelt és rángatózott, majd belepusztult. Volt ott egy tyúk, amelyik olyan emberevő féle volt, feltörte a tojásokat és megette az apró csirkéket. Minden valahogy rosszabb lett ezen a világon. Azelőtt bőven volt munka. Négy hétig, öt hétig eltartott, amíg elkészült vele a nyáron, aztán jött a kukoricatörés, meg a szüret. De most sokkal gyorsabban elvégeznek mindent a gépek. Itt állnak munkások, napszámosok, nem tudnak mihez fogni. Hányan birnak annyi pénzt is összeszedni, hogy kivándoroljanak Amerikába? De mit csináltak az emberek azelőtt, míg nem volt vasut? Nem lehetett messzire jutni, vajjon hová ment akkor bújában a szegény ember?

Eszter nyugtalankodni kezdett, hogy az ura olyan sokáig marad az istállóban és utána ment. Mostanában gyakran kapott szívdobogást. Miért van az, hogy az ura, aki szorgalmas, derék ember, nem korcsmázik, nem iszik, nem tud zöldágra vergődni? Valami homályos büntudat ébredt benne, hogy talán ímégis ő az oka annak az egész bajnak. Nem tisztán került az ura házába. Vagy Isten büntetése az ura bűnéért?

Kilenc óra felé beszólt Szabó koma és elhívta Gyikót a községházára. Gyikóné ismét megriadt, vajjon mit akarhat az urától? A szóbeszédből mégis kivett annyit, hogy új adóról

van szó. Az iskolát akarták tavasszal kibővíteni, rendbehozni a községházát. A jobbmódú gazdák döntöttek, mert hiszen jól tudták, hogy minden kiadás végeredményben az ő bőrükre megy. Nem szerettek költeni olyanra, aminek nem vették közvetlen hasznát. A pap, a jegyző, a tanító összes ravaszsága kellett hozzá, hogy az ilyen kiadásokba belemenjenek. Adózni nem szerettek, úgy érezték, mintha dologtalan napszámosnak, amit úgy hívtak, hogy állam, kellene fizetni, mert az csak nem munka, hogy valaki ott ült órák hosszat egy nagy könyv mellett, tanul belőle, vagy számokat ír bele. De személyes sértésnek vették, ha valamelyik szomszédos faluban magasabbra építették a tornyot, fényesebb keresztet tettek a tetejébe, vagy nagyobb harangot húztak fel.

Majd Bózsóné jött át, kölcsönkérni egy szakajtót. Ehhez az asszonyhoz nagyon barátságos volt Gyikóné a kis malac históriája óta, de szíve mélyén mégsem szerette. Pletykálgodott is. Most arról beszélt, hogy a városból tegnap szánkón hajtott arra a méltóságos asszony, micsoda bundába volt öltözve! Rézveretű a lovak szerszáma, vagy talán arany. A kastélyból elcsapták Lacit, a molnár fiát. Egyik azt mondja, összeszűrte a levét a szobalánnyal, a másik szerint segített a kocsisnak zabot lopni. Nagyon beleszokott az uraskodásba. Vajjon hallotta-e Eszter, hogy a szomszéd falubeli segédtanító, aki Ófaluban megejtette azt a parasztlányt, és aztán egy özvegyasszonyt vett el feleségül, most, hogy a felesége meghalt, hát a papja rábeszélésére évek mulva visszajött ezért a parasztlányért, rajkójáért. Az új asszony ért már az úri élethez, nem teszi a kezét sem hideg vízbe, öltözködik, kelletli magát és minden áron tekintetes asszony akar lenni.

Gyiké végighallgatta türelemmel ezt a litániát is, mert tudta, hogy megsértődik, ha félbeszakítja, még meg is kínálta egy kis lángossal. Azért szemmel tartotta az asszonyt, hátha az urára les itten.

Mikor az is elment, kirakosgatta maga elé mind azt a

holmit, ruhát, fehérneműt, amit az ura magával visz, egy nagy zöld ládában. Mondta ugyan az amerikás, hagyja itthon minden hazai ruháját, csizmáját, süvegét, úgysem fogja odakint egyszer sem felvenni, nem hitte. Egymásután kerültek elő az ingek, melyeket már ő varrt ki. Egy darabig csak ment a munka, aztán leborúlt a nagy halom ruhára és keservesen zokogni kezdett.

XIII.

Gyikó a hajón több gazdával találkozott, akik ugyanolyan sorban voltak, mint ő. Nagynehezen törődtek bele a hajó-életbe, különösen abba, ahogy aludni kellett. Egy óriási terem két függönnyel kétfelé volt osztva, középen keskeny út maradt és lent és fent, mint valami ketrecben, vagy galambdúchban aludtak a kivándorlók. Jani, ha a kezét kinyújtotta, beleütközött egy másik idegen emberbe, a hely szűk volt, alig tudtak lélekzeni. Néha egy magaformájú parasztot látott, megszólította, de az ismeretlen nyelven felelt. Orosz, vagy ukrán földműves volt. A legtöbb kivándorló a fedélközön Oroszországból menekült zsidó volt. Gyikó otthon, az ablakon át, melyet nem fedett függöny, látta néha a kocsmároséknál a hétágú gyertyatartót, mely előtt süveggel a fején mórlikált egy-egy öreg zsidó. De azt, amit most látott, még sohasem tapasztalta. Mintha nem is egy hajó fedélközén, vadidegen emberek között, a tenger közepén lettek volna, hanem odahaza a bezárt szobában, — minden reggel elővették a kegyszereket, nagy fehér talárt borítottak magukra, amely ezüsttel és arannyal volt kiverve. Ott hajlongtak és mormolták különös, elnyújtott, furcsa fojtott panaszait. Néha gyertyát gyújtottak és kétségbe voltak esve, ha nem találtak az ezer és ezer kilométerről magukkal hozott gyertyacsomagot. Kezeiket szinte megfűrésztötték a pislákoló fényben és kétezer éves énekeket daloltak. Gyikó elcsodálkozva nézte őket, mert hiszen neki hétszámra sem jutott eszébe az imádkozás. Odahaza csak

el-elment némely vasárnapon a templomba, lehajtott fejjel mondta el az Ur imáját, énekelt is zsoltárokat a többiekkel, de sem a templom, sem a papi beszéd nem igen férközött közzel a szívéhez. Lehetséges, hogy ez a parcellázás miatt volt, mert a pap, nyilván jóhiszeműen, ismerve nyája földéhségét, igen pártolta a bankot és az ügyvédet, akik a földeket kínálták. De ez az áhítat is valami egészen szemérmes belső ügye volt, melyről nem szokott beszélni és amelyet a templomon kívül, sohasem mutatott másnak. Eszébe sem jutott volna az erdőben, vagy egy hajón, minden rend nélkül megállani és zsoltárt énekelni. Ezek az emberek a hajó legpiszkosabb szögletében is templomot rendeztek be maguknak egy szál gyertyából, egy szakadozott arany terítővel letakart ládából és fehér-fekete csikos köpenyből. Égő fekete szemükből annyi honvágy és szomorúság tükröződött, hogy Gyikó is megérezte. Ilyenkor behunyta a szemét és nem a tengert látta, hanem a hajladozó vetést, amelyet úgy himbált a szél, mint itt a hajó orra alatt a felsodródó zöld hullámokat. Majd sárga kukorica-táblák villantak elébe, körös-körül a napraforgók aranybarna tányérjaival, majd úgy tetszett, mintha a borjú elnyujtott bőgését hallaná és valóban, a hajó egy rekeszében élő állatokat vitt magával. Gyikó arra gondolt, milyen furcsa is az, hogy az állatok nyelvét mindenütt a világon megérti az ember. Azok egyformán beszélnek, csak épen az emberek nem tudják egymást megérteni. Egy kis maszatos lengyel gyereknek, nem tudni miért, épen ez a hallgatag, barna magyar tetszett meg, folyton odaszaladt hozzá. Megfogta a kezét, meghúzogatta a bajuszát és a maga nyelven beszélgetett hozzá, amíg az anyja szégyenkezve elhúzta. Tótok, lengyelek, oroszok, olaszok voltak itt egyrakáson: vagy ezren. Magyarok össze-vissza huszonöten asszonyostul. Kassáról, Szatmárról, Felvidékről. De mint kiderült — csodálatoskép, tízüket ugyanaz az ügynök vette rá az utazásra.

Az egyik olasz kívándorló meghalt az úton.

Gyikót nagyon megrendítette ez a temetés. Először gon-

dolt arra, hogy ez vele is megtörténhetik, ha nem itt, hát odaát az ismeretlen országban. Fájdalmasan vágódott haza, megbánta keservesen, hogy elindult. Akkor nagyon bizakodó volt a kedve, most először érezte borzasztó nagy elhagyatottságát. Odahaza előfordult nagy ritkán, hogy idegen szót hallott, de most heteken át alig hallott magyar beszédet. Szinte elképzelhetetlen volt előtte eddig, hogy olyan emberrel találkozék, aki nem érti az ő nyelvét. Igaz, a katonaságnál volt néhány tiszt, aki nem beszélt magyarul, de annyit mindig tudtak, — meséltek a katonaviselt pajtásai, — hogy megértették, mit akarnak. Csodálkozva nézett egy hórihorgas, magas olaszra, ki egész úton le nem tette a kezéből az angol nyelvtant és fennhangon magolta az angol szavakat. Egy élelmes lengyel zsidó, aki már volt egyszer Amerikában, angol nyelviskolát nyitott és a legfurcsább slang dialektusban tíz centért adott egy órát, boldog-boldogtalannak.

Messziről látszott már a Szabadság szobor és a roppant épületek. A hajó megállt, messze a parttól. Egész sereg apró gőzhajó és bárka vette körül, mint egy bikát a hajszoló kutya-falka az arénában. Majd vámtisztek jöttek a hajóra, útlevél-ellenőrök, maguk elé sorjáztatták az utasokat. A kivándorló iroda melléjük adott egy tolmácsot, az hadarta el az adatokat. Beírták őket egy nagy könyvbe, számot adtak a kezükbe, aztán egy másik hivatalnok elé kerültek, aki ismét rubrikázta őket. Végül egy orvos vetkőztette le és vizsgálta meg valamennyit tetőtől-talpig. Egy szerszám volt a kezében, melyet János nem ismert s mikor a mellére szorította, szentül meg volt győződve, hogy most egy bélyeget tesznek rá, mint a vásáron a marhák tomporára úgy, hogy visszahőkölt. Az orvos megveregette a vállát, tetszetek neki az erős emberek. Gyikó Jánost a magyar ház kékeruhás embere címeres sapkával a fején, huszonötöd magával így kísérte el a new-yorki pályaudvarra, honnan Cleveland mellé egy gyárba vitte a vonat. Nem látott New-Yorkból egyebet, mint, amennyit a hirtelen elrohanó vonat ablaka mutatott.

Magasban száguldott vele a vonat és lent az uccán autók, kocsik és ismét vonatok robogtak. Beleszédült ebbe az eszeveszett rohanásba. Mindenütt az uccán, az állomáson, a vonaton követte szüntelenül az őrzőgő zaj, amely hasogatta a dobhártyáját, amelyről azt hitte, nem lehet sokáig kibírni, mintha ezer és százezer vasfazekat ütnének kalapácsokkal. Vajjon tudnak itt az emberek aludni? Hogy értik meg egymás szavát?

Clevelandbe egy vasárnap reggel érkeztek. Valami tévedés lehetett, mert az állomáson nem várt rájuk az a piros karszalagos úr, akinek az útleírás szerint kalauzolni kellett volna őket. Ott álltak az állomás előtti téren, csomagjaik, zsákok, dunyhák és gyerekek tömegével tanácstalanul idegen öltözetükben. Az uccán mellettük örült zavarban — ők legalább úgy látták — siettek az emberek, ezer és újra ezer ember, látszólag céltalan tülekedésben. Egyszer magyar szót is hallott Gyikó és bár otthon figyelmeztették, hogy lehetőleg vigyázzon és ne álljon szóba magyarokkal, mert azoknak jórésze csak becsapja, vagy kéreget, mégis, amikor az első magyar szó megütötte a fülét, utána rohant annak az embernek, utólérte, elébe fordult, aggyon Istennel köszöntötte, de az idegenül nézett rá és idegen nyelven válaszolt. Bizonyára eltévesztette, mást szólított meg a magyarul beszélő helyett, vagy talán a füle csengett? Vagy magyar volt mégis, csak azt hitte, valami kéregető és eltagadta, hogy magyarul tud? Gyikó úgy érezte, mintha mellbe ütöték volna.

Végre láttak egy papot, amint hóna alatt egy fekete kötésű könyvvel, fekete selyem talárban, fekete süveggel, félkézzel kis autóját kormányozta a sokadalmon keresztül és épen előttük állt meg. Odament hozzájuk, látszott, hogy szeretne rajtuk segíteni, de nem értették egymást. Gyikó odanyújtotta a jegyüket, a kísérő levelet, amelyre angol szavak is voltak nyomtatva. A pap csóválta a fejét, elgondolkozott, majd intett nekik, hogy jöjjenek utána. Fölszedelőzködtek, a pap a kocsiúton, közel a járdához ment előttük, néha visszanézett, hogy követik-e? Egy

emeletes épületnél megállott, beszélt a nagy hentesforma emberrel, aki fehér kötőben állt egy vendéglő ajtajában. Pár perc múlva már ott volt egy ráncos arcú, gyűrött, magyar ember, aki megmagyarázta, hogy okosabb, ha ma nem mennek tovább, a jegyükre kapnak ingyen szállást egy éjszakára, de az ételmet bizony fizetni kell. Sürgőnyt kell küldeni annak az embernek, hogy hol telepedtek meg, másnap értük fog jönni. A holmijukat nyugodtan itthagyhathják, vagy bezárhatják a szobába, amelyiket számukra kinyitnak, nem érdemes most kibontani. A ládákat, melyeket magukkal hoztak a hajón, úgyis egyenesen a gyárba irányítják.

A magyarok asszonyostól, gyerekestől fellélekzettek a magyar szó hallatára. A magyar aztán bocsánatot kért, hogy nem maradhat tovább velük, de neki el kell menni messzire, a város végére egy methodista gyülekezetbe prédikálni, mert az a kenyerere. Majd estefelé talán visszajön.

A magyarok berakták minden holmijukat az egyik szobába, a kulcsot lehúzták. A pap is velük ment. Érdeklődéssel nézte a csizmás, kék és fekete ruhás embereket, majd intett nekik, hogy jöjjenek vele. Kettőjüket be is invitálta az autójába. A negyedik vagy ötödik keresztutcánál odakormányozta az autót egy emeletes tornyos ház elé, amely szabad téren állott, háta mögött egy kis kerttel. A földszinti ablakok majdnem az uccával voltak egy szinten és látni lehetett odabent, félig a föld alatt, egy nagy termet asztalokkal és székekkel... Két üzlet táblája látszott, de ezek redője le volt húzva. Oldalt volt a feljáró is. Jó félemelet magasságban előcsarnokba jutottak és onnan egyenest egy templomba, amelynek magas ablakai majdnem a menyezetig értek. Nem volt nagy templom, talán háromszáz-négyszáz ember fért el csak benne. Az orgona nem a középén, hanem a jobboldalon volt, baloldalon a szószék és középen az Ur asztala. Szemben velük egy hatalmas üveglak, csupa színes üveggel kirakva. A falakon mindenféle aranybetűs írás, melyet nem tudtak elolvasni. A közönség nem fordult hátra, mikor be-

jöttek. Asszony, férfi vegyesen ült a hosszú padokban. A pap jobbra, balra köszöngetett, kezet fogott a hívekkel, kérdezgette őket, mások őt szólították meg, látszott, hogy ismeri személyesen mindegyik hívét.

Az organista leült az orgona elé és ott, egy szinten a közönséggel, játszani kezdett. Nagy csendben hallgatták, aztán énekeltek egy ismeretlen zsoltárt. Pillanatra csönd lett. A pap felment a szószékbe. A magyaroknak úgy tetszett, hogy nem is prédikáció amit mond, minduntalan ránézett egyik, vagy másik hívére és valami olyat mondhatott, ami rájuk vonatkozott, mert hol mosolyogtak, hol lehajtották a fejüket. Aztán lejött a szószékről, beült a hívek közé, az organista újra játszott, aztán csönd lett. A magyarok egymásra néztek, aztán szépen felálltak a padban, mint otthon s elkezdték a zsoltárt énekelni:

Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram, Téged tartottunk hajlékunknak.
Mikor még semmi hegyek sem voltak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formában,
Te voltál és Te vagy erős Isten,
És Te megmaradsz minden időben.

A pap felállott, utána az egész közönség, intett a magyaroknak, amit Gyikó úgy értelmezett, hogy folytassák mint odahaza, hol a kántor megadja az első hangot a másik zsoltárhoz, amit isteni tisztelet végén énekelni szoktak. Egyszerre majd torukukba fült a hangjuk. Az egész gyülekezet velük felállva énekelte a zsoltárt, éppenúgy, mint náluk odahaza. Goudimel dalmalai voltak.

Az organista egy másik zsoltárba kezdett, hátra nézett rájuk, hogy vajjon ismerik-e és mikor egy idősebb magyar mindjárt rágyújtott, az egész templom örvendezve velük énekel.

Aztán közrefogták őket, szorongatták a kezeiket, beszéltek hozzájuk. Nem értették, amit mondtak — csak azt tudták, hogy már nincsenek idegenben.

Mindjárt akadt, aki kézzel-lábbal magyarázott, vitte őket magával. A templom gondnoka volt, fűszerkereskedő, aki a templom alatti terembe hívta meg a magyarokat lunchre. Nem tudták ugyan, hogy mi fán terem, de megértették, hogy evésről van szó és vele tartottak.

Mások is követték őket, beszéltek hozzájuk. Egy alacsony, ősz ember oda furakodott közéjük, bozontos szemöldöke alól úgy nézte őket, mintha exotikus csodát látna, majd féloldalt hajtva fejét elgondolkozott és hangosan felkiáltott:

— Kossuth Lajos! —

Az s betűt kissé sz-nek ejtette, de meg lehetett érteni. Az öreg ember diadalmasan nézett rájuk. Mintha villamos ütés érte volna őket, olyan fájó, gyönyörű és jóleső érzés volt, hogy idegen országban, idegen templomban, idegen emberek között a zsoltár után, amelynek szövegét nem értették, az első magyar szó, amelyet hallottak, Kossuth Lajos neve volt.

XIV.

Gyikó bőrgyárba került öt társával együtt. A többiek elszóródtak. Egy pár ember acélgyárba jutott. Egyik magyar napokon, heteken, éveken át egyebet sem tett, mint kerek acélrudakat szorított egy géphez, amely apró darabokra vágta, mint kés a szalámit.

Gyikónak, bár odahaza megszokta a trágya orrfacsaró bűzét és maga is segített egy-egy tehén bőrét kikészíteni, itt mégis felkavarodott a gyomra. Lehet, az újfajta ételek is tették, melyeket sohasem tudott megszokni. A kenyérnek sem volt semmiféle íze.

Mindenféle levekben ázott a marhabőr, lóbőr, máskép csávázták, fesztették, puhították, mint odahaza. Lassanként kivált a többi munkás közül, finomabb munkához is engedték. A végén már kigyóbőrt is tudott kikészíteni, ami ugyan nem kigyó volt, hanem majd egy méteres gyík fajta és valahol Dél-Mexikóban tenyésztették. De a nyelvet nem tudta megtanulni és emiatt nem haladt előre. Nem tudott a többi munkás nyelvén sem. Még az oroszokkal és lengyelekkel valahogy csak megértette magát, mert tudott néhány szláv szót.

Minden vasárnap begyalogolt Clevelandbe. A gyárból vilamos vasut vitt be a városba, de sajnálta a pénzt érte, mert amit lehetett, berakta a gyári takarékbba. Hét emeletes épület volt a munkásház, lift járt folyton föl és alá benne, mint a nyugtalan lelkiismeret. Minden munkásnak volt egy boxa, falba-

épített szekrénnel, mosdóval, villamos főzőkályhával, amelyen reggelijét főzhette, vagy konzervjét melegíthette. Volt nagy olvasó és könyvtárterem is és minden emeleten nagy dohányzó, mert a szobákban nem volt szabad füstölni. Az ágy és a párnák ugyan kemények voltak, de mégis puha bársony a hajókabin kemény lócáihoz képest.

Nem mulasztották el meglátogatni a derék anglikán papot, aki nemcsak szívesen fogadta, hanem a következő vasárnap egy lakodalomba is meghívta a magyarokat. A templom alatti nagy étteremben hosszú asztaloknál volt terítve, keserű barna sört, kenyeret és furcsa, kesernyés, borsos ízű salátákba rakott húsokat kaptak. Az ebéd meglepetése az volt, hogy az angol pap egy magyar embert kerített nekik valahonnan. Odahaza Erdélyben harangozó volt ez a símára borotvált arcú magyar, aki mikor kikerült, fejébe vette, hogy pap lesz belőle. Esti tanfolyamokon elvégezte a High schoolt, majd tovább ment a collegebe és már ott tartott, hogy beiratkozhatott volna a teológiára, de nem volt magyar teológia. Nappal egy szövőgyárban dolgozott, megtanult angolul egy ingyenes tanfolyamon és most magyar eklézsiára várt arra az időre, amíg a teológiát kitanulja.

A gyárvárosban, amely Clevelandtól öt-hat kilométernyire terpeszkedett el, a gyárépületeken, munkáslakásokon, a tisztviselők villáin, egy nagy parkon kívül csak katolikus templom volt és egy iskola. A katolikus püspök csak akkor engedett templomot építeni, ha már volt iskola a községben. A református hívek, ahol összeverődtek, előbb templomot építettek maguknak, szereztek bele papot, az iskolával kevesebbet törődtek. A gyártelepen, vagy ötven magyar család lakott, éppen elegendő arra, hogy eltartson egy lelkészt. Ez a székely ember, Kovács Gergely éppen nekik való volt. Nem volt még úr és nem volt már paraszt. Tudott magyarul és tudott angolul. Ismerte az amerikai szokásokat és ami a legfontosabb, autója is volt már. A magyarok hamar megtanulták, hogy itt a pap minden. Ügyvédje, orvosa, barátja, tanácsadója, munkaszerzője, lelkiatyja híveinek egy sze-

mélyben. Ha valami bajuk esett, hatóság, vagy bíróság előtt kellett megjelenni, mindig a papot hívták magukkal. Az mutatja be az embert a polgármesternek, a managernek, a bírónak. A pap a tolmács, a pap tanúskodik az illető erkölcsi életéről, a pap a biztosíték, a jótálló. A magyar embernek akkor lett igazán becsülete, mikor templomot épített, papot szerzett magának.

Mert ügyvéd, orvos, mérnök, középosztálybeli magyar ember a háború előtt alig ment ki Amerikába és ha kivándorolt, rendszerint valami láthatatlan foltot viselt magán, amiért szinte elrejtőzött a magyarok elől, vagy mindjárt elkeveredett az amerikaiak között, akiknél kenyerét kereste. Így a kivándorló magyarok nem ismertek más intelligens embert, akivel beszélni tudtak volna, akinek elpanaszolhatták bajaikat, akitől tanácsot kérhettek, mint a magyar református papot. Sokszor előfordult, hogy a magyar református templomba járt imádkozni más vallású is és a pap áldozó híve lett a katolikus és zsidó is, mert csak itt hallott magyar beszédet. Nem is kellett semmi formáság az áttéréshez. Elég volt, ha beírta nevét, felvette az Urvacsorát és már református-számba ment.

A gyülekezetbe is csupa szegény munkás ember járt, sok volt közöttük a szedett-vedett népség, tanulatlan munkás.

Gyikó Jánosék is összeállottak ötvenen és két év alatt egész szép kis falusi templomot építettek.

A templomban és a templom alatti kis »basament«-ben játszódtott le az egész életük. A szűk lakásokon nem lehetett összejönni és nem is volt szokás. Minden gyűlés, vasárnapi iskola, keresztelő, lakodalom, vendégség, multság, az egész társadalmi élet mind a »basament«-ben folyt le. Sem a községi, sem az állami politikai életben nem vehettek részt, nem tudtak angolul, de nem is érdekelte őket az amerikai politika. — Hazulról hozott politizáló kedvüket, a választás izgalmaikat egyházi életükbe vitték bele. Ott éltek ki ezt a hazai szenvedélyt, itt vitatkoztak, veszekedtek, választottak, buktattak, pártoskodtak. Még gyerekeik is betanultak: tíz centjével árúsították a kis cédulákat,

amelyeknek árából begyűlt pénzből templomot, iskolát építettek, vagy orgonát szereztek be. Az egyházi életben valósággal tobzódtak, oly jól érezték magukat. Ott tevékenykedtek, dolgoztak a gyári munka után, templomaikhoz ők maguk ásták az alapot, keverték a maltert, rakták a köveket, festették a falakat, az asztalokat, padokat és minden isteni tisztelet előtt és után szorgalmasan kitakarítottak. Gyikó János nem sokat értett azokhoz a vitákhoz, amelyek a papok között lefolytak. Hallott egyszer egy görög papról, aki Magyarországból jött és még nem lévén felszentelve, megházasodott. Ezért a görök érsek, aki nem ismerte a magyar szokást, kiátkozta. Hallott aztán arról is, hogy hazulról, Magyarországból is küldtek valami kis pénzt a papjaiknak. De legtöbbet azt hallotta, hogy a magyar egyházak folyton veszekednek egymással. Nem igen értette, hogy miért marakodnak a papok és miért tartoznak ötféle párthoz, amelyek közül egyik a másikat egy kanál vízben megfojtotta volna. Ám nem tartotta csodálatosnak, mert hiszen hazulról jól tudta, hogy minden derék függetlenségi és negyvennyolcas magyar a haza megátalkodott ellenségének tartja a kormánypártit, mégha a saját édesapja is. Bizonyára az amerikai magyar papok között is vannak kormánypártiak és negyvennyolcasok, természetes tehát, hogy itt is folytatják az acsarkodást.

Gyikó Jánosnak az tetszett a legjobban Amerikában, hogy akár tél, akár nyár, mindig volt munka, mindig volt kereset. Odahaza tavasztól őszig dolgoztak, aztán majd félévig számolhatták a kerítés léceit, vagy az ég csillagait. Ha rossz volt a termés, mehettek világgá kenyeret meg zsirozót keresni. Még a néhány műhelyben, amit gyárnak neveztek odahaza, ott sem dolgoztak egész éven át. Itt minden máskép volt. Nemcsak a gyárakban tartott egész éven át szakadatlanul a munka, hanem a farmokon is egész éven át adtak kenyeret az embernek.

Akik gazdaságban dolgoztak, csak úgy érezték magukat, mintha odahaza volnának. Sokan közülük még abban a ruhában jártak, amelyben odahaza. De már az, aki gyárakban dolgo-

zott, vagy a városba került, hamar rájött arra, hogy ha csak nem akar nevetséget, úgy kell öltözködnie, mint a többieknek. Az asszonyok szokták meg legelőbb az új módit, félcipőt hordtak, azután szabott ruhát és kalapot. A férfiak is hozzáfanyalodtak a cipőhöz és a »német« ruhához. A gyárban az volt az első, hogy előleget adtak Gyikónak kéretlen is: vegyen magának olyan munkászubbonyt és nadrágot, mint a többiek.

Alig melegeedett meg, az első szabad vasárnap elment ahhoz a derék paphoz, aki először kalauzolta őket. Felírta egy darab papírra apja testvére címét, aki vagy 30 évvel azelőtt vándorolt ki Clevelandba. Egy öreg munkás volt a tolmács.

A pap nem ösmerte a nevet, de megigérte, utánanéz.

Harmadik vasárnap a pap felkereste és közölte vele, hogy megtalálta a Gyikó nevet egy régi regiszterben a városházán.

Katholikus lányt vett feleségül, így a katolikus anyakönyvben kutatott tovább utána.

A plébános elmesélte, hogy akkortájban nagyon sokan vándoroltak be Magyarországból, munkások, akik nem tudtak egy szót se angolul. A clevelandi katolikus püspök nagyon megsajnálta őket és levelet írt a magyar hercegprímásnak:

»Könyörülj ezeken a Te vidékedről való lelkeken, mert elvesznek a Te segítséged nélkül«.

A szelídlelkű hercegprímás körlevelet küldött szét: ki vállalkoznék kimenni Amerikába?

Sok lelkész jelentkezett, legtöbb a fizetés iránt érdeklődött. Egyetlen magyar pap nem kérdezte egy szóval sem, mennyi a járandóság odakünn: Vaszary ezt választotta.

Gyikó Mihály régen meghalt, kisleány maradt utána. Az ura farmer, nem messze laknak Clevelandtól. Smithnek hívják.

Majd félévbe telt, míg Gyikó hozzájutott rokont látogatni.

Szerencséje volt, hogy egy magyar elkíserte.

Rátaláltak a Smith farmjára, az asszony nem volt otthon. A falon két kép: egy magyarruhás emberé, meg Kossuth La-

jósé. Két kis gyermek játszott a ház előtt. Gyikó magyarul szólította meg őket: nem értették.

A ház népe körülállta az idegeneket.

Már elköszöntek, mikor a háziasszony megérkezett. Nagynehezen megértette, miről van szó, elpirosodott betessékelté őket a szobába, majd egy régi szekrényben motozott és elővett egy öreg bibliát. Bizony nagyon megkopott a fekete fedele, de magyar biblia volt.

Alig tudott már magyarul. Hiszen már itt született, csak apjától hallott magyar szót, azt is elfelejtette. Mióta apja meghalt, nem volt kivel beszélnie. Nagynéha erre vetődött magyar munkás. A gyermekei... persze, azok már csak angolul tudtak.

Gyikó nagyon elszomorodott. A gazda nem volt itthon, de mi értelme lett volna, ha bevárja? Ugysem értett a nyelven. Az asszonyban is megmozdult valami homályos érzés, kínlódva kereste a magyar szavakat, de csak úgy volt vele, mint az elromlott sípláda, mely már csak egy-egy akkordot fog, aztán üresen forog, majd újra egy hang.

Meg is látogatták Gyikót a gyárban, de valami furcsa feszesség volt első perctől a két ember között, mintha Smith attól tartott volna, hogy a rokon talán terhére lesz, segíteni kell... Gyikó megérezte s bár nagyon szeretett volna az ottani gazdálkodással közelebbről megismerkedni, mégis csak egyszer ment ki hozzájuk.

Három év múlva Smith eladta farmját és Nyugatra költözött. Gyikó soha többé hírét se hallotta...

Az első évben alig tudott valamit félretenni, előlege is volt, ruhára, bútorra...

Akik nem laktak felügyelet alatt, akinek nem volt családja, nagyon nehezen tudott valamit megtakarítani. A burdosházak, ahol laktak és kosztot kaptak, ahol hetenként fizettek, közvetítették a munkaalkalmakat is. A burdos nagy ivótermében adták ki szombat este a munkabéreket és mindegyik fizetett egy rundét, néha többet is. Aki elázott és másnap nem volt

pontosan a munkahelyén, azt azonnal elbocsátották. Sokan nem tudtak beletörődni ebbe a magányos életbe. Mielőtt kijöttek, arról ábrándoztak, hogy aranyat, vagy petróleumforrást találnak, vagy ingyen földet kapnak az államtól azonnal és egy-két év alatt gazdag emberek lesznek.

A kijózanodás sokkal jegesebb volt, semhogy meg nem törte volna a legtöbbet közülük. Pénz nélkül, állás nélkül padokon aludni a hideg éjszakában idegenben sem kellemes dolog. Mihamar megkörnyékezték a munkanélküli embert és a barátkozásnak kórház, vagy börtön lett néha a vége. Vagy a burdosban a nehéz amerikai sörtől elkábulva, az erős szesztől felizgatva, verekedésben vezették le elkeseredésüket, fel nem használt erejüket és több vér folyt egy szombat este, mint odahaza a faluban.

Egyik magyar fiú féltékenységből megbicskázott egy másik magyar legényt, szerencsétlenségére az mindjárt elvérzett.

Egy esztendő múlva hallották, hogy villamosszékre került.

XV.

Gyikó János szorgalmasan gyűjtögette keresetét a takaréokban. Valami különös ösztönből nem a magyar bankban tartotta a pénzét és nem küldte haza a postatakarékba sem. A gyár bankjába rakta. Kikötötte, hogy a pénzt csak neki személyesen lehessen kiadni. Hazulról ritkán kapott levelet. Eszter tudott ugyan olvasni, írni, de nem szívesen fogta meg a tollat, nem is volt sok írnivalója. Apja tényleg odaköltözött hozzá, mint előre látta, de nem volt oly rossz vele élni. Az öreg Kovács ép úgy eljátszogatott a gyerekekkel, mintha az övéi lettek volna. De segíteni, azt már nem segített. Hagyta az asszonyt magára. Bozontos szemöldökei alól figyelte, hogy mit csinál, amikor tanácsot kellene kérni az urától, vagy amikor hiba volt a gazdaságban a kréta körül. De az asszony büszke volt és csak azért sem szólt az apjának, míg az öreg megenyhült és figyelmeztette a lányát egy s más dologra. Mikor a második esztendőben kifagyott a vetés, maga szántotta fel újra a veje földjét és adta hozzá a magot.

Bár elég messze volt a falu a világ útjától, a mozgósítási hirdetményt egy forró augusztusi napon ott is kiragasztották. Eszter szinte fellélekzett, hogy az ura nem volt otthon, nem kellett bevonulnia. Majd minden háztól elment valaki. János két-három hónapban egyszer adott hírt magáról: Késő ősszel jött első levele a háború kitörése óta.

Ott csodálatos dolgok történtek. Az emberek szinte meg-

részegedtek attól a gondolattól, hogy minél többet dolgozzanak. Tünelmes gyorsasággal szerelték át a gyárat, alakították át a gépeket, gyártották a hadiszereket, katonai felszereléseket. Azt beszélték, hogy Amerika mindkét hadviselő félnek szállít, az angolokat, franciákat ellátja, a derék svédek, hollandok és dánok aztán gondoskodtak a többről. A magyarok keveset gondoltak arra, hogy a löveggel, amit készíteni segítenek, talán ép a saját édes testvérüket lövik halálra. Csak úgy dolgoztak, mint azelőtt és örültek a magasabb munkabérnek. Csak a németek nem nyughattak. Azok itt is szervezkedtek. Voltak közöttük fantaszták, akik az igazság és a demokrácia nevében mindenkit más meggyőzésre akartak bírni. Voltak, akik elkeseredve az eredményes és alávaló reklámhadjáratról, amelyet az állítólagos német kegyetlenkedések miatt a németek ellen indítottak, hasonló pénzzel akartak visszafizetni és sztrájkokat szítottak a munició-gyárakban. Eleintén elég gyakran megtörtént, hogy felrobbant a gyárakban egy-egy lövedék, mert csak később hoztak be szigorú elővigyázati rendszabályokat. A gyárosok hamar elhírelték, hogy a németek robbantanak és attól kezdve minden sztrájkolót a németek fizetett kémjének bélyegeztek. Mikor Amerika is beleavatkozott a háborúba, már készen állott a kitalált história, a németek fekete-kéz bandájáról, amely gépeket pusztít, szabotál, sőt gyilkolni is kész. Persze mindez csak arra való volt, hogy a munkásokat megfélemlítsék és minden szocialista megmozdulást elfojtsanak. A magyarokat is osztrák számba vették, az osztrák pedig német volt, nagyon nehéz sora lett a magyar munkásnak. A magyarok rendszerint részt vettek a munkásmozgalmaiban, a lengyelekkel és németekkel együtt és ez tökéletesen elég volt ahhoz, hogy fekete listára tegyék őket. Aztán az óhazából, sokszor egy faluból, a legkülönbözőbb nemzetiségű emberek kerültek össze, akik most már a hadakozó felek szerint csoportosultak. Napirenden voltak a veszekedések, összetűzések és ezeken bizony a magyarok húzták a rövidebbet, mert kevesen voltak és sok volt az ellenfelük. János is úgy érezte néha, mint-

ha legüres tér venné körül, nem akadt egy barátja sem. Idege-
nebbek voltak hozzá az emberek, mint mikor a fegyházban ült.
Gyakran megtörtént, hogy honfitárs jelentette fel őket, hogy a
központi hatalmakat dicsérték és szidták az amerikai katoná-
kat. Fokozta keserőségüket, hogy a németek közt ez sohse for-
dult elő. Szerencse, hogy Gyikó nem tudott angolul, nem olvasta
a nagy lapokat, amelyek a németek és szövetségeseik ellen úszí-
tották Amerika egész lakosságát, mert ha a kezébe veszi, rémü-
let fogta volna el. Olvashatta, hogy az ellenség befurakodott az
állam gépezetének legparányibb részecskéjébe is, hogy mindenütt
vannak kémei, felbujtói, zavargói és merénylői. Bármilyen rend-
elenség történt, az egyszerű lopástól a gyilkossáig, azt mindig
a németek és szövetségeseik csinálták, hogy megtörjék vele a
nemzet harcos erejét. Azok mindig a barbárságot képviselték,
egyedül az amerikaiak az igazi demokraták. Veszedelemben volt
az emberi tisztesség és szabadság, ezt csak Amerika menthette
meg. Aki nem akart dolgozni, pénzt adni, fegyvert forgatni a
szent ügyért, az hazaáruló volt. Ugyanilyen cikkek, ugyanilyen
felhívások és kijelentések jelentek meg a harcoló európai népek
összes lapjaiban. Mindegyik az emberi tisztességet és szabadsá-
got óhajtotta megvédeni a másikkal szemben. János nem volt
ujszárgyaló ember, de annyi eszük volt a háborúskodóknak,
hogy nem engedték be ellenséges ország lapját. Ha egy tréfás
ember megkísérelte volna ugyanazt a cikket vezércikk gyanánt
minden európai lapnak beküldeni, megjelenhetett volna német,
francia, osztrák, angol lapokban egyszerre.

Még az amerikaiaknak is szükségük volt ilyen doppingo-
lásra, hogy a közvéleményt állandóan fölzavarják, pedig itt a
háború is üzlet volt. Óriásira megnövekedett minden forgalom,
temérdek munkáskézre volt szükség és óriási vagyonok gyűltek
össze. Feltörték minden földet, amit csak lehetett és felszereltek
minden műhelyt. Minthogy az amerikai állampolgárok között
nem tudtak elegendő katonát gyűjteni, ráfanyalodtak más állam
polgáira is, akik önként jelentkeztek a sorozóbizottság előtt.

Semleges állambeliek: görögök, albánok, az északi államok fiai, ha megelégtették a nehéz munkát, vagy vágyakoztak egy kis európai útra, pár heti kiképzés után indulhattak a harctérre, mert olyan fizetést és ellátást kaptak, mint különben soha életükben. Azonkívül az állami biztosító hivatal, baleset, sebesülés, vagy halál esetére biztosította őket jó pár ezer dollárra, tehát a családjukról is gondoskodtak. Csak a volt magyar, német és osztrák polgároknak nem engedték meg a katonáskodást, mert joggal félhettek attól, hogy az első adott alkalomkor átszöknek és szaporítják az ellenséges hadsereg számát.

A börtnyárat, amelyben Gyikó ötszázad magával dolgozott, részben szintén municiógyárrá alakították át. Itt csak ketten maradtak magyarok egy asszonnyal.

Mi tagadás, Gyikó a háború elején összeszúrte vele a levelet, de aztán valami miatt megutálta és egy fiatal görög lányhoz pártolt, akivel egy házban laktak. Az asszony elfojtotta haragját és várta az alkalmat, mikor fizesse vissza. Nem volt ez szerelem. Gyikó minden gondolata odahaza csüngött, de oly magától értetődően jött minden egy vasárnapi kiránduláson, mint a város végén a folyó partján a lefüggönyözött autók serege, mint a behúzott evezőjű nagy csónakok a folyó közepén, amint lassú ringással siklottak tova az alkonyatban. Senki sem nézte a csónak mélyét, vagy az autókban összeölelkezett párokat, nem vizsgálták a folyóparti füzesek, a nyári weekend házak környékét, ahol az éjszakában összesímultak a párok.

A gép mellett, amelynél Gyikó dolgozott, volt egy kis kamara, tele celluloiddal. Egy délben — szerencsére a munkások ebédelni voltak — ez a celluloidos kamra felrobbant. Olyan irtózatoss ereje volt a robbanásnak, hogy a nagy gépet is kидobta a helyéből. A több tonnás kalapácsot, amely Gyikó egy ujjmozdulatára lezuhant és papírrá lapította a sínvastagságú vasdarabot is, ezt a kolosszust is feldöntötte a robbanás.

A vizsgálat megindult, természetesen elsősorban a munkásokat gyanúsították. Valaki egyenesen Gyikót vádolta meg. Ma-

gyár ember, tehát a németek felbujtására bosszúból robbantotta fel a celluloid raktárt, hogy a fegyvergyárrá átalakult börgyár munkáját hosszú időre lehetetlenné tegye.

Szerencsése volt, hogy nem tudott angolul és így nem értette a szidalmakat, amelyeket a fejéhez vágtak. Nem ismerte a háborús törvényeket és így nem tudta, hogy huszonnégy óra alatt eldől a sorsa. A gyár katonai felügyelet alatt állott, tán főbelövik, tán villamosszékbe kerül. A biztosok, akik letartóztatják és akik bilincset raktak a kezére, sokkal durvábbak voltak, mint otthon a csendőrök és azzal mentették ki az összegyűlt fenyegető tömeg kezei közül, hogy alaposan összeverték. Csak akkor hagyták abba az ütlegetést, amikor rájöttek, hogy ez a szerencsétlen nem tud egy szót sem angolul és így hiába kérdezősködnék. Két napig volt letartóztatásban, mikor egy ember-séges bíró elé került, aki tolmácsot hozatott. Azt hitte először róla, hogy tetteti magát, mert nem felelt a tolmács egy kérdésére sem és csak azután derült ki, hogy német tolmácsot hoztak. Végre beengedték hozzá a papját. A pap huszonnégy óra alatt egy ügyvéddel összeszedett vagy ötöt a kivándorlókból, akikkel Gyikó együtt jött el hazulról, azok közül kettő már megtanult angolul. Bizonyították, hogy Gyikó az anyanyelvén kívül semmi más nyelven nem beszél, csak néhány szláv szót. Lehet, hogy épen az a pár szláv szó mentette meg. A bíró egy térképet nézegetett, amelyen rózsaszínnel voltak kifestve a szövetséges és barátságos államok. Megveregette János vállát, levétette róla a bilincseket és minden kaució nélkül szabadlábra bocsátotta azzal, hogy az amerikai hadseregben sok görög, román, szerb harcol, kövesse Gyikó is a jó példát.

A gyárba minden további nélkül visszavették. Csak azon csodálkozott, hogy a többi munkások, akik eddig nem álltak vele szóba, most egyszerre barátságosak lettek hozzá; egy szerb fiú most árulta el először, hogy tud magyarul, Ujvidékről való volt és néhány megjegyzésével gyújtott világosságot Gyikóban. A szerb fiú hallotta, amikor az asszony a gyárfelügyelő katoná-

ság egy biztosának robbanás után többször elmondta a Gyikó nevét. Nem volt a gyárban a munkásoknak szakszervezete, csak segélyző és temetkező egyesülete, de a szerb fiú nem hagyta annyiban a dolgot. Nemsokára az asszonyt kizárták az egyletből és addig piszkálták és zavarták amíg a gyárban is felmondtak neki.

A pénz csak úgy ömlött mindenfelől. Akiben meg volt a kezdeményezés bátorsága, önálló műhelyt, vagy boltot nyitott és ha volt egy kis üzleti érzéke, mindenből pénzt csinálhatott. Gyikó csodálkozva látta, hogy dobnak piacra új és új árucikket, legfurcsább találmányokat. Egyik hónapban öt dollárjával árúsították, pár hónap múlva egy javított kiadás került piacra és akkor a régit egy dollárral vesztegették az új mellett anélkül, hogy egyik a másiknak ártott volna. Mégsem merte összegyűjtött pénzét kockáztatni. Kénytelen volt ugyan amerikai hadikölcsönt jegyezni, de ami pénzt csak megtakarított, mind a bankba rakta be.

XVI.

Majd hat esztendeig szolgált otthonáért, amikor megkötötték a békét és az első híreket kapta hazulról. A magyar újságban olvashatta, hogy mi lett a sorsa Magyarországnak, sőt az egyik színes térképen rémülve látta, hogy szülőfaluját Romániához csatolták. Nem volt többé maradása, kivette a bankból a pénzét dollárokból és kért egy kevés magyar pénzt is az útra. Borzasztó meglepetésére tíz dollárért egy szép kerek ezerkoronást adtak neki. Majd kiugrott a bőréből. Nem értette ugyan, hogy mit jelent a pénz romlása, de annyit tudott, hogy ezer koronáért két hold földet is kaphat odahaza. Elszédült, megtámaszkodott, úgy a fejébe szállt a vér. Megszámolta a pénzét: egy kis uradalmat vásárolhatott számítása szerint belőle. Csak akkor csillapodott le valamennyire, mikor a bankban megmagyarázták, bár egészen nem értette meg, hogy a magyar pénz rossz lett, vesztett értékéből és egy dollárért nem öt koronát kap, hanem huszszor annyit. Arra azonban nem tudtak választ adni, hogy a föld ára mennyi lehet odahaza. Az egész úton nem beszélt két szót. Olasz hajón utazott, senkihez sem mert közeledni, félt, hogy ellopják a pénzét. A legkisebb neszre felriadt, jobban kifáradt, megöregedett a pénzért való aggodás miatt, mint a hat esztendei nehéz munkában.

Amikor Triesztben kiszállt a hajóból, vonaton vitték tovább. Az állomáson magyarul szólította meg egy ember. Valamelyik katonai hivatalban volt szolga és itt felejtették. Ez sem

volt egészen tisztában a magyar viszonyokkal, csak annyit tudott, hogy kommunisták vannak Magyarországon. Gyikó ebből nem értett sokat, csak az az egy maradt meg a fülében, hogy a kommunisták mindenkitől elveszik a vagyont és azután szétosztják a szegények között. Akkor nem is lesz jó hazamenni, mert vagy elveszik a pénzét, vagy a földet, amit venne, osztják szét.

Szerencsére amerikai útlevéllel utazott és mint amerikai állampolgárt, mindenütt a dollárnak kijáró tisztelettel fogadták. Éjszaka érkezett magyar földre, reggelre Budapestre. A keleti pályaudvaron igazoltatták, de az amerikai útlevél itt is megtette hatását. Benyomtak egy nagy pecsétet az útlevelébe és szó nélkül útjára engedték.

Csak mikor hazáig akart jegyet váltani, akkor vakarta meg fejét a vasuti jegypénztáros és kapott Gyikó homályos magyarázatot arról, hogy a Duna vonalánál végződik a magyar határ, azontúl bizonytalan területen a vörösök uralkodnak, majd jön egy háborús zóna, ahol a vörösök viaskodnak a románokkal és teljességgel nem tudták megmondani, vajjon utazhat-e? Azt tanácsolták, próbáljon inkább Békéscsaba felől kerülni. A vonatban elég alkalma volt hallani, mi történt, de nagyon zavaros dolgok voltak azok, nem is bírta egészen felfogni ésszel. Elment egy város mellett és hallotta a suttogó beszédet. Amikor a kommun kitért, a kis város piacterén felállott szónokolni egy ismeretlen parasztember. Azt mondta, ezentúl másképp lesz, mint eddig. Ezentúl minden a miénk. Az egész ezer főnyi tömeg nekirohant a házaknak és fogta mindenki, amit birt. Egy orvos és egy kereskedő szép kertés kőházáról leszedték, ami leszerelhető volt és diadalmas menetben hurcolták végig az uccákon a fehérre festett nagy ajtókat is, amelyek semmiféle paraszti lakásba be nem fértek. Elvittek minden elmozdíthatót, a párnákat, az ékszereket, a függönyöket, az üvegedényeket, még a fiatal gyümölcsfákat is kiráncigálták a kertekből. Három napig tartott ez a féktelen mulatság. Közben kifosztották a boltokat is. Elkergették a jegyzőt és a korcsmárost, csapraverték a hordókat.

Aztán egy század vöröskatona jött rendet teremteni. Kidobolták, hogy másnap minden házat végig járnak és akinél lopott holmit találnak, azt főbelövik. Aki azon az éjszakán végigment a kis városon, azt hihette, hogy tűz ütött ki, vagy száz helyen disznótor, vagy lakodalom van. A városvégi kis házakban és a szomszéd faluban, melynek utolsó háza majdnem összeért a város ucájával, nagy máglyák lobogtak az udvarokon. Vissza nem merték adni az ellopott bútorokat, ajtókat, hát inkább felgyújtották, ott égették el a fehérneműket, a párnákat, csak az edényeket és poharakat tartották meg, mert azokra úgysem lehet ráismerni. A bátrabbja összeszedte az eléghetetlen bútordarabokat, az ellopott szerszámokat és lerakta a temető árkába. A földesúr vadaskertjében lelőtték az összes szarvasokat és nagy lakomát csaptak belőle. Aztán a parasztok kijózanodtak az első nagy ujjongásból, mert alig telt el egy pár hét, a csendőrök, katonák jöttek, összeírták a jószágokat, felnyitották a vermeket, utasították a gazdát, hogy mennyi földet vessen be. Elrekvirálták a jószág egy részét, hogy a néphadsereget élelmezzék és a városokban a munkás-testvéreket ellássák. Rettentő düh feszítette a parasztokat. Ha rajtok múlik, agyonütik az összes kommunistákat. Hiszen ez még rosszabb, mint a háború. Mert akkor legalább rendes pénzzel fizettek, de ezt az új pénzt, senki sem fogadta szívesen és sietett adóba befizetni.

Nagyon szigorúan vették az ellenőrzést. Majdnem minden állomáson végigkutatatták a vonatot, de Gyikó János amerikai útlevelén szép nagy piros pecsét volt, be is volt kötve és mikor a katonák belenéztek, szalutáltak. Az egyik meg is szólította: Most jött Amerikából? De boldog ember. Hallatlan szerencséjére a katonák nem motozták meg, nem szedték el a dollárjait, melyeket egy vászonzacskóban hordott a nyakában és még éjjel sem vett le magáról. A bal keze egészen elgémberedett, elzsibbadt, mert álmában önkéntelenül is odaszorította magához a vagyonát.

Olyasfélét is hallott, hogy ezentúl senkinek sem lesz saját

földje, minden az államé lesz, ami sehogysem ment a fejébe. Azt azonban nagyon jól megértette, hogy minden adósságot eltöröltek, senkinek sem kell a tartozását megfizetni. Majd ismét fellélekzett, mert Szolnok táján egy úrféle szállt fel a harmadik osztályba, akin lakkcipő volt, fekete nadrág és katonai zubbony. Csak egy pár állomást utazott velük, mert mint mondta, bolyogni megy a közeli falvakba és kék pénzért lisztet akar hazavinni a családjának. Ez a jogászforma fiatalember elmagyarázta Gyikónak, hogy az új törvények csak a magyarokra érvényesek és mivel ő amerikai polgár, azt teheti, amit akar. Az ő vagyonát nem lehet elvenni. Elő is vett egy újságot és abból felolvasott egy kiáltványt, amely a külföldi állampolgárok élet és vagyonbiztonságát garantálja.

Amint közeledtek Szatmár felé, egyre hangosabb lett a beszélgetés. Mindenki azt vitatta, hogy most már vége lesz a kommunizmusnak. Mások arról beszéltek, hogy a vörös katonák eldobták a vörös gombot és nemzetiszínű kokárdát tűztek ki. Mások francia katonaságról hallottak, amely Szeged felől jön rendet csinálni Magyarországra. Volt, aki angol királyfiról mesélt, akit Budapesten magyar királlyá koronáztak.

Mikor Ladánynál járt a vonat, egy juhász szállt fel a vonatra, olyan óvatosan, tempósan, hogy el lehetett hinni, életében most ül először vonaton. Idősebb ember volt, arcát barnára cserzette a nap és a szabad levegő. Mikor a beszélgetésben pillanatnyi csend lett, megbökte zsiros kalapja szélét és mély dörmögő hangon megszólalt:

— Instállok mondják meg már, hogy ki most a király?
Nem is nevettek rajta.

Volt, aki bólogatott hozzá és azt mondta, hogy hát bizony addig rend volt, míg király volt, de most mindenki meg van bolondulva. Arról is beszéltek, hogy hol lesz a határ. Temesvár, Arad, Békéscsaba, a Maros egész torkolata, Nagyvárad és Debrecen román terület, fel egészen Kassáig.

Gyikó János nem tanult semmit sem a magyar történe-

lemből, nem ismerte az országhatárokat, nem hallott Petőfi Sándorról, sem Deák Ferencről, Kossuth Lajosról is csak annyit tudott, hogy segített a szegényen. Csak odakint Amerikában tudta meg, neki köszönheti, hogy nem jobbagysorban él. Nem volt itthon a háborúban, de azért valami furcsa keserűt érzett a szájában, amikor meghallotta, hogy a határ éppen ott megy el a hegy lejtőjénél, a felső falu ezután román terület és a szőlők alatt már egy új ország kezdődik.

A hazafiasság nemcsak ősi ösztön, az egyféle fajtájú emberek ösztönös összetartása és idegenkedése másfajta embertől, az örök tabu, mely még egyik falu asszonyától is eltiltja a másik falu férfiát. A hazafiasság elsősorban mégis kultúra, a közös nyelv, műveltség, sors, történelem, emlékek, családi kapcsok és a föld. De, hogy érezze mélyen, bőre alatt csontig-vérig a közös sorsot, a közös kulturát, aki nem tanult belőle semmit, akit nem engedtek oda a csudakúthoz, az örök forráshoz, amelyből egy nép ifjúl meg századokról, századokra? A leghatalmasabb erő a népiskola nem nyolc, nem hat, nem négy évig, csak tél-túl, néha egy évben alig két három hónapig adott valamit a tűzből, ami a magyar néptanítók lelkében égett és amit a szegényes élet hamuja sem tudott elfojtani. Hatalmas nemzet fia mindenütt a világon talál olyanokra, akik nyelvét beszélik és ha jogtalanul bántják, hajóhad vonul fel, hadsereget mozgósítanak érte, ha elégtételt nem kap. Micsoda büszkeség feszíthet egy angolt, vagy amerikai! De egy pici nép fia, amely népnek nevét ép, hogy ismerik, de azt sem tudják mifajta, hol német, hol szláv törzsnek tartják, mivel növelje önérzetét, mivel bogozza szorosra fajtájához tartozását, ha nem hősei csodatetteivel, ősei által fenntartott és gazdagított nyelvével, kulturája ezer szálával?! De ha mind-ebből alig valamit, vagy semmit sem ismer! Gyikó a börtönben olvasta először végig a bibliát, kapott kezébe magyar történetkönyvet, népmeséket... Míg az Amerikában megtelepült magyar kivándorlók egy év múlva, ha csak vasárnapi iskolába jártak is, tudták ki az a Washington, Lincoln, tisztelegtek dobogó

szívvel a csillagos lobogó előtt... Otthon adót fizettek, katonáskodtak, ezer rendeletre vigyáztak, daloltak, földet túrtak, de száz év múlva, harctéren, kényszerű pihenésben, bukkantak rá Petőfi János vitézére és ismerték fel benne testvérüket.

Nem volt bennük semmi ellenérzés másfajtajúak iránt. Csak az egyik ember magyar volt, a nem magyar iránt pedig — mit tagadjuk — egy kis sajnálkozással vegyes lenézés élt bennük, ami a kiválóbb fajták tulajdonsága. Hiába magyarázta volna nekik valaki, hogy a magyar a legkevertebb faj a világon, török, tatár és szláv keveredés, mégis a többi, körében élő nép csak akkor ment emberszámba, ha magyarul kifogástalanul beszélt. Am mindennél fontosabb volt a föld. A föld gazdája lenni! A többi mindegy, megfizeti a császárnak, ami a császáré. Katonáskodni, csak magyar legyen a feljebbvaló. Adót fizetni, csak ne ekzekválják és ne legyen sok: hogy ki a miniszter, hogy ki a király, nem is kérdezték... Csak a földet ne vegyék el tőlük...

Gyikó a hörvát—magyar határon hallotta ezt a históriát. A határrendezés során a község legjobb termőföldje a határon innen maradt. Az elcsatolt magyar falu gazdái búsan nézték a szép habos vetést és sóhajtva mondták a bizottságnak:

Csak legalább még az a szép darab föld a miénk volna.

Nem azt mondták: csatoljanak vissza bennünket.

Azt is mesélték a vonaton, hogy egy magyar földesúrnak a kommun alatt elszedett birtokait Nagyvárad alatt felosztották a románok és a falubeli magyarok is kaptak belőle.

A régi földesúr a falu jótevője, kegyura, akinek segítségével, anyagi áldozatával, a falubeliek meg tudták venni még békében az itt-ott felszabaduló földeket, átment megnézni, mi lett a birtokával, amelyből csak a kastélyt hagyták meg neki. Elővette az egyik parasztot.

Aztán János, szólt neki halkán, jól megnyomva a szót, csak vigyázatok itt a földemre, ha megint mi leszünk itt az urak...

A paraszt fölszegte a fejét:

Ez már a mi földünk méltóságos úr, akárki jön is ide, ezt a földet mi már vissza nem adjuk senkinek...

Egy állomáson órákat állt a vonat. Gyikó kiment az országútra. Autó állott ott, segíteni hívták.

Hallotta, amikor az autóban, amíg a soffőrrel az új kereket rászerezelték — két ismeretlen úr beszélgetett:

— Nézd, nagy művészeink kimennek külföldre, ott világhírt szereznek és mégis vissza akarnak jönni. Szegények voltak itthon, senki sem törődött velük, odakint meggazdagodtak, királyok asztalánál ettek és mégis haza akarnak jönni sokszor csak azért, hogy idehaza temessék el őket. Aki ezt nem érti, annak úgysem lehet megmagyarázni, mert ez így van. Azt hiszem, nem ok nélkül történik velünk hétbaj, nem ok nélkül ver bennünket az Isten. A Dózsa lázadást kegyetlenül leverték anélkül, hogy a megkínzott paraszt sorsán segítettek volna, ezért jött a mohácsi vész. Sok bajunknak ez az oka, hogy magára hagytuk a föld népét, hogy azt most is roppant árok választja el tőlünk. Az lesz a magyar feltámadás igazi bajnoka, aki hidat tud verni érzésben is közöttünk, hogy az úr ne érezze leereszkedésnek és a föld népe ne legyen bizalmatlan. Talán mint Svájcban, ahol felemelkedhetnek a legalacsonyabb sorsból a legmagasabbba és térhetnek vissza, ha megelégtették a hivatali életet. De mennyi millió könnynek kell még elhullni és a könnyek roppant folyóján mennyi kínkeserves árnak elfutni, míg felépül az a híd! Akik először próbálják felépíteni, hányan fognak belefutni, vagy hányat fognak belefullasztani! Adtunk volna földet a magyar parasztnak a felvidéken, Erdélyben, ma nem kellene kétségbeesve nézni, hogy az ősi birtokokba hogy telepítik az idegent és a magyar nép egyre pusztul és szegényedik! Pedig mi csoda pompás emberfajta! Milyen kár érte! A világ legértelmesebb, legboldogabb népe lehetne!

Egy jó szóval el lehetett őket indítani. Nekimentek lovon az ágyúknak, pusztá kézzel a gépfegyvernek, csak a magyar becsületet kellett emlegetni. Értelmes, drága népünk, de száz esz-

tendei szabadság sem tudta feljebb emelni őket, pedig belőlük telt volna ki a magyar szellemiség megfrissítője... Most verhetjük a mellünket, hogy mit hibáztunk el, mit vétettünk, hogy inkább beültünk az elefántcsonttoronyba ahelyett, hogy a tanya népét ismertük volna meg. Ne csak az úgynevezett alkotmány sáncaiba emeltük volna fel őket, mivel csöppet sem lettek sem jobbmódúbak, sem boldogabbak, hanem a magunkébóladtunk volna. Nagyon sok kulturájából, nagyon sok tudományából, a nagyon sok földjéből annak a keskeny rétegnek, mely úszott a magyar folyók tetején szivárványos habnak.

János szédült, forgott vele a világ, attól, amit pár óra alatt átélt...

A föld, az otthagytott ház, a széttépett családi, emberi kapcsolatok; fájt és megbolondult az egész világ. Mint a gazda, akinek vetését jég veri és felkap egy botot, azzal csépli a megmaradtat, nohát, ha úgy akartad Uristen, azonkép belevesztette a kétségbeesett magyarság magát a vörös álmok mákonyába, idegen segítségbe.

Amikor Erdélyt megszállták a románok, sokan azt hitték, muló dolog lesz, mint volt első ízben. Menekültek.

Menekültek azok, akik nem bírták el lelkileg az idegen urat. Ez volt a színe-lángja a menekülőknek. És akik mindent ott hagytak...

Aztán a köztisztviselők, akik nem akartak idegen urat szolgálni.

Menekültek, akiknek ott kellett volna mindnek maradniuk.

Aztán később menekültek, akik a nyomorúságon keresni akartak. Új hivatalt, új pozíciót jobb megélhetést itthon, eladni drágán a régi földet, venni itt jobb pénzért jobbat...

Végül menekültek, akiknek volt miért, rejtett bűnök, kiderülő, felfakadó kelevények, akik itthon a menekülők gyászfátyola alá rejtőzködtek.

Gyikó gyalogszerrel vágott neki az útnak, nagy kerülővel. A határ kanyarodott, hol magyar területen járt, de a síneket

felszedték itt is, ott is jó darabon, nem ülhetett vonatra. Egy falu alatt menekülők áradatába botlott bele.

Egész község menekült, mint egy vendetta elől egész család. Egy börtönből szabadult román segédjegyző bosszúja elől, ki mert fordult a világ, most ő lett az úr, vissza akarta adni a kölcsönt. Össze se beszéltek; felszedelőzködtek. Minden zsellér, a csak háztelkes zsellér, a kisebb gazdák, mint egy nagy sirató menet, egy gyászkaraván, mind eljöttek.

Végtelen sora haladt az erdő alatt a társzekereknek. Sovány gebéket hajszoltak a parasztgazdák, nagy rudas szekerek mellé jószágok voltak kötve. Bögés, sikoltás, láрма verte fel az országot. A menet minden öt percben megállott. Katonai készleteket vittek, előttük ágyúk, szekerek foglalták le az országút mindkét oldalát. Egy-egy székely század igyekezett menteni, amit lehetett. Lovas vágatott el mellettük és pár perc múlva hallották a vezényszót: a katonai szállítmányokat a jobb oldalra, magánfuvarosokat, menekülőket a baloldalra csoportosították és ott mehettek tovább.

Még így is megtorlódtak, sok volt a baj. A szekerek nem voltak túlságosan megrakodva, mégsem értek föl a menekülők. Minden szekér mellett gyalog haladt pár ember, asszony, a gyerekek felültek a szekereken egymás mellé, az egymás hegyénhátán levő ládákra. A szekerek után ragasztott jószágok megálltak, nem akartak tovább menni a szitkok, sírás, vezényszavak örült zavargásában.

És egyszerre meghallották messziről az ágyúk dörgését. Ugy tetszett, mintha közvetlen közelben lennének, pedig csak a hegyek verték vissza az ágyúszót messziről. Valaki kilőtte a puskáját, ez még fokozta a rémületet. A nők sirógörcsöt kaptak és az egyik szekeren gyereket szült egy asszony.

Itt-ott kidőlt egy ló, az árván maradt szekér gazdája levette a süvegét, megtörölte veritékes homlokát, végignézett a ládákon, bútorokon, mélyet sóhajtott, aztán felrakta a gyerekeket egy másik szekérre, maga pedig megindult gyalog, vissza-vissza-

nézve az ott hagyott kincsekre. Egyszerre csak az egész menet megállott Gyikó előtt, mert az egyik kocsin meghalt egy öreg ember.

Székely gazda volt, ezüst függőt viselt a fülében, mint a tengerészek. Azt mondták, bányamunkás volt valaha künt Amerikában. Az egész szekérsor megállott, nem vihették magukkal a halottat, el kellett temetni. A vaspálya kétfelé vágta az erdőt, az országút lent vitt el egy másik csapáson. Kora reggel volt, a madarak még aludtak, csak néha röppent fel egy koránkelő madár, széles szárnyaival szinte feldobta magát a levegőbe és bámult a furcsa kavarodásra odalent. A halott füle mellett nehéz csimbókokban hullott le az ezüst haj. Arca sárga volt, merev, egyenes az orra, az egész arcát mintha fából faragták volna ki. Kezét már összekulcsolták, menyé és kis unokái rittak felette. Hamar került egy asztalos, deszkát ácsoltak, koporsót készítettek, egy lovaslegény előre szaladt papot keresni. Nagysokára a község szekértáborból fekete ruhában, nyakig gombolt mellényben sápadt fiatal ember került elő. Az erdő közepén tisztás volt, egy fa alatt sírt ástak, a pap levette kalapját és imádkozott.

Azt a Miatyánkot sohasem felejtette el Gyikó János. Valami irtóztatóan fenséges volt a néma erdőben ez a temetés.

»Te hatalmas Isten, mondta a pap — ki az emberek sorsát intézed, ki felvered a tenger mélyét és rábocsátod békés szigetekre, áldott hajlékokra, Te tudod, miért kavartad fel az ember-tenger mélyét, hogy egyik bőséggel hullámát ráborítsa a másikra. Te tudod Uram, hogy miért kellett a könnynek és vérnek ez a tengere, amely most ezt a földet elönti és árjának nincsen mülása. Te tudod Uram, hogy a bujdosás e nehéz órájában, miért hívtad magadhoz e szegény szolgádat, akinek ezüst hajjal kellett megérnie azt a szégyent és kétségbeesést, ami szívünkön úgy terül el, mint egy nagy fekete lobogó. Hozzád kiáltunk Uram, ne hagyd el népedet inségében, ne hagyd, hogy ezt a földet, ahová apáink csontjait temettük, megtapossa az idegen és elszakítsa tőlünk kedveseink hantját, kik gondolat nélkül örök álom-

ban pihennek és nem hallják a mi feljajdulásunkat. Add Uram, te ótestamentumbeli kegyetlen Isten, hogy megpróbáltatásunk Jób próbáltatása legyen és világosság derüljön utána. Vándor, ki elmégy hosszú évek multán a fánál, hol ez az öreg ember pihen, ne érezd soha e rettentő kint, mely szívünket összeszorítja, mikor hazánkból menekülünk, mint a kiveret kuttyák és erdőkbe, fák alá, mint kóbor vadak temetkezünk. Ne érezd soha, hogy fogta össze egy rettentő szorítással a sors egy szerencsétlen nemzet szívét, hogy vér és könny csordult ki belőle. De add, hogy higgyünk a szabadságban és újjászületésben és a feltámadásban mindörökké Amen!«

Gyikó nem birt helyéből kimozdulni. Még egy félórával előbb azt hitte, hogy rohanni fog haza, most minden idegszála odakötötte ezekhez az idegen emberekhez, akik hetedik határból vonultak el előtte, akik közül senkit sem ismert.

Végre másodnap felzaklatva elérte a falujához vezető utat.

Nem mert szekérre felkérezkedni, sem az erdőn átvágni, mert nem volt semmi fegyvere egy nagy görcsös boton kívül. Mégis délben, hogy kisütött a nap, átvágott a gyalogösvényen. Ám egyszerre riadtan állott meg. Olyan közelről hallotta az ágyúlövést. Első ijedtében a földre vetette magát, fejét a földre szorította, mely szinte megrázkódott alatta. Nem messze tőle, talán húsz kilométernyire folyt a csata. A visszavonuló vörösöket lötték a románok. Nem tudta, nem-e faluja határában verekednek. Nagy kukoricás földek terültek el előtte, nem törte le senki, el lehetett rejtőzni benne.

Talán egy félóráig maradt ott, mikor felemelte fejét és széjjel nézett. De ijedten bukott alá ismét, mert beszédet hallott, majd szuronyok hegye villant fel az úton.

Rohamsisakos román katonák vonultak el, vadonatúj mundaerdőben. Elöl kivont karddal egy tiszt, vakító sárga csizmában, fényes övszíjjal kommandírozott. János ott maradt fekvé.

Mi volt, ami összeszorította a szívét? Nem tanulta az iskolában. Amerikában nem dobbant meg a szíve, amikor látta, hogy

milyen nagy tisztelete van ott a csillagos zászlónak és mégis megrázta az, amit látott. Elgondolta az erdőt, a régi házat, ahol született. Meghalt apja sírja is úgy domborult eléje, mintha nem is az ő fejszecsapása nyomát viselné már meztelen koponyáján. És most mindez a másé lesz, nem fog tudni hazamenni kedve szerint. Sorompókat, akadályokat, más nyelvet állítanak eléje. Még a bántás, szegény sor, nincstelenség is jobban esett, ha véréből való vér, ugyanaz a fajta ember parancsolta. Az mégis rend volt, ezeréves engedelmesség. De most egész idegen emberek jönnek oda rendezkedni, parancsolni. Ugy érezte, mintha visszatérne a szülői házba, amelyben édesanyja lakik, odamenne, kopogtatna és az ajtót nem nyitják. Mégis megpróbálja, be akar menni a házba. Dörömbölésére végre kinyitják, idegen ruhájú, idegen beszédű ember áll a kapuban, hiába faggatja, kérdezi, merre van az édesanyja, miért van az, hogy másnak adta át a tanyáját, talán meg is halt, csak ő nem tud róla? de egyetlen kérdésére sem kap választ, nem értik egymás beszédét. Mikor beljebb nyomintja a kaput, hogy széjjel nézzen, becsapják előtte és ráhúzzák a reteszt. Mikor ujját bedugja a résen, hogy kinyissa, káromkodással bot zuhan a kezére, hogy majd eltöri...

Nem volt háborúban, nem értette milyen háború az, csak azt értette, hogy azok, bár vörös szalag van sapkájukon, magyarok és akik utánuk rohannak és ölik őket: románok. Lát'a, hogy a magyarok rongyosak, ezeken pedig vadonatúj minden. Azok menekülnek, ezek kergetik őket. Leborult a földre, mint egy megvert gyerek, az éles kukoricaszárak fel-feldörzsölték a bőrét, egy-egy tavalyról ott maradt tors átszakította a ruháját, tele lett a szeme, szája, orra törekkkel, nem bánta, nem törődött vele, nem akart hallani, nem akart tudni semmiről, csak nem látni azt a gyalázatot és nem vette észre, hogy sírt, mint egy kisgyerek.

Amint a földön feküdt, ütemes dobogást hallott. Azt hitte előbb, a szíve verése... majd, mintha valami bent, a föld mélyén lüktetne... talán a föld ütemes léleketvétele?... Azután

jött csak rá: marsoló katonák lábdobajja. Összerezzen. Nem az életét féltette, hanem a pénzét. Mit ér a nagy piros pecsét az amerikai útlevele, ha nekiesik a seregtől elmaradt egy-két katona és kifosztja. Mégcsak nem is tud védekezni. A katonaság elvonult. Nagy csend lett, az egész táj tiszta, áldott béke képét mutatta. Vadludak szálltak fel, nádas lehetett a közelben. Óvatosan elindult az országút felé. Széthajtotta a zöld, magas sövényt, mely útját állta.

A kukoricás túlsó oldalán két magyar népfelkelőt látott száz lépésre tőle. Békésen heverték a napon, aludtak.

Ösztönszerűleg megérezte, hogy ezek bajba jutnak. Bizonyára nem tudják, hogy a románok milyen közel vannak hozzájuk! Már elindult, hogy figyelmeztesse őket, de elkésett.

XVII.

A két népfölkelő nem sejtett semmit a rájuk váró veszedelemből. Már reggel bevetették magukat a kukoricásba. Két sonkát szereztek a közeli mezővárosban és elkötöttek egy kis disznót. Kis Mihály, az idősebbik, kenyeres tarisznájából kivett egy nagy fehér cipót, kettétörte, szelt hozzá a sonkából és enni kezdett. Sovány borostás arca, melyből kiálltak a pofacsontok, csakhamar ragyogott a jóllakás élvezetétől és a zsírtól.

Kelemen János, a másik, valamivel fiatalabb volt. Ő is eddegélt a magából, de közben nagyokat sóhajtott. Mihály rá-mordult: »Miért óbégatsz úgy. Sohsem láttam még ilyenfajta embert!«

Hirtelen összerezzent, mert lépéseket hallott.

Mindketten, mintha csak rajvonalba lettek volna, hasravágódtak. Lélekzetüket visszafojtva figyeltek. A lépések közelebb jöttek, megálltak, aztán eltávolodtak.

A kukoricatáblákat nem törték le ősszel, úgy maradtak. A fejeket lelopdosták, a kórók ott álltak mindenféle giz-gaz között.

— Na látod, mondta némi elégtétellel Kelemen, a jó Isten tegye akárhová ezt a világot.

— Minek vitt rá kend erre, ma már odahaza lennék Kereszturon, dörmögött Kis Mihály.

— És megtudnád, hogy az ides meghalt, a házába beköltöztek az olajok, elvitték minden jószágodat, a bútortodat el-tűztették, ha nem is ők, talán a németek, mert azok, ha fáztak,

nem sajnálták a tüzelőt. A feleséged meg Isten tudja, hogy merre kóricál.

— Kend csak bántani tud mindenkit, engem, a németeket, meg a Zsófit. Jaj édes Zsófim, csak mégegyszer láthatnálak, mondtá éneklő hangsullyal, mint a zsoltárt.

A másik gunyolta: Ugy dalol kend, mint a kántor, de nem olyan szépen.

— Hát hová mehettünk volna, mikor kiűtött az a forradalom, vagy micsoda? Bennünket szélnek eresztettek, hogy aszondja, fel vagytok mentve az eskü alól. Lerakni a fegyvert és a mundért és haza. Hát iszen nem mondok, szívesen leraktam volna, csak az a »haza« volt egy kicsit furcsa. Ha délfelé akartam hazamenni, a szerbek eresztettek belém egy-két golyót, ha Erdély felé volt mehetnékem, az olájok lyukasztották ki a bundámat, a Tisza felé is hiába mentem, mert ott meg a csehek láttak volna szívesen. Mit csináljon a szegény ember? Könnyű annak, aki úr. Bemegy akárhova, bemutatkozik, összevágja a bokáját: kérlek alássan, aztán mindjárt fürdőt csinálnak neki, meg tiszta ruhát adnak, leveleket írnak, aztán hiába háború, hiába forradalom, ha Kolozsváron, ha Temesváron, ha Kassán van rokonja, küldi utána a pénzt. Hej János, a pénz kutya egy jószág, az átmegy a határon is, azt nem tartja fel senki.

— Okos ember kend Mihály, mondja János elismerőleg, hol szerezte ezt a tudományt?

— Hát ecsém, tudós ember mellett szolgáltam én. Nagyságos Ecséry Elek tanár úr mellett, filozoptikus volt. Este, mikor ketten maradtunk, hanyatt feküdt a fűben, nézte a csillagokat és káromkodott. Gyönyörűen tudott káromkodni és azt mondta: Hallod-e Mihály, a keserves mindenségit ennek a világnak, ne vágj ilyen furcsa képet, majd csak vége lesz ennek a táncnak, aztán hazamehetsz a Juliskádhoz.

— Könyörgöm főhadnagy úr, mondtam neki, nem Juliska az már, hanem Juliánna, aztán olyan öreg, mint az ördögök nagyanyja, jobb nekem itt a főhadnagy úrnál.

— Nemsokáig maradhatsz Mihály, — mert néha úgy beszéltünk egymással, mint a jó cimborák — végefelé járunk a háborúnak, márhogy ennek a háborúnak mondta, mert csak ezután kezdődik a cifra tánc. Majd számon kérik, hogy miért vészett el annyi derék ember.

Hát igaza is lett. Mikor jöttünk vissza Oroszországból, hát csak elszedték a fegyvert tőlünk, meg a sok jóféle holmit, hogy azt mondják, ez a kincstáré.

Még a mundért is le akarták szedni rólam, de azt már nem engedtem, azt mondtam, adják vissza a jó ruhámat, amit beadtam a magazinba, mielőtt eljöttünk, csak nem járok anyaszült meztelen?

Aztán a többiek is megharagudtak, neki támadtak az őrmesternek, elszedték tőle a magazin kulcsát, jól elverték. Mindenki visszasedte a felszerelését. Az én torniszterem elszakadt, hát vettem magamnak egy másikat. Igaz, hogy nem torniszter volt, hanem kis láda, jó súlyos volt. Hát mikor felbontottam, csupa könyv volt benne, meg egy bőrtok beretvéával és mindenféle szagos skatulyával.

— Bizony ráférne kendre, ha leszedné a bozontját. Ugy néz ki, mint egy medve.

— Antul jobb, had ijedjen meg a paraszt, meg a zsidó boltos, mikor rákacsintok.

— Rossz vége lesz ennek Mihály.

— Rossz vége! — Hát nem úgy szól a parancs, hogy mindenki szerezz meg magának a falukban az ellátást? A paraszt köteles élelmet adni a mozgó hadseregnek. Így adta parancsba a méltóságos Bömböli főparancsnok úr! A vörös katona harcol a hazájáért, az egy, harcol az eszményességért, az kettő, harcol a világ felszabadításáért, az három és harcol a gaz tőke elpusztításáért, ez négy. Minden mézárósnak tőkén a szeme. Az én szemem is a tőkén.

— Mi az a tőke, Mihály, okosítson ki már?

— Jaj de buta kend, hát minden, amiért pénzt adnak. A

pénz is tőke, a tehén is tőke, a sonka is tőke, a disznó pedig éppen tőke.

— Baj lesz még ebből, Mihály.

— Ne sápítozzon kend, mert mindjárt belévágom ezt a bicskát.

— Parancs, parancs. Nem így volt az egész háborúban? Csakhogy akkor az oroszok, meg a lengyelek, meg a fene tudja, kiktől szedtük el az élelmet. Nem mondom, sajnálom azt a két szegény falut, hogy ilyet kellett velük csinálni, de hát élni csak kell?

— Igaz, hogy a parancs úgy szól, hogy a tiszt urak vezetése alatt körül kell fogni a falut, kiszámítani, hogy mennyi ennivaló kell, a bírót, meg a jegyzőt elővenni és írást adni, hogy mit vittünk el. De látod Mihály, a tiszt urak is okosak. Előbb veszik el a magukét, aztán Budapestre is küldenek belőle. Mi jut így a szegény embernek, hát mit csináljak?

— Oszt azzal a visító jószággal mit akar kend? Így akar a századhoz visszamenni?

— Nem a, csak elmegyek a szomszéd faluba, a kertek alatt eladom kék bankóért komám, mert már én is tudom azt az újfajta huncutságot, nem jó a fehér bankó, csak a kék.

— Ejnye, de akkurátos ember Mihály, de legalább csak mondaná meg, hogy mi lesz most mivelünk?

— Én csak azt tudom, hogy az angol király, meg a francia király ráparancsoltak az olájokra, hogy egytapodtat se merjenek bejönni, hagyják a szegény magyarokat békében. De a németeknek nem tetszik ez, mivel hogy a román király édes testvére a német császárnak, hát most ránk masiroztatja őket.

— Nem jó dolog ez Mihály, mert akkor ezek a németek alaposan elvernek bennünket.

— Német, német, számár kend János, hát nem tudja kend, hogy csak a tisztek németek, a katonák azok olájok, akikkel együtt szolgáltunk Besztercenaszódon, ahun a kend édes anyja született.

— Na na, nem kell azért az ember becsületét emlegetni, dohogta megsértődve János, nem való kendnek semmit sem elmondani.

— Mihály elnevette magát, zörgő nevetéssel heherészett. Igyunk, mondta.

— Tán ebből a pocsolyából? szólt elkecserevedve János. Széles vigyorgásba húzódott Mihály szája, belenyúlt az inge alá és kihúzott egy lapos, konyakos flaskót.

János szeme felvillant. Hunnan szerezte kend?

— A korcsmáros adta szívességből.

Mind a ketten nevettek. A lapos flaska egyik kézből a másikba vándorolt, eleinte hangosan csobogott, aztán mind csendesebb lett az öble, csak a szopogatás hangzott, míg üres lett az üveg.

A sápadt arcok kiszínesedtek.

— Szeretnék már mégis hazamenni, elég volt a négy esztendő.

— Nekem hat, vágott közbe Mihály.

— A népfölkelő se nem katona, se nem ember, hanem kutya. Csak ide-oda toszogatják.

— No én sokszor voltam tűzben.

— Hiszen én sem bántam volna, aki tűzben volt, az földet kap otthon, azt mondta a kapitány úr.

— Hát aztán kend hiszi ezt? Ez is csak olyan úri huncutság. Csak nem gondolja, hogy a báró úr odaadja majd a saját földjét kendnek, mintha az édes fia lenne. Szeretném tudni, honnan vesz földet, ha csak a holdban nem osztanak.

János elgondolkozott. Mély két redő húzódott a homlokára, az arca is tele volt ráncokkal. Amolyan kételkedő, görcsököt ember volt világéletében, sohasem sikerült neki semmi, akármire fogott is. Volt már suszter, csizmadia, uccaseprő, mindenfélét kipróbált, sehol sem volt maradása.

Mihály urasági kocsis volt, tempós, lassú, szerette a lovakat, persze, hogy hiába kérezkodott a huszárokhoz. Így aztán

hol Olaszországban volt, hol az orosz harctéren, egyszer a változatosság kedvéért Szibériában. Székely paraszt volt mind a kettő.

— Annyit mondok csak Mihály, motyogta János, rossz vége lesz ennek. Az urak nem szívlelik, ha elveszik a földjüket, egyszerre csak visszajönnek és lesz nemulass. Azt mondom, dobjuk be ezt a puskát ide a kukoricásba, szedje le kend azt a vörös szalagot a zubbonyáról, aztán induljunk haza.

— De megártott kendnek ez a kis ital. Hát fegyver nélkül hiába akar kend elindulni Magyarországon. Az első keresztútnál leszedik a csizmáját, aztán mehet ebben a hidegben meztláb. A fegyver az úr. Akinek több fegyvere van, az parancsol. Ha én most ötven ilyen rongyos legényt összeszednék a határban és én adnék nekik enni, én volnék a főhadnagy úr Kis Mihály. Csak egy tiszta mundért kellene szerezni valahol.

Felneszeltek. Messziről ágyúszó hallatszott, mely egyre erősödött.

Aztán szekerek zörejét hallották, puskaropogást, gépfegyver monoton kattogását. A zaj jó messziről jött, a szél csak egy-egy foszlányt hozott el belőle.

Vajjon mi lehet? Kérdezték riadt tekintettel. Csata? Ez lehetetlen. A románok oly messze vannak, mondta a főhadnagy úr, hogy három nap alatt sem lehet őket beérni, honnan termettek elő ilyen hirtelenül?

A két magyar nem sokat törte a fejét, a kenyeres zsákot fejük alá tették, vetettek a disznó elé valami töreket, felfedeztek két kukoricacsövet, lemorzsolták a disznó elé, amely jóízűen csámcsogni kezdett, aztán elaludtak. A nap simogatva süttött felettük.

Jó mélyen aludtak, mert ugyancsak nehezen ébredtek fel a költögetésre.

— Hagyjon kend aludni János, de nagyon mehetnékje van.

Zürzavaros álomból ébredtek mind a ketten, hamarjában nem is tudták, hol vannak.

Amikor a szemüket kinyitották, nem akarták elhinni, amit láttak.

Fényes lakkcsizmás, karcsú tiszt állt előttük, vadonatuji egyenruhában, szíj volt átvetve a vállán, a szíjon ragyogó új láncsó. Kis pálca volt a kezében, mögötte feszes állásban hat katona, zöldes-szürke uj mundurban, rohamsisakkal.

A tiszt tört magyarsággal szólt: Kik vagytok?

Mind a ketten felálltak és tisztességtudóan szalutáltak:

- Kis Mihály népfölkelő tizedes.
- Kelemen János népfölkelő közlegény.
- Mit csináltok itten?
- Aludtunk, jelentjük alásan.

Fegyverük ott volt az őrmester kezében, aki figyelmesen vizsgálgatta, aztán románul jelentett valamit a hadnagynak.

- Ti löttetek ránk a puskából?
- A két magyar integetett a kezével, hogy nem.
- Hiányoznak a golyók a puskából.

Kis Mihály a fejét vakarta. Azt csak nem mondhatta meg, hogy a faluban, amikor »szerezték«, ijesztésül elpuffogtattak egy pár golyót. Szemét forgatta és azt mondta, hogy a fegyvert már így kapták, nem láttak katonát két hete, a főhadnagy úr azt mondta, hogy a románok három nap járóföldre vannak innen.

A malac elröfentette magát, a tiszt odanézett.

— Ezt hol vettétek?

Kis Mihály kívágta bátran?

— Nem a mienk, itt találtuk, elkőborolt malac.

A hat katona háta mögül mogorva kis ember lépett elő.

— Megismered? ez a te jószágod?

Sováanka Ferenc pillogott a szemével, sebesen hadarva beszélt, hogy jött a két magyar a faluba, lövöldöztek, fenyegették őket akasztófával, tőle két sonkát, kenyeret, ezt a disznót, a kocsmárostól italt harácsoltak.

Kis Mihály megpróbált tagadni, de a tiszt balkezeével arcul

vágta. Ez már regula volt, itt nem lehetett mókázni. Belenézett hát egyenesen a tiszt szemébe: Éhezünk, nem adtak enni egy hét óta, az volt a parancs, hogy mindenki onnan eszik, ahol talál, hát így volt.

A hadnagy rántott egyet vállán: Szóval raboltatok?

Kelemen János felszegte a fejét: Nemcsak mi, hanem mások is, mi csak mentünk a többiek után.

A tiszt tette magát, hogy nem érti a célzást, intett és a hat katoná felállt.

Románul odaszólt nekik.

— Ezt a két rablót elviszitek a temető falához, felírójátok a nevüket, aztán föbe löni! Az őrmester vezényel.

A tiszt cigarettára gyújtott, egy kicsit reszketett a keze, mert ilyen sommásan eddig még nem végzett. Aztán elindult az úton, hátra sem nézett.

Közrefogták a két magyart, a menet megindult. Az őrmester előbb össze akarta kötni a kezeiket, de tiltakoztak, mutatták, hogy úgy sincs fegyver náluk, fáradtak, nem szöknek meg.

Mentek mentek, valami homályos sejtés összeszorította a szívüket. Nem értették, mit mondott a hadnagy, de hogy a katonák szótlanul mentek velük, nem jelentett jót.

Kelemen János megemberelte magát és megszólalt: Őrmester úrnak alássan jelentem, hová visznek bennünket?

Az őrmester visszanézett és csak annyit mondott: Kuss!

Ez magyarul volt és mind a ketten fellélegzettek. Hiszen ezek magyar katonák! Legfeljebb kapnak pár heti áristomot azért a kis sonkáért.

A nap újra felsütött, az alig zöldelő vetés felett, a domboldalon itt-ott még ragyogott a hó.

Kis Mihály már előbb szemügyre vette az egyik tizedest, nagyon ismerős volt az arca. Hányta, vetette a fejében a gondolatot, amíg végre kivilágosodott:

Ráütött a csizmája szárára örömében.

— Vaszil, ugye kend az, akivel együtt szolgáltunk a harmincnégyeseknél, igaz-e?

Vaszil, nagy darab, széles arcú oláh fiú felhúzta a szemöldökét, aztán ránézett az őrmesterre és nemet intett a fejével.

Kis Mihály nem hagyta magát. Nini, hiszen ez meg itten Juon.

Fogadni merek, hogy az őrmester úr is abban az ezredben volt, akiben én, hát egy régi bajtársnak csak meg lehet mondani, hogy mit akarnak velünk?

Az őrmester visszafordult, szembe néztek. Dörmögött, hogy látták egymást már valahol, de annyi év alatt sokfelé megfordul az ember.

Odafordult Juonhoz és megkérdezte: Ismeritek ezt a két embert?

— Igenis, együtt szolgáltunk velük az olasz fronton.

— Miféle emberek?

— Jó emberek, felelte Juon és Vaszil egyszerre, lesütötték a szemüket.

Az őrmester kihúzta magát.

— Hát igen sajnálom, de parancs az parancs. Statárium van, kendteket fosztogatáson érték, tudják, hogy mi vár rájuk. Tán azt is gondolta a hadnagy úr, hogy kémek.

Kis Mihálynak megmerevedett a teste. Megállott.

Kelemen Jánosnak megroggyant a térde. Hang nem jött ki a torkán, csak nézett riadt szemekkel az őrmesterre.

A többi katona megsajnálta őket.

Nem olyan nagy dolog, mostanában sokat kell ilyet csinálnunk, nem is fáj, értünk hozzá.

Az őrmester közbe mordult: Nem kell annyit beszélni, kendtek voltak a háborúban, hát tudják, hogy ennek így kell lenni. Gondolják, mikor felállítjuk kendteket, hogy ott van a rajvonal, aztán innen túlról vagyunk mi.

Kis Mihály kényszeredetten elnevette magát.

— Igenis őrmester úr, de a rajvonalba az ember hasra fekszik, nem éri a golyó, meg el is lehet szaladni.

Mind a kilenc ember egyszerre elnevette magát, a feszes lépések engedtek. Juon elővett a zubbonya zsebéből két cigarettát.

— Nesztek.

Megálltak tüzet csiholni.

Lassan, lassan engedett a feszesség. Az őrmester előre ment két lépéssel, hagyta őket. Kis Mihály próbált magyarázkodni, valami kóválygott a fejében kihallgatásról, bíróságról, de aztán eszébe jutott, hogy bizony ők is röviden végeztek, különösen eleinte, Oroszországban. Ingatta a fejét, eszébe jutott a faluja, minden elkövetett csínyje, még a Juli is. Hát ennek már vége volna?

A cigaretta azonban nagyon jól esett. Fújta a füstöt. Kelemen Jánosnak a torkára ment, elkezdett köhögni, a könny is kijött a szeméből. Hátba ütögették. Erre általános lett a nevetés. A két halálraitélt együtt nevetett a katonákkal.

Aztán nagyon sok társzeker jött, félre kellett állni.

Leültek egy dombra, amíg elvonul a menet.

Az egyik szekérről egy jókedvűen daloló katona ledobott nekik egy kenyeret.

Inkább bort adtak volna, kiáltott románul az őrmester.

Két tábori konyha kocogott el az úton, egy nagy ekhós szekér tele hordókkal.

A kerék küllője meglazult, kiesett a járomszög, a koci féloldalra billent.

Mind oda siettek segíteni.

Kis Mihály barkácsoló ember volt, a jó Isten tudja honnan, kis baltát szedett elő, egy darab fából járomszöget faragott és rendbe hozta a szekeret.

Két üres üveget szedtek le az egyik szekérről, bort csapoltak bele az egyik hordóból és mérték a katonáknak, hátra-hátra nézve, hogy nem látja-e valaki.

Kis Mihály is kapott egy kortyot.

Ügyes ember vagy, kár érted, mondta az őrmester bosszúsán. Hogy lehet valaki ilyen számár. Ha már loptál, miért nem adtad el azonnal a disznót. Megéri?

Kis Mihály szíve dagadozott a büszkeségtől. Egyszerre több katona sereglett köréjük. Hamar megtudták, miről van szó. Ezek már regátbeli katonák voltak, nem tudtak magyarul, de nagyon sajnálták a két bajtársat.

Egyik cigarettát adott nekik, a másik egy törött szivart, egy harmadik levett a nyakából valami amulett félét és oda adta Mihálynak.

Igaz is, jutott eszébe Mihálynak, hát papot nem kapunk? Már mégis pogány dolog, hogy így jusson az ember az Ur elejbe. Sem meg nem gyóntunk, sem meg nem áldoztunk, törvény az mindenütt, hogy így nem szabad kivégezni senkit.

Kelemen János szemében a remény mohó sugara csillant. Mint a kis kopó a falkavezető nagy kutyának, ő is mindent utána mondott Mihálynak. Gépiesen hajtogatta, igazán pap kell.

A katonák tanácskoztak.

Igazuk van, igazuk van, mondogatták. Várjanak itt, nem-sokára jön egy másik szekér, azon egy beteget szállítanak a városi kórházba, civil ember, ellőtte a lábát egy eltévedt golyó, valami pap féle.

Ujra leültek a dombra pihenni. Ittak.

Az őrmester koccintott a két magyarral.

Ne féljeteek fiúk, olyan szépen fog menni, mint a pinty, meg sem érzitek, azt sem mondjátok, hogy nyekk, nem fog fájni. Ide nézzetek, Vaszil te vagy a legjobb lövő. Egyenesen úgy kell célozni, hogy szíven találjátok. Leveszitek a mundért, ezt a piros gombot majd oda tesszük célpontnak.

Mégsem járja, két ember egy disznóért, mormogta Kelemen János és egy pillanatra elalélt.

Nagyon fáradt szegény, mentegette Mihály, aki szégyelte, János ilyen esendő ember. Nagyon köszönöm őrmester úrnak a jóságát, ha nem veszi rossz néven, magának testálom a csizmá-

mat. Vadonatuj csizma, valami tiszt úrnak csinálhatták, mert szattyánbőrrel van bélelve.

Az őrmester szemügyre vette a csizmát. Hát elcserélhetjük mondta, mert a csizmával be kell számolni.

Lehúzta a maga csizmáját és csizmát cseréltek. Az őrmester felállott, megropogtatta a csizmát, amint rálépett és elismerőleg bólogatott.

Jó csizma.

Kelemen János ránézett a maga rongyos bakancsára, sajnálta, hogy ő nem tud adni valamit a katonáknak. Egyszerre eszébe jutott valami. Talált egy vékony kis aranyláncot, azt őrizte bevarrva a mundérba. Felszakította a bélését. Egy tiz koronás bankó is előkerült. Odaadta a láncot Juonnak, a bankót a másíknak.

Az őrmester barátságosan megkérdezte:

Nem akartok e valamit üzeni?

Kelemen János intett a fejével, hogy nem.

Tetszik tudni olyan árva ő, nincsen senkije a világon, mondta Mihály. Nekem sem sok üzeni valóm van, talán a Juli még él, hát annak tessék szíves lenni üzenetet küldeni.

Az őrmester kivette a kabátja belső zsebéből a jegyzőkönyvet, megnyálazta a plajbászt és figyelmesen nézet Kis Mihályra. Mihály szótagolt: Szakmáry Juliannának szeretettel Zilaj, Kis ucca 123, Kis Mihály.

Aztán mit ír az őrmester úr, szégyelném nagyon a falu előtt, hogy...

Majd megírom, hogy előörsön találkoztunk össze, aztán lelőttük kendet. Hát nem épen így lesz? Maguk ketten vannak, mi meg hatan, nem is lehetett volna más vége.

A szekértábor elvonult. Az utolsó szekéren egy fekete ruhás ember feküdt. Megszólították, falusi tanító volt. Kiment a határba, a szőlős kertjébe, egy eltévedt golyó belement a combjába. Nagyokat nyögött.

Az őrmester odament, pár szót mondott neki.

A beteg összeszorította fogát, hogy ne jajgasson. Elsápadt, de aztán felült a kocsiban.

Atyámfiái! Kezdte, de aztán elcsuklott a hangja.

A katonák a földre néztek.

Tanító úr, csak egy Miatyánkot mondjon el velünk, más kívánságunk nincsen, mondta erős hangon Kis Mihály.

A tanító elmondott egy angyali üdvözetet, egy Miatyánkot, hogy mindenkinek eleget tegyen. Aztán mormogott valamit, szemei zavarosak voltak, kezdődött a sebláz. Valami latin imádságba is belekezdett, maga sem tudta, mit mond, nem is mondta el azóta, hogy a szemináriumból kikerült. A katonák levették a sisakot és keresztet vetettek magukra. Hajts, kiáltott az őrmester és a szekér elindult.

A katonák elértek a temető kapujához. A nap sütött. A temető fehér falában a kvarcsemek csillogtak, mint a gyémánt.

Kis Mihály valami fényeset látott a porban.

Lehajolt, egy ezüst korona volt.

Majd elkáromkodta magát, de még idejében elfojtotta.

»Ilyen a szegénye ember szerencséje«, mondta félhangosan.

Az őrmester kiadta a parancsot: levetközni.

A hat katona kettős sorban felállott, lábhoz tett fegyverrel.

A két magyar leült a temető árok szélére, levetették a mundaert, lehúzták a nadrágot. Rongyos volt az ing rajtuk, kilátszott belőle sovány testük.

Kelemen János nekitámaszkodott a temető falához, Kis Mihály állt, mint a cövek és halk hangon megszólalt:

— Tessék bennünket illendően eltemettetni.

Az őrmester vállat vont. Maguk is magyarok, mink is, bebeszéljünk magyarul. Együtt is szolgáltunk, de már ilyen a világ. Szívesebben lőnék bele egy muszkába, mint magukba.

Kelemen János egyszerre megélénkült. Egy cigarettát kért. Cigarettát adjatok, parancsolta az őrmester.

Meggyújtották, két szippantást tettek, utána Kelemen János behunyta a szemét. Az őrmester vezényelt: tűz!

Kelemen János megingott, arccal előre bukott. Kiss Mihály térdre esett, felemelte a jobb kezét, az őrmester csak a szemével intett. A katonák újból lőttek, de még mielőtt az új salve érhetne volna, előre csuklott Kis Mihály, teste elterült a porban, orrán-száján ömlött a vér.

A katonák letették a fegyvert, végighúzták kabátjuk ujját veritékes homlokukon. Az a kettő elfordult, mormolt valamit és keresztet vetett magára.

Bementek a temetőbe. A csősz elmenekült. Feltörték az ajtót, kikerestek két ásót. A csősz ijedtében ezüst óráját ott felejtette a falon egy szegen. Megnézték, az óra járt. Egyik utána nyult, de aztán visszakapta a kezét. Betámasztották az ajtót.

Jó mélyre ástak, mert a föld át volt ázva a sok nedveségtől.

XVIII.

Mint egy rémítő színjátékot, Gyikó végignézte az egész jelenetet. Nem volt háborúban, nem látta a közömbös, tömeges emberölést a jog és igazság nevében: nem így képzelte... Azt hitte, csak akkor öl a katona, ha hazáját védi, családját, földjét, heves, szüntelen lázban. De, hogy beszélgessenek az emberek, akik nem vétettek egymásnak, barátságban, sajnálkozva és aztán az egyik csoport fegyvert emeljen a másikra, nem fért a fejébe. Csaknem ájultan hullt vissza a földre, mikor elvitték a két magyart, behunyta a szemét, de a fülét nem tudta behunyni. Hallotta a sortűz ropogását. Rosszul lett, elszédült, nem volt jártányi ereje.

Még minden tagjában benne volt a görcsös rémület, mikor útnak eredt. Minden kis neszre összerezzent, pedig nem volt gyáva ember. Rossz előérzet fogta el. Első pillanatban az a sejtelve támadt, hogy odahaza nagy baj vár rá, talán meghalt a felesége, vagy valamelyik gyerek, hiszen hónapok óta nem kapott róluk semmi hírt, falubeli emberrel pedig nem találkozott. Ládája talán már meg is érkezett, azt a hajóstársaság hazáig szállítja. A határról küldött ugyan levelet, de az talán meg sem jött, ki tudja mi lett azzal a vonattal, amelyik hozta?

Egyik háborúból a másikba cseppent. Didergett. Szegény két magyar ember!

Késő este volt már, mikor gyalogszerrel a faluba ért. Az országút kihalt volt, senki sem mert hazulról kimozdulni. Valami félelmetes volt a sötét falu, schol egy lámpa,

se csillag az égen. Különös, még a kutyák sem vonítottak. Ugy érezte, mintha egy halott városba ért volna. Tétovázva állt meg az első háznál, a jeges rémület még mindig nem hagyta el, szívét görcs szorította össze. Ha találkozik valakivel, biztosan nem merte volna megszólítani, hanem elbujik előle. Óvatosan ment a házukig, lenyomta a kilincset. Az ajtó zárva volt. Átvette magát a kerítésen, a szobaajtón lakat, mindenütt sötét. Senkisem volt otthon. Mi történt? Meghalt a felesége? Mit csináljon? Kihez forduljon? Leült a küszöbre.

Végre megemberelte magát. Elhatározta, hogy elmegy a papjához. A lelkészlak előtti padon, mint még a régi világban, ott ült az öreg tiszteletes, mintha csak rá várt volna. Ujból előfogta a rossz sejtelem, belesápadt. A tiszteletes úr leültette maga mellé és mindjárt előljáróban azt mondta, hogy a felesége bement a városba tudakozódni utána, mert tudta, hogy hazafelé jön, de azt a levelet, amelyről János szól, nem kapta kézhez. Nem tudta pontosan mikor érkezik. A gyerekek ott vannak a nagyapjuknál. A kulcsokat a jegyző úrnál hagyták s megmondták, hogy hozzá igazítsák, ha megjön.

Nagy csönd lett. Olyan sűrű volt körülöttük a sötétség, hogy szinte vágni lehetett. Ebből a sötétségből mindenféle borzalmak keltek elő. Gyikó mindig maga előtt látta a két szegény katonát, amint földre zuhantak a temető falánál. Feleségét, gyerekeit egyszerre olyan messze érezte magától, mint akkor, mikor a tenger választotta el őket. Most, hogy talán egy kéznyújtásra, egy órára voltak egymástól és testileg is valósággá váltak, csudálatosképen messzebb kerültek tőle. Volt valami kimondhatatlan félelem is benne: hogy nem fog rájuk ismerni. A gyerekekre bizonyosan nem. Iskolába sem járt a kisebbik, mikor elment és most már nagy lány lett belőle. Ha az utcán látja, rá sem ismer az apjára. Vajjon a felesége mit csinált a hosszú idő alatt? Rossz lelkiismerete elébe zavarta annak a rossz magyar asszonynak és annak a görög lánynak a képét, ám azok is egyszerre visszazuhantak a sötétségbe.

Kicsit hűvös volt az este... most, mintha a felesége ülne mellette a padon, ruháján átsüt a teste, közelebb és közelebb jön hozzá, egyszerre az ölében ül és elolvad a karjai között. Az üres sötétségbe karolt bele és majdnem felkiáltott a fájdalomtól. Csak ekkor vette észre, hogy ezalatt a pap folyton beszélt csendes hangon, mint mikor a beteg gyerekeknek beszélnek.

»Két esztendeig volt nálatok munkára kiadva a Péter. Nagyon jóra való orosz, igen tisztességtudó ember, akkurátusan úgy dolgozott a gazdaságban, mintha magyar lett volna. Amikor a forradalom kitört, hazaengedték. Minden keresetét itt hagyta, az szekeret, ekét, mindenféle szerszámot, mert aféle fűrő-faragó ember volt.«

A pap rátette a kezét a Gyikó karjára és csendesen mondta: Még mást is hagyott itt az orosz, egy kis gyereket...

Gyikó előbb nem értette, annyira képtelenség volt még gondolni is arra, hogy az ő asszonya mással összeálljon, odaadja magát egy idegen parasztnak, egy orosznek, a cselédjének. Nem gondolt másra, minthogy az orosz összeszűrte a levét egy cselédjükkel.

A pap óvatosan folytatta:

Nagyon sok magyar ember került fogságba, tavasz óta egymásután jönnek haza, némelyek feleséggel, gyerekekkel. Olyan is, amelyiknek idehaza felesége, gyereke van. Itt a Szűcs sógor, asszonnyal és három gyerekekkel jött haza a hadifogságból. Az asszony nem tudott egy árva szót sem magyarul, ott méregették egymást a régi asszonnyal, de nem volt mit tenni, be kellett fogadni a házba, mert ha ez az asszony nincsen, Szűcs sógor nyomorultul odapusztul. Ez az asszony mindenét pénzzé tette, hogy kiszabadítsa a fogságból és haza tudjon jönni. A házasság a magyar törvények szerint nem érvényes, már most nem tudni, hogy mi lesz, mert az orosz asszony egyre sír, a magyar asszony egyre káromkodik, valamelyiket el kell majd küldeni a háztól.

Gyikónak mintha kést forgattak volna meg a szívében. Ellepte a veríték a homlokát, odakapott kezével, úgy érezte, mint ha véres volna a feje. Abban a pillanatban mindent megértett. Felugrott, de a lába nem bírta. Visszaesett ültében. Talán a pap nem mondta meg egészen az igazat, az orosz fogoly még itt van, még csak az kéne, hogy két férje legyen az asszonynak. Valamelyiket majd itt is el kell küldeni, de melyiket?

— Hol van az az asszony, hörögte, hadd ölöm meg.

A pap csitította.

Nem tudod fiam, hogy mi volt az idehaza. A végén már kenyérre sem tellett. Ha ez az orosz nincsen, mi lett volna belőletek, hiszen pénz nem jött tőled négy esztendeig! Nagyon szelíd, jámbor ember volt az orosz, mindig templomba járt, a feleségedre úgy nézett, mint egy szentre. Hogy történt, mint történt, nem tudom, de megesett az mással is, sokkal rosszabbul is. Azt hiszem, Eszter megsajnálta a szegény fiút, mert nagyon jó volt hozzá és a gyerekekhez is. Nagy betegek voltak a gyerekeid, tifuszbajrány volt a faluban, az orosz ápolta őket életre. Tán akkor feledkeztek egymásra...

Gyikó a fejéhez kapott, mintha valami nehezet akart volna onnan lehajítani. Vajjon mit szól hozzá a falu? Most bizonyára rajtuk jártatja majd a nyelvét. Ki tudja, mit beszélnek a háta mögött, csúfolják őt is, az asszonyt is, zabigyerek van a háznál. Azt nevelje fel az édesgyerekeivel együtt! Az jussoljon utána! Szerencse, hogy az orosz idejekorán eliszkolt, mert leütötte volna.

A pap még soká beszélt, míg maga is kifáradt és elbóbiskolt a padon.

Gyikó felállt, kihúzta magát, köszönt a papnak és súlyos, nehéz lépésekkel elindult a háza felé.

A korcsma előtt megtorpant.

Mégis bemegy ide a korcsmába, gondolta, itt jobban megtud mindent, mi történt a faluban. Magában érezte, hogy nem is az asszonyra haragszik, nem tartotta olyan rettenetes dolognak,

ami vele történt, inkább a szégyentől félt, talán kinézik őt is, a feleségét is maguk közül a többiek. De az apósa! Annak ugyan megesett! Furcsa káröröm zakatolt benne, mintha nem is az ő feleségével történt volna.

Kevesen voltak a korcsmában. A vörösök nem messze a falutól, a nagy országúton vonultak vissza. Diósfalun nem volt kommun, csak annyi, hogy a bírót ezután népbiztos elvtársnak titulálták, de senkinek sem vették el a vagyonát. Azért mégsem mertek este elmenni a faluból, mert nem tudták, hogy a románok nem-é fognak bejönni.

Uj emberek, uj arcok fogadták Gyikót, egyiket sem ismerte. Más volt a korcsmáros is, nem az öreg izraelita, mert azt a forradalomkor elkergették. Katonaruhás emberek fogták körül, akiken csak azért volt mundér, mert nem volt más ruhájuk. Odafigyeltek, mikor hallották, hogy Amerikából jött. Kérdezték, faggatták, alig tudott elmenekülni a sok kérdés elől. Az egyik gazdaformájú ember be is mutatkozott: Szele Istvánnak hívták. Igen lesuvadt képpel egyedül iszogatott a sarokban és nagyokat káromkodott. Két évig egy nagy municiógyárban dolgozott, ahol a halált gyártották igen elmés készülékekkel és gépekkel; majd bevonult, orosz fogságba került, ahonnan a forradalomkor szabadult, de csak nagysokára tudott hazakerülni. A részeg ember bőbeszédűségével mesélte sorsát.

— Tudod édes komám — mondta Gyikónak — együtt éltem egy derék szibériai fehérnéppel két esztendeig: Mosott rám, megfódozta az őtöruhámat, olyan jó volt hozzám, mint az édesanyám. Riktig az ő ura meg oda volt a németeknél fogságban. Hagytam neki emlékebe két gyereket, boronát fabrikáltam, zsúppal befedtem a házukat, szántottam, vetettem, hiszen ott is úgy csinálják, mint nálunk. Hazajövök, hát itt is egy gyerekkel több van. Az asszony rítt, hát az illendőség kedvéért jól elvertem. Sokat szipogott, aztán megbékültünk.

A bíró, meg két esküdt jöttek be a korcsmába, nagy volt az örömük az amerikás magyarral. Tudakolták, hogy milyen

világ van odakint. A bíró bort hozatott, koccintottak. Gyikó János önérzete megnőtt, mert ugyan lekókadtt a pappal való találkozás után. Sok érdekes dolgot megtudott. A kisbíró hivatalos komolysággal számolt be a forradalomról, kommunizmusról, de igen vigyázva beszélt, mert ugyan megjárhatja az ember. Mindig akad valaki, aki feljelenti. A forradalomban azért, mert az urakhoz húzott, a vörösök meg azért, mert fehér. A románoknál mindegy volt, ha valaki beárulta, hogy a szegedi katonasággal, vagy a vörösökkel cimborál, mindjárt lehúzták a tíz körméről. Gyikónak zúgott a feje. Mégis azt érezte ki a legjobban ebből a zürzavarból, amit Szele mondott. Mihelyt mással is megesett a baj, már nem olyan nagy a szégyen.

Kora reggel elment a paphoz; hát csak jöjjön haza az asszony.

Eszter nem hitt az első hívásnak.

Bátyja elesett a harctéren, sógornőjénél húzódott meg, amíg a vihar elcsendesedik. Ha idehaza marad az ura, nem esik meg ez a dolog vele.

Több volt a munka; vállalta. Több volt a gond: viselte. De kárpótlást is kapott érte; teljes testi és lelki szabadsága. Hat év nagy idő. Eleintén majd megszakadt a szíve, álmatlan éjszakái voltak. Ugy érezte, mintha a testéből szakadna el az ura, mintha félkarját vágnák le, mikor elutazott. A levele nem írás volt, hanem egy darab a testéből, amitől kigyult az arca és minden vére lefutott az öléhez. Aztán jöttek a nehéz hónapok, mindenki elment katonának, drága lett a napszám, egyre nehezebb a megélhetés. Irigykedve nézte a többi asszonyokat, akik alig dolgoztak, kapták a hadisegélyt és sokan csak cifrálkodtak belőle. Aki elment a háborúba, nem sokat törődött az élet régi formáival, soha annyi gyerek nem született esküvő nélkül, soha annyi gyászruhát nem hordott leányasszony, mint akkor... Mindent előlről kellett megtanulni: adóval, jegyzővel, passzussal bajlódni, ami mind férfi dolga volt. Bankba menni, váltót aláírni, lejáratkor törleszteni, dollárt beváltani, hadikölcsönt jegyezni;

mindezt magának kellett elintézni, elbírálni, megtanácskozni nem volt kivel. Kire is hallgathatott volna?

Megkörnyékezte néhány felmentett gazda, a segédjegyző, szabadságra hazajött katona; hiába tüzelt a teste a magányos hűvös ágyban, nem adta oda a szabadságát, nem akart új férfit, új gazdát, új parancsolót, még csak egy éjszakára sem. Az ellenállás öröme új erőket suhantott ki belőle, megszépült, megerősödött. Járása is biztosabb lett. Ha visszagondolt arra az aszszonyra, aki gyáván, szégyenkezve állt pár éve a doktor előszobájában és féltékeny volt egy másik asszonyra, nevetnie kellett. Ugy érezte keményebb lett a szíve, nem indult meg egykönnyen más szenvedésére, de magáéra sem.

Bozsó Mártonné élete ott folyt le előtte: igen változatos élet volt, mert a férfi gyakran változott benne. Egyszer meg is kérdezte kíváncsiságból:

— Aztán jó az?

Bózsóné haragos lett:

— No te is mit akarsz azzal a nagy ártatlansággal? Azt hiszed a híres urad bőjtől odaát? Mit csináljak egész este egyedül? Szegény fiúk úgy jönnek hozzám, mint az édesanyjukhoz, mert ott nem ríhatnak, hiszen hősök, de bezzeg fáj a szívük, nem szégyellik nálam. Olyan szép leveleket írnak, hogyne sajnálnám őket! Küldenek is haza annyi mindenfélét emléke! Én a magam ura vagyok, azt teszem, amit akarok, kinek mi köze hozzá?

... Egész este egyedül... ebben igaza volt Bózsónénak... A gyerekek hamar elálmosodtak... hová menjen, mit csináljon? Elolvasta a gyerekek iskolás könyveit lopva, verseket is, először életében »Petőfi összes költeményeit«... Mennyi szép dolog van a világon, amelyről soha nem tudott, nem is fog tudni... Miért nem ment ki ő is Amerikába?... Mai eszével nem maradt volna itthon! A gyerekek... felnőttek volna nélküle is, pénzért szívesen eltartotta volna őket anyósa, vagy sógornője is... Mit csinálhat az ura? Egyedül, este olvasgat otthon? Most először

érezett újra valami elhalványodott féltékenység félét: bizonyára van valakije... Felrántotta a vállát: hadd legyen, nem ismerem, nem tudok róla...

Aztán kénytelen volt ő is orosz foglyokat kérni... Szőke, nagy darab gyermekek voltak, ha túl is a huszon. Csodálatos, ép oly mozdulattal fogták a gyeplőt, a kapát, a kaszát, úgy arattak, mint akármelyik férfi a faluban. Kivált a lovakkal tudtak bánni, szörmentén megülni. Volt bennük valami gyámoltalan gyöngédség. Órákig el tudtak bibelődni a gyerekekkel, bújócskát játszottak, némelyiknek egész kis serege volt, akiknek játékot faragtak... Amellett olyan izmaik voltak, hogy egy ökröt leüthettek volna...

Kora reggel ott mosakodott az egyik, Péter, övig meztelen a kútnál, szép barna teste volt... A másik, Dimitri, mindig oroszul beszélt, de Péter már tudott magyarul is... Összenéztek, rápillantottak Eszterre és nevettek. Eszter haragosan dobbantott a lábával, mint egy megvadult csikó. Rajta nevettek.

Aztán nem nevetett Péter. Egyszerre nagyon szomorú lett. Vak is láthatta, veszködik az asszonyért.

Mivel tud egy asszony magához kötni valakit, hogy segítőtársa legyen? ha nem az öleléssel, különben mindjárt akad valaki más...

Eszter nem is a férfi után kívánczozott, megsajnálta Pétert. Akárhányszor ott találta reggel a küszöb előtt fekve, mint egy hűséges kutyát. Kisérté szemmel a járását, minden mozdulatát, elleste minden kívánságát, milyen jó volt a gyerekekhez! Valljuk be: gyöngédebb és szeretőbb volt, mint Gyikó.

Micsoda kincs egy hűséges férfi! Dolgozott tíz helyett, nem herdált el semmit, nem követelőzött; egy szempillantásával kormányozni tudta. Mennyi kínba, jajba, kétségbe, vagyonba került egyik-másik asszonynak ilyen kései, férjetlen szerelem. Eszter nem olvadt el, nem merült el ebben az együttlétben, melyben több volt az anyai érzés. Ugy érezte, kapott gyerekei mellé még egy nagy gyereket. Jó hatással volt hű engedelmissége a

többi gyerekekre is, akik előtt hatalommá, erővé vált az anyjuk alakja.

Érzésben igazán a gyerekek betegsége idején került hozzá közel. Járvány volt a faluban, fertőzött ivóvíztől. Az asszony hamar kilábolt belőle, de a gyerekei majd belepusztultak. Honnan vette ez az orosz a maga rendíthetetlen nyugalma, szinte kálvinista eleve elrendelés-hitét, mellyel minden félelem nélkül a betegeket ápolta, tűrte nyugoszkodásukat, megvetette a legkisebb elővigyázatosságot is.

A kislány előbb himlőn ment keresztül, hogy vigyázott rá, hogy el ne kaparja, mesélt nekik, fogyatékos magyar nyelven, hazai históriákat, földszagú meséket...

Nem volt sem megáhitás, sem vér játéka, ahogy Péteré lett. Tudta, hogy Péter nagyon szereti, játszott ezzel, nem lett volna különben asszony. Majd nagy irgalmasságot tett vele, mikor megosztotta vágját... gondolatban.

Maga az, amiből a kis gyerek született, nem volt gyönyörűség. Eszter sóhajtván vallotta be magának, hogy mégsem ez a legfontosabb és hogy nincsen is ebben semmi különbség. De, ha már megesett, állta, vállalta a sorsát, nem akarta a többi asszony példáját követni, akik ártatlan arccal fogadták az urukat, miután mindenféleképpen megpróbálkoztak, vagy a tudós asszony kezébe kerültek. Volt, aki szörnyű kínok között pusztult el. Hát nem jobb élni? Aztán az a gyerek, akármit mondanak is, nem hasonlít az oroszhoz egy cseppet sem. Az ő gyereke. Megláthatja rajta akárki.

Milyen jól tette! Mikor a forradalom kiütött, mikor emberek ezrei a testi éhség, asszonyéhség előtt a legnagyobb éhséget: a föld utáni mohó vágyat akarták csillapítani és amikor nem kapták meg, akkor elkeseredésükben azt gondolták: ha nem valamennyiünké, akkor ne legyen senkié; a bírásvágatok és fajták harcában milyen jó volt férfi a háznál, ez a férfi a háznál! Mindig akadt azon a télen fegyveres katona, aki a harctereken megszokott módon akart »rekvirálni« magának jószá-

got, tehenet, élelmet, néha csak öltő ruhát, de néha asszonyt. Az orosz elől meghátráltak. Majd a kommun alatt, mikor vár-
ták a felszabadító orosz sereget urak, parasztok, katonák, aki
visszaszerzi a földet, amit a maguk hibájából elvesztettek, akkor
Péter egyszerre nagy ember lett, a falu esze, tanácsadója, csak-
nem »leendő követe« az oroszoknál. Péter ugyan nem volt bol-
seviki, semmiféle párttal nem közösködött, nem politizált világ-
életében, de elfogadta a magától adódó szerepet, beválasztották
mindenféle tanácsokba, de senkit sem bántott és semmiféle erő-
szakos dolgot nem tört. A fia két éves volt, Gyikó Péternek hív-
ták, ő, ha ketten voltak, furcsa selypítéssel hívta Pityernek...

Aztán hír jött Gyikó Jánosról, hazaindulásáról, majd ren-
delet jött, hogy az orosz foglyok hazamehetnek.

Péter nem sokat gondolkozott.

Belátta, hogy mi sors vár rá, ha ittmarad.

A búcsú különösképp Eszternek fájt jobban. A legényt már
hevítette a régi otthon viszontlátásának előre átízelt öröme, vá-
gya, a megszokott környezet, családja, talán a régi mátká is...
Eszter csak azt érezte, élete egy darabja kiszakad belőle, eltűnik,
újra egyedül marad. Valahogy nem bízott abban, hogy az ura
hazajöjjön... Hiszen, ha meghallja, milyen világ van itt most!
Talán megírták neki, hogy mástól van gyereke, vagy talált annyi
év alatt más asszonyra, mit törődik vele? Milyen kurták, fur-
csák a levelei: Kelt levelem Clevelandban, kedves feleségem
Eszti, én jól vagyok, amit szívből kívánok neked is, a gyere-
keknek is, hát te hogy vagy? Most nem lehet pénzt küldeni,
de azt mondják a svéd követség elfogad már a jövő hónapban,
igyekszem haza, de ha még nem jöhetnék, küldök egy kis
pénzt. Nézzél addig széjjel, hátha találsz valami jó földet...

Pénze van, földet akar venni, hazajön, mit fog majd szó-
lani? Megkérdezte a tanítót: hát bizony válóok. Ha el akar válni
az ura, elválasztja a törvényt. Ezért kínlódott ennyi évig a vagy-
onáért? Mert, ha dolgozni kell érte, akkor ez a férje vagyona,
de ha pénzzel jön haza, azt a pénzt magának tartsa meg?

XIX.

János olyan mélyen aludt a sok fáradtság, izgalom után, hogy észre se vette, sűt már ágyára a nap. Igen, az ágy szépen meg volt vetve, a piros paplan, szép uj paplan felhajtva. Szétnézett a szobában: aranykeretes uj tükör a falon, uj komót! Ejnye, de felvitte az Isten a dolgát!

Vajjon hol van az asszony? Mikor jön meg? Mit mondjon neki? Ismét elfogta a névtelen harag ellene.

Nem tudta, hogy az asszony már járt itt.

Alig hajnalodott, elindult nyugtalanul hazafelé. Reggel korán benézett az apjához, megtudta, hogy az ura itthon van. Még az este hírül hozták a korcsmából.

Az öreg Kovács bizony nagyon megöregedett. Sok baja is volt a hatóságokkal. Konok öreg feje nem birta megérteni, hogy parancsoljanak neki, mit vessen, hogy arasson, hogy elvegyék tőle az egész termését. Annak és akkor kell eladni megszabott árért a búzáját, amint rendelik. A háború utolsó esztendejében összerakatta egyetlen hatalmas asztagba egész termését és nem csépelte ki. Ott verte az eső, hordták el a mezei egerek. Pert akasztottak a nyakába, vétkezett a hadsereg érdekei ellen. Azzal védekezett, hogy ő már öreg ember, fia elesett a harctéren, a veje Amerikában van. Fel is mentették, bár mindenki érezte, hogy csak csupa daczból nem csépelte ki a gabonáját.

Az a hír, hogy a veje hazajött, pénzzel jött haza, a lánya

miatt igen megzavarta. Feltette magában, hogyha Gyikó bántani meri Esztert, magához veszi. Meg is mondta a lányának. Talán még örült volna, ha így fordul a dolog. Nagyon egyedül volt, hiányzott az asszony a háznál. Aztán eszébe jutott, hogy nem afféle hirtelen, kapkodó ember a veje. Bizonyára higgadtan veszi a hirt; elvégre nem azért jött haza hat esztendő után, hogy özvegyen éljen. A gazdaságot rendbe kell tartani, csak nem fog drága pénzért gazdasszonyt fogadni? Egyedül nem bírja. A just se hagyja. Amit Gyikó sok pénzéről beszéltek, nem hitte. Aki eddig Amerikából hazajött, egy se tudott valamire jutni.

Nyugodtan engedte haza a lányát, de mikor soká odamaradt, mégis megmozdult a szíve. Amilyen bolond ez a Jani, még kárt tesz benne. Elmegy a jegyzőhöz, megkéri nézzen be, mint ha véletlen arra járna.

Eszter levetette a cipőjét és meztláb osont be a szobába. Ott feküdt az ura. Nézte meggyűrt arcát, nem merte felkelteni. Az ablakon már betűzött a nap. Amint haladt az égen, rásütött a férfi amerikai sárga bakancsára, szép kék ruhájára, az ingére, milyen finom volt, majdnem selyem. Nagy ládája ott állt a szoba sarkában, már egy hete megérkezett, de Wertheim zárral volt ellátva, nem mertek hozzányulni. Mennyit tanakodtak, mi lehet benne. Egy kisebb bőrönd ki volt nyitva, abban az úti fehérnemű.

A nyitott ajtón nagy dongó szállt be és ült meg a férfi karján. Az asszony elhesegette és közben odaért a férfi melléhez. Megérezte az ujjával, hogy mi van az inge alatt. Tudta, hogy az a bőrzacskó és ha ilyen degesz, akkor sok pénz van benne. Szeretett volna felkiáltani örömeiben. Aztán elszégyelte magát. A pap ugyan megnyugtatta, de azért csak nagyon nehéz volt a szíve. Kiment az udvarra, kivitte magával az ura fehérneműjét és a kút felett a kávánál mosni kezdett. Dalolt hozzá, csak úgy, mint fiatal asszony korában.

Gyikó felébredt és mindjárt meghallotta az asszony dalo-

lását. Furcsát érzett a szíve körül. Szédült is, rossz is volt, jó is volt. Ha legalább az oroszok tölthetné bosszúját. Csak úgy pendelybe kinézett az udvarra, ott állt az asszony az udvaron és mosott. Szoknyája fel volt tűrve az övébe. A férfit elöntötte a forróság.

Eszter befelé indult, János visszafeküdt.

Aztán fekete félcipőben, piros ujjatlan ruhában, fején feketebabos fehér fejkendőben, barnára sült arccal – járkált Eszter a házban. János tette magát, hogy alszik, de ha elfordult, szemmel kísérte. Milyen más még a járása is, mint ahogy az eszében maradt! Akkor úgy járt a szobában, mint gyermekkorra emléke, a kis őz, amelyik úgy odaszokott az erdészlakhoz, hogy tenyeréből ette a kenyeret. Ez meg úgy sü-rög-forog a szobában kinyújtózott testtel, mint a ketrecbe zárt párdúc a clevelandi állatkertben. Szinte várta, feléfordul és fogait csattogtatja. Ez nem az a régi, hívó, meghajló asszony, engedelmes feleség, ebből a háború, gondok, idegen férfi, önálló élet másféle, férfiasabb, keményebb asszonyt nevelt. Itt első perctől jól meg kell fogni a gyeplőt, különben az asszony kerekedik felül. Szinte jó volt, hogy »hibában« találta.

Felkelt, megmosdott, megborotválkozott a nagy tükör előtt. Nagy csend volt körülé. Várta, hogy a felesége bejöjjön. Sokkal egyszerűbb lett volna első találkozásuk idebent, ahol senki sem látja. De Esztert, mikor kijött, hirtelen félelem fogta el. Hátha az ura... Hideg futott végig a hátán. Ölt az már embert. Nem mert újra visszamenni. Várt.

Minden szép rendben volt a szobában, ragyogott a tisztaságtól. Gyikó már mielőtt lefeküdt, jól széjjelnézett. Menynyí idegen dolog! Néhány tárgy, amelyet még nem látott faluhelyen. Faragott asztalka, doboz, rajta faragott figurák. Könyves polc, bekötött könyvek, füzetek. Felvett egyet és olvasta: Gyikó János első polgári iskolai tanuló... Elöntötte szemét a könny. Nagy, mély vágyakozás fogta el a gyermekei után. Jó dolguk lesz, nem olyan nyomorúságos életük, mint az övé, de

kiveri belőlük a rossz vért, amit Esztertől örököltek. Megborzongott. Hátha inkább tőle?

Kiment a szobából és megállt a konyhaajtóban. Félkézzel nekitámaszkodott az ajtófélfának és hunyorogva az erős napban, nézte Esztert.

Az asszony, mintha megérezte volna, visszafordult. A nap ellen fejkendő volt rajta. Elsikította magát, de még idejében visszafojtotta a hangot. Tudta, hogy a szomszéd udvarokban, a kerítések mögött kíváncsian várja a fél falu, mi lesz itt? Látta a jegyzőt is elmenni a házuk előtt, sejtette, az apja küldte, de intett a kezével, hogy ne jöjjön be.

Bármennyire is elkészült a találkozásra, elállt a lélekzete, bolondul vert a szíve. Mégis ez az ő igazi embere, minden egyéb nem igaz. Szeretett volna eléje futni, de mintha földbegyöke-reztek volna a lábai.

»A gyerekek hol vannak?« kérdezte János és Eszter megismerte az ura hangját. Az nem változott. De az arca! Mennyi ránc rajta, milyen éles, akaratos vonások!

Mindjárt hozza őket nagyapjuk, felelte és a hangja megreszketett.

Még mindig szemrevaló volt, bár kissé lehervadt az arca. Hiába, ez a háború, gondolta János elborulva és mielőtt a felesége odaért volna, befordult a házba. Eszter magot szórt még az apró jószágnak egy szakajtóból, betette az istálló ajtaját, mindezt tempósan, kényelmesen, mintha már tegnap kibékültek volna. A kíváncsi fejek csalódottan visszafordultak.

Csak ezután ment be a házba.

Mit beszéltek odabenn, senki sem tudta, Gyikó még Piroskának se mondta el, Eszter a papnak se győnta meg. Vértörősrarccal, lehajtott fővel jött ki órák múlva a házból. Apjához ment a gyerekekért.

Gyikó visszaemlékezett, hogy apja alig ismerte meg a nagyapját, mikor hozzájuk költözött. De hát a parasztember hamar vénül, a nehéz munka idő előtt megöregíti. Elég, ha

néhány éles vonás árkolja be az arcát, ha meghajoltan jár, ha a hangja reszkető. Kis gyermekét sem ismerné meg teljes bizonyossággal hat esztendő után; a végleges vonások sokszor csak tizenöt év körül rajzolódnak az arc lapjára.

Mindez még belefért értelmé körébe. Egyet nem bírt fel-fogni ésszel; felesége színeváltozását. Gyöngéd, puha asszony volt azelőtt, akarata csak addig tartott, míg ellenállott neki lánykorában, azóta mindig az történt, amit az ura akart. Elis-merte, hogy eszesebb az ura, tartott tőle, eleintén kissé félt is, hátha megharagítja és akkor vele is röviden végez, mint az ap-jával. A gyerekekkel kötője előtt már biztosabban érezte ma-gát egy kisé. Hiszen az is hatalom volt, ha azt mondhatta: ne dörömbölj, ne lármázz, felébred a gyerek és akkor egész éjjel sír. Vagy kimélnie kellett az asszonyt még nehéz dologidőben is a születendő gyerek miatt, bár ebben Eszter igen erősnek mutatkozott, a kislány születése előtti napon még tengerit ka-pált. Négy nap mulva már mosott... mintha mi sem történt volna. Arra nem gondolt, hogy ezért vénülnek meg idő előtt a parasztasszonyok... Maga volt a született egészség, friss fehér fog vakított, nem hiányzott egy sem.

Mi volt az, hogy most bűne tudatában sem alázkodott meg, hogy nem volt benne se testi, se lelki székgyen? Ugy állt szembe az urával, mint ellenféllel, akivel meg kell a harcát har-colni, magáért, meg a gyerekeiért, megszokott függetlenségéért, önállóságáért, szabad rendelkezéséért, amit most korlátozni, el-venni fog tőle az ura.

Az öreg Kovács, mikor meggyőződött, hogy tényleg sok pénz hozott haza Gyikó, tisztelettel nézett fel a vejére, akit ed-dig sohasem tartott egészen magához valónak. Most is maradt benne valami paraszt büszkeség, ami nem engedte, hogy elis-merje, mégis csak különb ember a veje, mint a leánya, de azért mindjárt a dolog velejébe kezdett. Felsorolta, hogy micsoda földeket lehet a környéken megkapni, melyik milyen helyen van és ajánlotta, hogy szívesen lesz segítségére.

Ő hozta haza kézenfogva a gyerekeket, a legkisebbet is. Nem volt a kisfiúban semmi orosz, éppenúgy apának nézte Jánost, mint a másikat, aki elment.

A gyerekek némi idegenkedés után az új apát is megszokták, de ami a legfurcsább volt: a legkisebb fiú, az orosz, bájos, szőkefürtös, pufókképű, fényes szemű, alig három éves, aki visított, ha idegen ember hozzáért és még Péterrel is hadilábon állt néha, úgy követte ezt a hallgatag, komor embert, mint az árnyék, mint a vizsla a gazdáját, a vad nyomát... Le nem vette Jánosról a szemeit, mindig az útjában volt. Mikor Gyikó néha fellázadó dühében eltolta magától, oly szemrehányóan tudott ránézni, hogy Gyikó lekapta róla a szemét. Olvasott valamikor táltos fiúról, aki tüzes parazsat eszik, erősebb az apjánál... ez valami ilyesféle szerzet, gondolta babonásan magában.

Nem telt bele két hónap; rájött restelkedve, hogy ezt a gyereket szereti a legjobban, jobban saját édes gyerekeinél is. Valami homályos bosszúérzetet érzett boldogan, mikor kettőjük hívására a gyerek habozás nélkül hozzá szaladt, nem Eszterhez.

Egyszer rajtakapta a feleségét, amint a gyereket faggatta:

— Melyikünket szereted jobban: anyát vagy apát? És amikor a gyerek habozás nélkül mosolyogva ráfelelte: apát, akkor rávert egyet meztelen testére. A gyerek elbődült, de sírva csak azért is kiáltotta:

— Apát, apát, azt szeretem, te rossz vagy!

Eszter újra hozzászokott az urához. Különös szívfájdító volt, de be kellett ismernie önmaga előtt is: először mintha idegen lett volna. Valahogy igazságtalannak tartotta, hát évig oda van, egyszer csak hazajön és mintha semmi sem történt volna, ott folytatja, ahol elhagyta. Asszonyi ösztöne tiltakozott ez ellen. Kezdte volna előlről, mintha még lány lenne, így szerette volna. Majd összeharapta a száját; hiszen nincs joga ilyet kívánni. Nyujtózott a gondolatra, hogy már három ember volt az életében... Hiába, mégis János a legkülönb közöttük. Vajjon ezzel vége is? Nem jön új ember az életébe? Elkergette ezt a

gondolatot, mint a darazsat, amely szüntelen ott dongott a feje körül, de nem is volt rossz ez az álmosító egyforma dongás... a gondolat sem...

Bántotta, hogy az ura egy szót sem szól arról, mi a terve. Milyen szépen megbeszéltek mindent, mielőtt elutazott. Mit fognak csinálni a pénzzel, ha hazajön! Most idegen emberekkel tanácskozott, járt a jegyzőnél, a városban, ügyvédet fogadott, ügynökökkel járkált, még Gál Lajossal is látták, az most olyan ügynökökére lett. Bármennyire örült, hogy az ura földet vesz, nagyobb földet talán, mint az apjáé, büszke örömet érzett, hogy első asszony lesz a faluban, mégis, ha rágondolt, mennyi munka, mennyi baj, gond jár a gazdasággal, egész életében ezt kell csinálni, komótosabb jövőt szeretett volna magának. Talán korcsmát venni, járni az asztalok körül, vagy autót vásárolni, azzal járni, városban élni! Mi van egy rongyos faluban? Vágyakozva gondolt selyemruhára, egy kis bricskára, talán telik, mert az ura, bárhogy faggatta, nem mondta meg, mennyi a pénz. Csak annyit említett, hogy még jár neki pénz, baleset érte, eltört a lába odakünn a gyárban, de beforradt, ezért biztosítást kap. Megpróbálta kitudni a szándékát, de Gyikó begubózott, még annyira sem volt bizalmas hozzá, mint azelőtt. Az öreg Kovácsot furdalta a kíváncsiság, de a lánya csak úgy félvállról szólt az egész vásárlásról. Ühüm, gondolta az öreg, itt valami baj van. Nincs rendjén. Az a bolond ember, (mindig bolond volt, ha nem úgy tett, mint Kovács tanácsolta) — még elkölti a pénzét, hogy ne jusson az asszonynak, vagy annak a gyereknek... Maga is beavatkozott, jó tanács örve alatt, hírt hozott, hogy itt ez a ház eladó, ott az a föld kapható, még egy malmot is kommandált a vejének. Az csak szívta a pipáját, nézte az öregét, bölintott a fejével, de nem szólt semmit.

Kovács akkor a jegyzővel fogózott. Igért neki egy darab lucernást, ha a kontraktusnál ügyel az asszony érdekeire. Mindenképp úgy kell csinálni a szerződést, hogy az asszony ki ne maradjon belőle.

Mint a gyermek, ha már előtte a cukor, nem eszi meg mindjárt, hanem játszik vele, előre élvezi örömét, kóstolgatja, majd úgy eszi, hogy minél tovább tartson, Gyikó pénzzel a zsebében kiélvezte a földvétel minden gyönyörűségét. A harmadik határba is elment földet kóstolni. Néhány dollárral kitisztázta minden adósságát és mikor az ügyvéd egy összeget mondott, nagy kevélyen odatett még egy tízdollárost a »fáradságért«.

Vasárnap kora reggel elindult hazulról. Kisétált a határba. Nem látott mást, mint Isten szabad egét, mely úgy borult felé, mint egy kék harang. Teli tüdővel szívta a friss levegőt. Messze kékeltek a szatmári hegyek. Nekivágott egy gyalogösvénynek. Felcsapott hozzá a nedves föld párázata, a fű, fa virág szaga. Ez volt az ő földje, az övé volt, mindegy, kinek a nevére írták. Ebbe a göröngybe szeretett volna belekóstolni, nem eleven test volt-e; minden őse verítéke rajta. Szerette ezt a földet. Ha választani kellett volna, hol mérjenek ki neki; itt százat, vagy Amerikában ötszázat, habozás nélkül az itthont választotta volna. Nem voltak szavai arra, amit érzett, ösztön volt inkább, hiszen ebből a földből vétetett, ez volt a teste, vére. Szerette volna magát levetni a friss vetés közé, testét úgy belesimítani a puha göröngyökbe, kezét belemélyeszteni a finom, porhanyó, fekete talajba, melynek érintése néhol olyan volt, mint a bársony, hogy mikor dobogást hall, ne is tudja, a föld szíve liheg-e, vagy az ő szíve ver. A föld lelke szólt hozzá.

A határban már a második héten talált magának való földet. Hatvan hold, jó rozstermő, a tanya igaz, csak félig téglá, félig vályog, de az istálló téglából, nem is drága, marad a dollárokból még jócskán, ha kifizeti az árát.

A jegyző kioktatta, hogy nem olyan egyszerű a dolog, a földet nem veheti meg az, aki akarja, igazolni kell, hogy már a háború előtt is gazdálkodott. Aztán jóelőre elkészítette az írást. Az eladó özvegy asszony volt, gyerek nem maradt, ura elesett a harctéren; haza akart költözni az anyjához, vesz majd más földet odahaza.

Begyült az ünnepélyes aktusra az egész család. Még a kovácsék is eljöttek ünneplőbe. Piroska jól meghízott. A kovács az ételmezésnél volt őrmester, alaposan megszédtek magukat. Már ahogy a jegyzővel beszélt, abból is kitetszett, hogy felvitte Isten a dolgukat.

Mikor a jegyző sebesen olvasta az írást, Gyikó előbb nem értette. Felvette az asztalról és száját mozgatva olvasni kezdte. Talán, ha a jegyző ki nem kapja a kezéből, nem történik semmi baj.

— Talán nem hiszi, amit olvasok, förmedt rá a jegyző dühösen, mert félt, hogy Gyikó nem engedi kettőjük nevére íratni a földet. Így szokták, meg sem kérdezte.

Gyikó ránézett a jegyzőre:

— Adja ide jegyző úr azt az írást, mert itthagynom.

A jegyző próbált volna erősködni, de Gyikó nem hagyta magát.

Hamar rájött, hogy miről van szó. Csak rá kellett nézni az öreg Kovácsra, aki a szögletben ült, kalapját forgatta lesütött szemmel, a felesége kigyult arcára és arra a mondatra: »a megvett ingatlan tulajdonjoga egyenlő arányban illeti Gyikó János és Gyikó Jánosné, Kovács Esztert«...» Máris kirugta maga alól a széket. Körülnézett a szobában, mintha valamit keresne, amivel neki eshetne a szobában összegyűlt rokonságnak, a feleségnek és a jegyzőnek.

Ezt ugyan jól kifundálták, ezt a pénzt ő kereste kinkeserves munkával, míg az asszony idehaza díbdábolt, mulatott, más asszonya lett... Most csak úgy potyán kapja az asszony, aztán, ha ő meghal, a zabi gyerek csak úgy jussoljon, mint az édes?

Ebből ugyan nem esztek! kiáltotta. Volt benne egy kis ital is, mert egész délelőtt egyeztek az eladó asszony megbízottjával a korcsmában. Ráütött az asztalra, a kalamáris felborult, rá az írásra.

A jegyző felfortyant: Tán ezt tanultad Amerikában? Ott is rá mernél ütni az asztalra? Ilyen, amolyan parasztja, tanulj

tisztességet! Még háborúban sem volt és mégis ilyen kommunista lett belőled, biztosan az voltál Amerikában is.

A paraszt ránézett és kihúzta magát: Hallod-e te jegyző, csináld úgy, ahogyan én akarom, vagy bemegyek a városba a közjegyzőhöz.

A jegyzőt majd szétvetette a düh.

— Hogy mersz engem tegezni?

A paraszt visszafelelt: Hát te hogy mersz engem tegezni?

— Mars ki, ordította a jegyző.

A család nekiesett az embernek, szidták, az asszony sir-dogált. Már a nyelvén volt: Hát ezt érdemeltem meg én tőled? Hűséges társad voltam, tíz éven át vártam rád, most aztán ki-semmizel? De aztán eszébe jutott, hogy ezt mégsem mondhatja. Majd újra elöntötte a keserűség. Nem lesz maradása a faluban, megtudják, hogy az ura így megszégyenítette, nem íratott a nevére semmit.

Gyikó elment a korcsmába és nagy mulatást csapott. A bort dollárral fizette. Hogy nem írta alá a szerződést, egy városi ember másnap leütötte a kezéről. Erre még jobban neki-busult. Nap-nap után korcsmázott, nem dolgozott, nem törődött a házzal, ha az asszony kérlete, elverte, de nem úgy ám, mint a komája — tréfából — hanem alaposan, hogy a csontja is fájt belé.

Egyszer keresgélés között ráakadt a mestergerendán a szűzdohány mellett egy régi forgópisztolyra. Rozsdás volt, nem is volt megtöltve, de egy reggel, mikor az asszony nagyon el-lenkedett vele, — ráfogta.

Dél felé csendőrök jöttek, házkutatást tartottak, megtalál-ták a fegyvert, kérdezték van-e fegyverviselési engedélye?

Nem volt. Akkor jöjjön a csendőrségre.

— Hol az idézés? kérdezte.

— Idézés nincs, mi vagyunk az idézők.

— Ilyen kis ügyért nem kell nekem a csendőrségre menni, majd megyek holnap, most nem.

Az egyik csendőr erre állon ütötte. A parasztnak szikrát szórt a szeme és úgy visszavágott, hogy a csendőr leesett a lábáról.

A másik szuronyhoz kapott, annak kicsavarta a kezéből a fegyvert.

»Szabad amerikai polgár vagyok, ne merjen hozzámnyulni senki«.

Az asszony ott lapult meg a ház tövében.

Nem akart rosszat, csak hogy bevigyék az urát egy kicsit, beszéljenek a fejével. Nem is annyira a fegyvert panaszkolta, mint inkább a korcsmázást. Nem-e lehetne az urát gondnokság alá helyezni, mert elkölti azt a tömérdek pénzt. Most megijedt, hallván a nagy lármát, dübörgést. Odasurrant az ablakhoz, benézett és eliskította magát. Jézus Isten, Jézus Isten, megölik egymást, ölik az uramat! Összeszaladt az egész szomszédság, egymás hegyén, hátán nyomultak a szobába. Elszaladtak a jegyzőért. A csendőr is feltápáskodott, de annyian voltak, hogy mozdulni sem lehetett. A jegyző eljött a tanítóval, elvették a paraszttól a fegyvert és addig csitították, hogy magától elment a csendőrségre.

Ott egy kicsit ellátták a baját.

Orvoshoz ment, látteleletet vétetett fel. A csendőri jelentésben az volt: ittasságában elesett, falba verte a fejét részegen.

A paraszt úgy érezte, hogy itt hiba esett az amerikai becsületen. Ügyvédet fogadott, az ügyvéd írt az amerikai követnek. Nagy úr volt az akkor. Jött a hivatalos írás. Maga a csendőrezredes szállt ki a faluba kivizsgálni az esetet. A jegyző azután elsímitotta az egészet. Aláíratott Gyikóval egy levelet, hogy tévedés volt az egész, ő a hibás, nem bántották a csendőrök. Azután megszüntették az eljárást a paraszt ellen is, pedig ugyan káromolta ezt a bitang világot.

Az ezredes az iratokból látta, hogy a parasztot a saját felesége jelentette fel. Haragudott az egész herce-hurcára és meg-

mondta a gazdának, hogy kösse hátra a felesége sarkát, máskor ne csináljon ilyen zenebonát.

János elvörösödött a dühtől. Jó, hogy nem volt ott-hon az asszony, talán agyonverte volna. Fájt, hogy a jegyző tegezte, fájt az ütés, fájt, hogy így bántak el vele, fájt, hogy ilyen a felesége. Minden fájt. Érdemes volt ezért dolgozni Amerikában, érdemes volt ezért hazajönni, földet venni, szántani, vetni, fagyoskodni, adót fizetni, ha így becsülik meg a magyart, aki visszajött? Kis híjja, hogy vissza nem fordult Amerikába.

De a föld nagyon jó föld volt. Talált egy másikat, napokig járt ki, morzsolgatta a göröngyöt ujjai között. Kékes-fekete volt ez a föld eső után, ahol a nap kiszáritotta szürke, de erő volt benne, tízszer-hússzor adta vissza a magot. Már kigondolta, hová mit fog vetni, hol hagy legelőt, még kertet is akart a ház körül, mnit odakint látta és most a saját felesége feljelenti!

Napokig viaskodott a másik paraszttal, leszólta a földet, vállat vont és elment. Összetalálkoztak, birkóztak egymással. A végén már alig volt különbség az árban közöttük. A tízezrekre hamar megegyeztek a százakra viaskodtak. Nem elégedett meg azzal, amit a jegyző kiolvasott a kataszterből, saját maga kilépte a hosszát, széltét, eltöltött vele egy napot. Végre késő éjszaka megegyeztek. Már reggel hatkor ott álltak az ügyvéd háza előtt a kapufélfához támaszkodva, pipával, békésen egymás mellett. Nyolc órákor, mikor a lány kijött a kapualját takarítani, bekéreztek az előszobába és ott megvárták az ügyvéd urat.

Gyikó megvette a földet a maga nevére és megindította a válópört a felesége ellen a gyerek miatt és mert feljelentette.

János kiment az új tanyára, volt ott elég munka, nagyon elhanyagolta a régi gazda... Káromkodott is, mikor bejárta a házat. Vályog volt biz' annak nagyobb része. Az istálló egyik oldala megdőlt, mintha nagyon elfáradt volna a nehéz tetőt hordani. Volt egy kis akácos is, köröskörül árok. Az egyik árok szélén vagy tizenkét jegenyefa, János arra gondolt, hogy csupa

jegenyével ülteti körül a földjét, de a szomszédok nagyon lebe-
szélték. A paraszt nem szereti a fát, mert árnyékot vet és azt
hiszi, hogy az árnyékban nem terem meg olyan jól a mag.

A felesége hazaköltözött az apjához.

János, míg künn lakott a tanyán, a nap legnagyobb részét
a szabadban töltötte, sőt sokszor még éjszaka is kint hált
a subáján. Mind a két keze tele volt munkával. Fúrt, fara-
gott, szegezett, kopácsolt, javított, tapasztgatott. Eleintén csak
ment valahogy, de amikor a késő ősz hazakergette a portájára
és egyedül volt a hosszú estéken, nagyon megunta az életét.
Közben hat hónap mulva ágytól, asztaltól elválasztották őket.
Az uradalom bérlője, mikor hallotta, hogy hazajött, üzent érte,
megkérdezte ért-e a bőrök kikészítéséhez, festéséhez, mert a
folyó mellett bőrgyár épül, oda kellene egy jó munkavezető.
»Nem szagulom én azt többé, ha nekem adja az egész gyárat«
felelte János, de szívesen segíték, ha addig fizeti itt helyettem
a napszámot.

Mikor hazajött Gyikó, alig ismert rá a falujára. A háború
alatt egy nagy úr, talán főherceg, vagy maga a német császár,
a hadszíntér felé utaztában egy napot töltött a grófi kastélyban.
Tiszteletére a főszolgabíró kiadta a parancsot, hogy a falut ki
kell szépíteni. Minden háztetőt rendbe kellett hozni, ahol zsúp,
vagy nádtető hiányzott, pótolni. Az uccára néző homlokzatokat
kimeszelték. Az úttesten betömték a gödröket, kijavították és
felhomokolták az országutat. Ahol a házak előtt hiány volt a
fasorban, fákat ültettek. Még a Nókhem zsidóra is ráparancsol-
tak, hogy új cégtáblát csináltasson magának és a bolja kétfelé
nyíló ajtaját, amely emberöltő óta nem látott festéket, friss
zöldre fesse be. A katolikus templom is elkészült végre, piros
kövei csak úgy ragyogtak a napban. A református templomot
újra meszelték. Csak az országút vitt változatlan az egyre hosz-
szabbra nyúló falu utcáján, szekerek között rohanó autók fu-
tottak, de egyképen verték fel a port, homályosították az ablak-
üvegeket. Világért se vezették volna másfelé.

Messziről egy fűrész éles, sikító zaja hangzott, mint egy kárhozott lélek sikoltása. Az uradalmi erdők fáit itt dolgozták fel. Az uradalmi kasznár kihurcolkodott a gróf rendeletére a faluból a birtok egyik vadászkastélyába. A kasznári lakást a község átvette az új orvos számára, amikor fiatal feleségével ideköltözött kőgyógynap számosnak, ahogy a háborúból hazarendték.

Egyik-másik telek gazdát cserélt, sok házon ott lengett a láthatatlan gyászlobogó. Sokan elesetek, egy néhány eltűnt Szibériában, az élet azért csak úgy folyt itt tovább, mintha nem lett volna sem háború, sem forradalom.

Reggel ötök felkeltek az asszonyok, kisépték az udvart, megfajították a teheneket. A kondás kürtje búgott. Mikor rendbe volt szedve a ház tája, előjött a gazda. Befogott a szekérbe két lovat, vagy két kajlaszarvú ökröt és elindult a tagra. Aki nem tudott a pár hold földjéből megélni, az most is elment felesnek, vagy harmadosnak, hogy összeszerezze a télire való eleséget, mint háború előtt. Minden házbán tartottak egy pár malacot, azok adták ki a télire való zsirozót. Az ember a tejből, vajból, tojásból, apró jószágból nehezen megtakarított pénzéből vásáron vett magának kész ruhát, az asszonynak és a gyerekeknek ruhára valót. A fehérműt az asszony szőtte, fonta fel, de a maga és kislánya számára a ruhát már a falubeli varrónőnek adta oda.

Míg a mezőn voltak, a gyerekekre vagy a szomszédasszony, vagy az Isten vigyázott, csak úgy, mint a náddal fedett háztetőkre.

Ami barkácsoló munka akadt a lópatkolástól a padlás kikapasztásáig, a kapanyél faragástól az ablak üvegezésig, azt a gazda végezte el, mert a pénzt nem szívesen adták ki. Legjobb barátjuk egy szép ló, vagy egy jól tejelő tehén volt. Legjobban örültek egy pár csizmának.

Könyvet nem olvastak, ilyenre nem tellett, nem is érdekelte őket. Csak akik a lövészárokbán, vagy hadifogságban éltek át a nehéz időket és megtanulták, hogy a könyv felejtet, el-

zsongit, mint az ital, azok ragaszkodtak elrongyolt, sokszor kiolvasott könyveikhez. Ujság nem járt a faluba, csak a jegyzőnek, aki délután a községháza udvarán felolvasta az érdekesebb híreket az előljárásának. Minden héten egyszer a törvénytárból kisilabizálták a hivatalos nyelven írt, nehezen értett rendeleteket. Ez volt egész szellemi táplálékuk. A prédikációt, vagy szentbeszédet mégcsak meghallgatták figyelemmel, igen tisztességtudóan és csöndben maradtak akkor is, ha az öreg pap belezavarodott a mise rendjébe.

Gyikó megpróbált segítségükre lenni. Addig sürgette, míg a jegyző kérvényt adott be és a miniszterium népkönyvtárát rendezett be. Az első hónapban János maga osztotta a könyveket. Szeretett volna olyan egyesületet, mint odakünt látta, ahol előadásokat tartanak, segélyeket adnak, »Önképző, dal és temetkezési egyesület« volt a neve, ilyet akart volna itt is. Az idősebb gazdák kinevették, a fiatalabbja azt mondta, nem érnek ők arra rá, beszéljen az asszonyokkal. A tanító úrnak szólt, aki rendezett egy pár előadást, de mikor egyesületről kezdett beszélni, húzódoztak, pénzbe kerül, ki tudja micsoda új adó lesz belőle.

Szeretett volna dolgozni, küzködni, verekedni ereje teljében, de nem volt kivel, mivel. Boldog lehetett volna, ha már nem ment volna egyszer világgá. Néha körülnézett, hiányzott a sok ember, a nagy zaj, kocsik, autók dübörgése, egyedül volt. Hová menjen?

Nem volt barátja. Fuzitos embernek tartották.

Próbált elegyedni a többi gazdával. Nem vették be maguk közé, azért se. Még az apósa sem. Hamar rájött, hiába jutott be a legtöbb adót fizetők közé, hiába ül bent a községházán, csak olyan számba veszik, mint tiszem a korcsmárost.

»Az adóját elveszik, őt pedig be nem veszik«, mint az a segédjegyző dalolta, aki miatt annyi tenger pénzt kellett a szövetkezetnek fizetni. A fontosabb ügyeket megbeszélte a jegyző két-három gazdával, a pappal, aztán úgy kellett szavazni, ahogy ők akarták. Aki ellenkedett, hamar rájött, hogy vesztére teszi.

Ugy találták, hogy trágyadombja a közegészséget veszélyezteti, a passzusok átírásával baj volt, az adója magasabb lett, mindig belebotlott valamelyik paragrafus kacskaringóiba. Soha annyi törvény nem volt, mint mostanában, egyszerű ember nem is birta észben tartani. Még a jegyző úr is panaszkodott. Minden nap új rendelet, nem győzte.

Amikor a kupaktanács gyűlése után a politikára kerül a sor, Gyikó, mint világlátott, tapasztalt ember, elmondta a maga véleményét úgy, mint Amerikában megszokta. Elmesélte, hogy ott nagyobb a napszám, jobb a munkás sorsa, ott szabad mindenkinek beszédet tartani, gyűlést egybehívni.

Gyikó az amerikai farmerek életéről is mondott el egyet s mást azoknak, akik azt szerették volna, álljon élére a szegénységnek. Láta, hogy a kivándorló magyarok jobb életet éltek, mint odahaza. Ott egész esztendőn át szakadatlanul folyik a munka. Nincsen a világnak az a gazdasága, amely kibírná az évi 150—180 napos pihenőt. Ebbe előbb-utóbb bele kell pusztulni. Nem csoda, hogy a föld nem bírja eltartani őket, egyszerű csak el kell adni a kis házat, földet, vagy kivándorolni Amerikába! A föld is megérzi azt, ha törődnek vele és azt, hogy bánnak vele. Lám a sváb telepesek, akik csak úgy idejöttek, mi-csoda szívós kitartással dolgoznak! Még az ünnepnapokat sem tartják be, napraforgó olajos kenyéren élnek, fogukhoz verik a garast, élire rakják a pénzt és csak akkor veszik meg a földet, ha az egész ára együtt van. Hihetetlenül takarékosak tudnak lenni és az életüket adják oda a földért.

A hallgatók egymásra néztek s elmentek. Nem szerették a tudákos embereket.

Mindenbe beleszólt, mindent jobban akart tudni, de nem tudákosságból, nem, mert minden lében kanál akart lenni, pusztán valami belső kényszerből: érezte, hogy sok dologban használhatta, sok ujra taníthatná őket.

Amerikában szabad napjain járt más műhelyekben is, értett

a motorokhoz, kiment a farmokat látogatni, hozott magával magvakat, melyekkel otthon próbálkozott, hozzá szokott a sok emberhez, az eklézsia ügyeihez, gyűlésekhez. A gyárban gyakran volt meeting, hol a munkaadók rendeztek hazafias ünnepet, hol a városi választások gyűléseire ment el, bár nem értette a nyelvet, de legtöbbet a maga egyháza ügyeivel bibelődött, lassan, tempósan. Így kinyílt a szeme és most, hogy itthon széjjel nézett, csóválta a fejét, mindenfelé hibát, tervetlenséget látott. Szeretett volna tanácsot adni, tapasztalatait közölni. Eleintén hallgatták, mint messziről jött embert, aztán, mert mindent csak kifogásolt, megunták. Észrevette, de csak azért is feljebb emelte a hangját. Figyelmeztették, ne kritizáljon mindent, mert baja lesz belőle. Ne hivatkozzék mindig arra az Amerikára!...

És igazuk is volt.

Mert lehet is egy hatalmas államot megsérteni! Neveti, mint elefánt a szunyogcsípést. De egy össze-visszatört, megalázott szegény kis államnak miye marad? A becsülete! Arra százszor kényesebb, mint más emberfia. Alaposan visszaüt arra, aki meg meri sérteni.

Az eklézsiában sem volt maradása. Ott a tanító és a pap ellenkedtek. Húsz év óta. Nem is tudták elgondolni, lehetne ez másképp is. Összecsaptak, hol egyiknek, hol másiknak lett igaza. Mindkettő jól végezte dolgát, az eklézsia meg volt velük elégedve, csak a két ember nem birta egymást. Belekötöttek minden dolgukba kölcsönösen. A gyűlésre már csak az összecsapások kedvéért is elmentek az atyafiak. Gyikó hozzá volt szokva az ilyen küzdelmekhez még Amerikából. Ott pláne jó zamatosan agyabugyálták egymást az ujságokban, szószéken, nyílt levelekben, gyűléseken.

Itt azonban történt valami, amit Gyikó nem igen tudott megérteni. Az ellentéteket nem az szította, hogy valaki milyen rendű eklézsiához tartozott, presbitáriánus, vagy független volt-e, az sem, hogy kire szavazott a gondonkválasztáson. Itt egészen más pedigréje volt az embereknek. Pontos naptáruk

volt arról, ki mikor csatlakozott a nemzeti tanácshoz és aki a legkésőbb csatlakozott, az hazafi volt, aki legkorábban, az hazá-
áruló. Voltak ilyen fokozatai a kommün alatti magatartásnak is.

Gyikó azt se tudta, hová legyen a csodálkozástól, mikor meghallotta, hogy a néptanácsnak az apósa volt a vezetője és az összes nagygazdák vele ültek széket. A rend helyreállításával aztán az igazoló bizottságnak is Gyikó apósa lett az elnöke.

Akkurát úgy, mint az én apám idejében — gondolta Gyikó. Mikor ő volt az ő, maga lopott legtöbbet. Hiszen csak nem fogja saját magát feljelenteni! Itt is, no lám, Kovács Es-
vány uram, a szigorú felelősségre vonó, emlékszik, hogy a mező-
biztos, afféle kézbesítő, községi szolga, nagyon komázott vele a kommün alatt. Beült, mint »megbízott« a tanácsterembe, a gaz-
dák közé, piros gombot hordott. Igaz, tartott tőle az öreg, mert a városból kijött két elvtárs ép ezt a nagyszájú Szabót találta elő és vitte magával a község házára. Szabó izgett-mozgott
fürmében. Azt se tudta, hova tegye a városi vendégeket, akik
komoly hangon adták ki az utasításokat és Szabót szocializáló
biztosnak nevezték ki. Szabó szedte a házbért és fizette be a köz-
ség kasszájába. Nem vett el a jámbor egy fillért sem, de aztán
jött a börtje! Az igazoltatás rosszul végződött. A börtönből
még csak szabadult nagykeservesen, de állásától megfosztották.
Egyedül Gyikó szólt mellette és mint effélében járatlan ember,
megkérdezte, hogy ki volt még benne a tanácsban.

Szabó bütykös ujjával rámutatott az elnöklő Kovácsra.

Gazduram volt akkor a főember, én csak azt tettem, amit
parancsoltak.

Kovácsot majd a guta ütötte meg, persze nem igazolták a
mezőbiztost. Gyikó megfogadta majorosnak.

Gyikó sorsa, élete ki volt már jelölve a faluban, akár
a marhacsapás, vagy a konda járása, sokat nem lendíthetett
rajta. Cseppet sem szállt alá az emberek szemében azzal, hogy
felesége mástól esett meg és nem emelkedett előttük azzal, hogy

dollárt hozott Amerikából. Kissé elvadult a többtől, maga is érezte és kevesebbet ment középük. Esténként kiült a tanya tornácára.

Háta mögött hajladozott a friss vetés, mellette keskeny szalagokban futott fel a dombra a falubeliek földje; csupa vékony csík, halványsárgától haragos zöldig. Valahányszor a maga földjére lépett, mely az övé, egészen az övé volt, olyanféle bizsergés futott végig a testén, mint amikor Clevelandban először nézett le egy felhőkarcoló tetejéről és a talpában furcsát érzett, mintha ezer hangya szaladgálna rajta... Ha kitépett egy gyomot, ha sarkával eltaposott egy férget, ha szétmorzsolta egy göröngyöt, útfélre hajított egy követ, mintha gyermekét hozná rendbe, aki elesett, betörte az orrát, vagy elszakította a ruháját, annyira testének érezte a földjét. Ez az érzés nem mult el; akárhányszor jött ki, mindig megújult, mélyebb, erősebb volt, mint az asszonyhoz való testi szerelem... Boldogság volt benne, leírhatatlan. A föld édes-övé volt és mégis küzdeni kellett, hogy megteremjen. Az ég néha büntetett, de a föld akkor is együtt érzett vele, ha kiégett, jég verte, vagy megfagyott... Szívvel tárta fel övét, örömmel adta volna vissza mindig százszorozva a magot, nem rajta mult. Megismerkedése a talajjal nagyobb élmény volt, mint Eszter megismerése. Rájönni a szíkes, vagy kavicsos, homokos részekre, kitapasztalni, hová mit vessen, megjavítani, kitervelni... egész életre való munka, gond és nyugtalanság és öröm. Sokszor álmából arra ébredt, hogy kitalált valami jó dolgot, ami nappal nem jutott eszébe. Végigélte néha álmodva a termés betakarítását, sőt egyszer előre megálmodta, hogy egy boglya széna kigyulladt.

Csak annál rosszabbul esett az egyedüllét. Óh, jött volna asszony, lány szívesen! jártak a közvetítők, öreg cselédek, célozgatással, egyenesen is. Gyikó nézte ezt a nagy sürgés-forgást, magakelletést körülötte.

Egyszer hitt életében asszonyban, abban is csalatkozott. De azt legalább ösmerte, gyerekei voltak tőle, csak nem veszti

el még egyszer a fejét? Bárki más jött, sündörködött, kínálkozott, mindjárt gyanakodott.

Miért jönnek hozzá? Hiszen nem fiatal már. Csak a pénzéért! A szép zöld és kék bankóért! Símogatással, búgással, dorombolással előcsalni, kendőbe, kebelbe becsúsztatni, háta mögött jót nevetni, mással elkölteni.

Ellökte magától még az igazabb vonzódást is. Erígy, nem kellesz!

Az asszonyok bizony azok mások lettek.

Mi volt az a háború, hogy így megbolondította őket? Amerre járt, mindenütt panaszt hallott Gyikó. Az asszonyok belekóstoltak a szabadságba. Vasuti baktárségtől a hivatalzóbaig mindenütt asszony dolgozott, izzadt, eltanulta a férfi mesterségét, hivatalát, amelyre oly nagy tisztelettel néztek fel ezelőtt. Hát ez is munka? mondták fitymálva s kissé bosszút álltak a férjeiken ezzel, hiszen a hivatal, az állás szentség volt, mely előtt meg kellett hajolni. De Gyikó nem volt háborúban, sok mindent nem értett meg, még a »régi« világban élt, nem akart beletörődni az újba.

Az öreg tiszteletes ellátogatott hozzá. Szóba hozta, nem való a gyerekeit anya nélkül hagyni, aztán mesélt egyet-mást, mi történt a pár év alatt.

Elmondta — főbírótól hallotta — hogy a háború alatt a városba egyszer csak hazajött egy népfölkelő, akiről az a hír járta, hogy orosz fogságba esett. Kereste a feleségét a régi lakásán, de nem találta. A szomszédok aztán nagy húzódva elmondták, hogy a gyerekeket elvitte a nagymama, az asszonyt pedig bevitték a rendőrségre, mert hogy úgy találták meg az erdőben késő este egy férfivel. Az embere már akkor két éve volt oda és ez volt első szabadsága. Szegény katona járkált jobbra, balra, erre-arra, szolgabírótól rendőrségre, meg az ügyési megbízotthoz, de már ki volt mondva az ítélet: harminc napi elzárás. Kétségbe volt esve. Hát ezért jött haza, hogy még egy tiszta szoba, még egy fehér ágy se várja?

— Hét éven át derék, hűséges feleségem volt, mondta az ember, rendesen tartotta a házam táját. Főzött, mosott, tisztán jártak a gyerekek, hát mit csináljak vele? Tessék már haza engedni arra a nyolc napra, amíg itthon vagyok.

Az ügyész aztán megkönyörült rajta, megfelebbzte az ítéletet és szabadlábra helyezte az asszonyt.

Gyikó megértette a dolgot, köszönt, másnap estefelé újra benézett a paphoz.

— Ha meg tetszik engedni, megigazítom itt az eresz alját. Ugy látom, van itt egy csomó szerszámfa meg léc, egy kis kerítést lehetne húzni a kert alá.

Igy aztán elbeszélgettek az időjárásról, az esőről, az aprójószágról, a világ folyásáról. Gyikó tempósan, nyugodtan dolgozott, keveset beszélt, néha úgy kellett a szót kihúzni belőle. Ha pedig kérdezett, a kérdés olyan volt, amire bizony a pap sem tudott mindig megfelelni. Ha megállt az estében az udvaron, a fák között a paraszt, maga egy darab természet volt. Egy magas fa, kifaragva. Ha ment, egyforma nehéz léptekkel, mintha az erdő egy fája indult volna meg. Nem igen látszott az arcán, sem ha örült, sem ha búsult, volt benne valami egészen merev, ami olyanná tette az arcát, mint a fából való szobrokét a templomban.

Néhány napig járt a házhoz, esztergált, kutat árkolt a kertben, míg a pap megsokalta.

— Gyikó, elég volt már. Jobban tenné, ha a maga házatáját hozná rendbe.

Látta, hogy örökké furdalja az embert a felesége dolga. Addig, addig puhította, míg végre rávette.

— Hadd jöjjön...

Gyikóné rég elfelejtette már, hogy mit vétett az ura ellen. Olyan messze volt az egész, hogy nem is emlékezett rá. Az orosz nem is volt talán a világon. A legkisebb gyermekről azt érezte, hogy ez mégis az urától való. Ugy jött haza, mintha csak tegnap ment volna el, megint neki állott feljebb és ugyan-

csak pergett a nyelve. Az édesapja és a rokonság kitanították.

— Ha legalább a ház felét irattad volna rám! kezdte újra. Olyan senki fia vagyok a faluban! Mindenki azt mondja, hogy még a rajtam való ing sem az enyém. Én dolgoztam ebben a házban, én csináltam meg.

Az orosszal a gyereket — kiáltott rá János.

— A tetőt is én javítottam ki, én tapasztottam körül az egész házat a saját kezemmel, én meszeltem, ez a köszönet az én sok munkámért, aztán úgy maradjak, mint az ujjam?

Ezt a házat? Ezt te csináltad? süvöltötte a gazda. Két kezével felnyúlt a mestergerendához, ahol a fegyvert megtalálta és a keresztgerendát megfogva, hatalmasat rántott rajta. Fölmagasult alakjával, fekete hajával olyan volt, mint a bibliabeli Sámson a képen. Hatalmasat rázott a gerendán, megrendült az egész ház. A vakolat leszakadt, dohánylevelek, egy öreg biblia, kis seprű, malter hullott rá az asszonyra, tele lett vele a sárgára surolt pádimentum.

— Ezt a házat én építettem, azt teszem vele, amit akarok, senki a dolgomba ne üsse bele az orrát, mert hét baj lesz belőle! kiáltott Gyikó.

— Jézus egy Isten! Segítség emberek! kiáltotta az asszony, mert azt hitte mindjárt összedül, fejére omlik a ház. Ki akart rohanni, de a férfi karjánál fogva visszarántotta.

A szomszédok ijedten rohantak a csendőrökért: Gyikó megint öli a feleségét!

Most már három csendőr jött futólépésben. Az asszony ott állt a ráomló malter között, fehér volt a haja a mészről és fehér az arca a rémülettől. János balkezevel még a mestergerendát fogta, jobbkezevel az asszony kezét kulcsolta át.

Bilincs csörrent az őrmester kezében.

János rántott egyet a vállán, levette kezét a gerendáról, de még mindig fogta a felesége karját, odafordult a csendőrökhöz.

— Mit akarnak maguk megint? Fegyverem sincs, talán megint ez az asszony jelentett fel?

Hát tuggya? rémüldözött az asszony és odavetette magát az ura mellére. »Csak most az egyszer édes, csak most az egyszer, sohasem bánja meg!«

Az őrmester megkérdezte: Van-e valami panasza, jó asszony?

— Nincs nekem semmi a világon.

A csendőrök elmentek.

— Nem félsz te asszony? — kérdezte János.

— Nem félek, ha agyonütsz, akkor sem félek.

A tárgyaláson aztán megbékültek, a válaszból nem lett semmi. A ház felét az asszonyra íratta János.

XX.

A kő ölbe rakva, nagy kockákban, vagy apróra zúzva kupacokban hevert az út szélén. Míg ki nem bontották a hegy öléből, a földnek teste volt, egységes, nagy és hatalmas; de mint minden nagyot és szépet a természetben, az ember ezt is elapította maga kényelmére. Az országutak közepén, melyek egyik országból a másikba vándoroltak a végtelenbe, az uccákon, melyek egymásnak ütközve szaladtak végig a városokon, mindeütt összezúzva és mégis pusztíthatatlanul szolgálta az embert a kő.

Az új országutat ott vezették el Gyikó János földje mellett. Leült egy zombékra a földjét szegélyező akácok mellé és onnan nézte a munkát. Nagy szekerek hozták a követ, dobták az út szélére, a kőfejtők kalapáccsal ütögették a nagy darabokat apróra, mások ásták az út testét, homokolták, majd egyforma kis kőkockákkal kirakták. Egy nagy tohonya gőzgép, óriási kezekkel göngyölte egyenesre.

Gyikónak amint hallotta a kőfejtő kalapács ütemes zuhását, eszébe jutott fiatal kora. Sokszor van úgy, az ember egészen elfelejti, amit élt, nem emlékszik, nem ismer meg régi arcokat, régi bútorokat. Egyszerre pici résen besüt valami apró emlék, mint valami mécses fénye és kivilágol az egész szoba, az egész lakás, életünk háza, látunk eltűnt arcokat és halljuk elhalt kedvesek hangja suhanását...

Gyikó is egyszerre látta, amint gyermekkorában hajnal-

ban kimegy apjával a szekéren az erdőbe. Milyen különös: soha ilyen tisztán nem látta maga előtt apja arcát, még abban a holdvilágos fényben sem, akkor éjszaka... Ez az arc fiatal volt, édesanyja állt mögötte. Az erdészlak elevenült fel előtte tisztában, mint a valóság. Szeretett volna elmenni oda, eddig még a falu neve is megriasztotta. Most oda kíváncszott. Nem a feleségével, csak egyedül. Még talán anyjához is benézne, arra vehetné útját. A vasut nem is drága, meg aztán teheti is...

Soha nem hitt ára lett a búzának. Alig, hogy a románok kivonultak, — a falubeli szőlők alatt vonult el a határ, — valahogy nekilendült az élet. Volt pár évig valami zsibbadás. Akinek elvágta a vonat a lábát, ágyában azon töpreng először, vajjon érdemes-e tovább így élni? Majd valami csudát vár; hátha közben kitalálják az orvosok és vissza lehet operálni a levágott lábat is. Aztán lábra áll mankóval. Majd ügyes szerszámmal akasztanak a térde alá és majdnem elhitetik vele, hogy van olyan jó, mint az igazi. Na ezt aztán elvághatja a vonat! Oda se neki! Frissen jár vele az ember, idegen észre sem veszi. Így jártunk mi is féllábon, éltünk és azt hittük, így is el lehet élni, még talán boldog is lehet az ember...

Szépen rendbehozta a tanyáját. Új lakást építtetett. Eszter minden ellenkezése dacára kiköltözött. Nem bánta, ha Eszter mindenféle ürüggyel bemegy a falusi házba és napokig ott marad. Télen a gyerek kedvéért kellett bent lakni. De akkor is gyakran járt ki, szívesebben maradt odakint egyedül.

Talán túlságosan erős volt első összeütközése feleségével. Ha az álló billiárd golyót jobbról meglöki, muszáj balra gurulnia. Ólomból, erős súlyból kellene magjának lenni, hogy változatlan egy helyben álljon... Sok embert meglöktek akkor balról és jobbra lendült, még többet ütöttek meg jobbról és akarva, nem akarva balra fordult. Alig akadt súlyos, erős ember... Talán, ha hagyták volna, magától is helyreáll az egyensúlyuk. Gyikó Jánost is megütötték. A fegyház nem fájt úgy, mint az a két ütés, amit a felesége miatt a csendőrtől kapott.

Ahogy az asszony nem bírt beleilleszkedni a régi házaséletbe, megváltozott, Gyikó is különvált a faluból, mint a kerítésből kiálló szeg, akibe mindenki beleakad és elszakítja a ruháját.

A városból ki-ki jött néha egy ködmönös ember, akivel kivándorlása előtt sokszor elbeszélgetett. Hozott neki füzeteket, körleveleket, biztatta, álljon közéjük.

Nem vállalta. De látta, megérezte, hogy a faluban egyre nő a nyugtalanság. Nem kellett ahhoz izgatónak, nem kellett senki, hogy kinyissa a szemüket. Egészen más ember lett abból a parasztból, aki háborúban volt. Ott látták minden ember egyforma a földben, a föld védi csak, a lövészárkok. Leszerelés után egy pár évig jól ment minden, a búzáért sok pénzt adtak. Aztán hirtelen megfordult a világ. Egyre nehezebb lett a megélhetés. A parasztok nem nézték meg az urak telekkönyvét, nem gondolták meg, hogy azoknak még nehezebb a jólétből egyszerre visszakozni, lemondani a megszokott kényelemről, rendről, mert egyre jobban eladósodtak. Megvoltak a régi kúriák, de nem bírták fentartani. Diósfaluban a kastély teteje besüppedt, oldaláról a vakolatot régen leverte az idő, a hatvan-négy szobából csak háromban laktak, a többinek a padlója régen elkorhadt, a padlóson egerek tanyáztak. Két lezárt szobában pedig ott őrizték a teméntelen műkincset, amelyet egy nagybátyjuk indiai és keletázsiai útjáról hozott magával.

Egész külön életet éltek és oly messze érezték maguktól a föld népét, mintha nem is egy nemzet fiai lettek volna, mintha nem ugyanazt a nyelvet beszélnék. Az öreg tiszteletes sokat zohorált, azért szerette volna legalább a hölgyeket rábírnival arra, hogy törődjék egy kicsit a nép asszonyaival, leányaival. Mi lenne, ha sok-sok szabad órájukból egyet rááldoznának, egy és másra megtanítanák nőtestvéreiket? Igaz, a válasz rendszerint az volt: Megpróbáltuk, de nem fogadtak szívesen. Bizalmatlankodtak, hogy vajjon mit is akarnak a méltóságos asszonyék. De ez nem ok a visszavonulásra. Elvégre annak a bizalmatlanságnak bizonyára oka van, vagy legalább is alapja.

Az orvost szívesen keresték fel és a csekély pénzt nem sajnálták tőle. Tudott bánni az emberekkel és szívesen segített még a magáéból is, ha tehetett. Nem is az orvoson múlt, hogy legtöbbször csak a végső esetben fordultak hozzá, mikor a beteg a végét járta, mert a patikára már nem tellett. Legnagyobb baj az volt, hogy a beteg nem kereshetett, csak fogyasztotta az amúgy is szűkös ételmet és elette mások elől. Mikor végre a szomszéd vármegye székhelyén megnyílt egy nagy kórház, oda a harmadik határból is elvitték szekéren a beteget, aki végre tiszta szobába, fehér ágyba került és mindennap háromszor kapott meleg ételt. Szinte jó volt betegnek lenni. De, akinek még szekérre valóra sem telt, az ott pusztult el a faluban. Az udvar végében egy ócska derékaljon feküdt a gazda viaszkos arccal. A gyerekei ott jártak, keltek körülötte, már talán előszámba sem vették. A sárga arcban úgy világoltak az égő szemek, mint a bánya mélyén a lámpák. Követték a sürgő-forgó életet ezek a szemek. A fürge mozgású asszonyt, a hancurozó gyerekeket. Hallgatta az elzörgő szekerek zaját és a Szent Mihály lovára gondolt, amelyen nemsokára kiviszik.

Eszter át-át küldött egy kis tejet a szomszédba, ahol a gazda feküdt már hónapok óta betegágyon és felesége át-át járt segíteni a házi munkában, egy kis lisztért, élelemért. Különben varrogatott. Színes, feslőpiros arcú asszony volt, az ura majd kiköhögte a lelkét. Egy szobában aludtak. Az orvos hiába mondta, hogy legalább a gyerekek ne aludjanak otthon, nem használt, nem hitték. Ugy sem csinálhatták meg. Az asszony nyugodtan mondta a beteg ágya mellett az orvosnak, aki fel akarta írni a gyógyszerét, hogy ugyan minek? És az ember csak helyeselt. Nem volt a halál itt olyan borzasztó, mint a városban. A föld teremtményei a földhöz közel éltek, születtek, haltak meg. Nemcsak ahhoz a földhöz voltak közelebb, ahol szárba szökken a gabona, vagy fává terebélyesedett, hanem ahhoz a földhöz is, ahol minden elkorhad egyszer, elmálik és ahol pár év múlva a halottaknak is csak a csontja marad meg.

Az öregebbje már életében bevásárolta magának a koporsót, szemfödelet, mert nem nagyon bíztak a gyerekekben, hogy illendően megadják a végtisztességtételt. A koporsó még csak hagyján, de arra nagyon ügyeltek, hogy szép csipkés, habos legyen a szemfedél, ne pedig préselt papíros.

XXI.

Az aratók barna bőrét a déli nap kegyetlen, tüzes ostonnal vágta. A nap lomhán haladt fel az égre. A cséplőgépek álmosan zakatoltak. Az erdő nemrég még csupa élet és mozgás volt, csak úgy hullámozott a fák lombja hajladozásától, a madarak repkedésétől, az avarban nyüzsgő hangyáktól, a tisztáson smaragd és ametiszt színnel megragyogó szitakötők suhanásától, most félájultan hevert a nyári hőben.

Gyikó maga is segített. Behunyta a szemét. Visszagondolt a jó időre, mikor dunántuli táblák fogtak a keze alatt... Az idő megállott. Ugyanazok az arcok, emberek, csak másképp hívják őket, ugyanaz a rozs, csak más az ára, ugyanazok az erdők, csak néhány fa változott. A faluban a házak, utca, országút, az emberek ruhája, minden, minden ugyanaz. Mire való a küzködés, marakodás, hajsza... hagyni kellene mindent a maga útján...

Segített a cséplőgépnél... Most mindenkinek volt traktora, cséplőgépe. De Gyikó tudta, nem azért, mint Amerikában, a gyorsabb munkáért, a roppant területek könnyebb megmunkálásért... Ipa csak azért vett traktort, mert Gyikó is vett közösen a szomszédjával.

A kalászkok aranypora elegyedett a kattogó gép fekete füstjével, Gyikó alig tudott lélekzeni már. Türelmetlen is volt, az utat kémlelte. Várta a gyerekeit. Szerette, ha segítenek a mezei munkában.

Jani, mióta a határszéli vicinális kiépült, rendszeren járt be a városi iskolába. A polgári után a kereskedelmi következett. Eszter kiverekedte. Gyikó bizalmatlanul nézett a könyvekre, melyek egyforma kékbe kötve ott dagadoztak az asztalon. Árúisme, kémia, algebra, német levelezés, francia nyelvtan. Tömérdek füzet. Ha Jani megakadt valami leckében, nem apjához fordult, elment a korcsmáros fiához, vagy a tanítóhoz. Egyszer köbméter kiszámítási feladaton bajlódott: kitermelnek ennyi erdőt, ennyi törzset, hány öl lesz belőle? János látta, hogy rágja a fia elgondolkozva a ceruzáját, belenézett a füzetbe és fejből megmondta az eredményt. Jani nem hitte, kiszámította, úgy volt. Lopva rápillantott apjára. Hátha még sok egyebet is tud, csak titkolja előtte?

Anna, a huga már csak az ismétlő iskoláig jutott el. Hogyne, majd úri kisasszonyt nevel belőle, tanítónőt, aki hazajön nyáron, kényeskedik, lenézi, szégyeli paraszt szüleit! Mégis más volt, mint a lányok az ő idején. Egyszer hallotta énekelni, idegen dalt, ott feküdt a szénában, nyakán kibontotta a bluzát, mert melege volt, egészen nő volt már... hogy szeretett táncolni!

Mi lesz velük, ha megnőnek? Érdemes őket felnevelni?

Hallotta, mikor a biró fia, akit kicsaptak az iskolából, mert összeverekedett a tornatanárral, azt vágta oda:

»Maga az oka, hogy a világra jöttem, maga akarta én nem, hát most tartson el!«

Péterben telt csak kedve. A vérében volt a gazdálkodás. Ösmert minden jószágot, birkákat, disznót is, minden rögöt, még a »kopasz« helyekre is emlékezett a földön, ahová hiába vetnek. Jóba volt minden teremtetett állattal, csak a testvéreivel nem. Gyikó néha szétütött köztük, de nem használt. Anna rá se nézett a kicsire, valami homályos ösztönből, hallott is sutogni, ha nem is értette. Mindig Jani kegyeit hajhászta, az meg kihasználta, zsarnokoskodott felette, küldözgette, minden pénzét

elszedte, amit megtakarított, mikor őt küldték be a városba vajat, babot, tojást eladni.

Mi lesz Janival? tépelődött Gyikó. Igaz, a faluból mindig az ügyesebb, életrevalóbb emberek mentek a városba, ott boldogultak is. De most mindenki a városba igyekszik, egymás hegyén-hátán az ember, bolt hátán bolt.

A nap lassan aláhanyatlott. Piros csíkokat rajzolt az ég aljára, mint stráfokat egy tábornok kék ruháira. A tücskök, mint cigányok a korcsmában, elővették muzsikáló szerszámaikat rejtekükben. Az aratónép vacsorához látott, nevetgéltek, daloltak.

János elálmosodott. Lefeküdt a boglya tövébe, hol már sötétedtek az árnyékok. Egy-egy szál megcsiklandozta. Pipacsot, harangvirágot együtt kaszáltak le a rozsszal, egy kis kék kehely ép a mellére esett. El is aludt.

Mint sokszor álmában, most is a nevét hallotta. Mintha meghalt emberek hangja volna, messziről szólott:

Jááá... nos.

Olyan furcsa volt: jányak mondták ki a nevét, igen, nagyapja szokta így hívni, mert nagyon lányosképűnek találta.

S egyszerre a jegenyéken túl fel is tűnt nagyapja. Épolyan volt, mint életében. Alföldi juhászbunda rajta, süveg a fejében, kampós bot a markában. Ni, még pipa is van a szájában, de nem füstöl. Lassan, meggörnyedve jön előre, megáll, lehajtja a fejét. Baktat, lenéz, mintha a földön keresne valamit. Aztán ismét a nevéen szólítja. Már itt is van előtte. János összeborzong. Mintha a túlvilágról hívnák. Nagy fehér szárnya van az öregnek, mint a sasnak, ha kiterjeszti a végtelen magasban, csak az arcát nem látja.

Most ismét hallja a nevét, de most már Japánnak hívják. Japán... azoknak nem szabad Amerikában letelepedni. Most már a magyaroknak sem szabad.

Appán...

Felébred:

Ott áll előtte juhászbundában egy alak, mereven bámul rá, de az hirtelen leveti a bundát és kacag rá. Péter:

Apám! Apám!

Már ott is van a földön, hempereg a kacagástól, hogy így ráijesztett az apjára.

Az alkonyi égen fehér felhők futnak.

Jánosnak eszébe jut a második nyár... mikor hazajött... Tavasszal kimentek a románok, az ő falujukba különben se jártak, annyira kiesett a világból, aztán a nyár bő termést hozott. Péter járt apja után, mint a pulikutya. Leste a szavát, kitalálta a gondolatát. Vert a szíve, ha a lépését hallotta. Saját gyerekei nem jártak úgy a kedvében, mint ez itt... Hogy szerette a meséket. Mindig unszolta: Apa mesélj! Mesélt tündért is, valóságot is, csali históriákat, meg a maga vándorlásából, ami eszébe jutott. A gyerek azonnal tudta, melyik a tréfa és tele torokkal nevetett rajta. Ez a nevetés mindig jó, simogató volt, Gyikónak kiderült az arca tőle.

Egy vasárnap délután ketten maradtak a házban. A kis gyerek nyüögösködött. Gyikó az ölébe vette és leült az udvaron egy tuskóra. Alig négy éves volt a kicsi, felmutatott ujjával az égre, hol nagy fehér bárányok úsztak a lemenő napban, mint most. Egyik felhődarab olyan volt éppen, mint pásztor a subában. Még turi süveg is volt rajta. Hajtotta a fehér bárányokat, melyek megaranylottak a fényben.

Aranyszőrű bárányok azok, Péter, a pásztor most hajtja haza Tündér Ilona udvarába...

A kis fiú szeme tele volt a kék éggel, ajka kinyílt a nagy csodálkozástól. Odasímult a figyelés áhítatában, kis arcát odattette János felszántott arcához. Érezte a kis test melegét, szíve dobogását. S egyszerre Péter átölelte a nyakát, megcsókolta, majd szégyenkezve befúrta fejét a kabátja alá és onnan sugta:

Apa, édesapa, meséljél...

Hol hallotta ezt a hangot? Nem ő szólt így hajdan valakihez? Vagy ez a gyermek örök hívása, vágya a mesebeli szép

után? Most itt hancuroz előtte, boldogan, jókedvűen. Csak baj ne érje. Milyen tiszta, kék a szeme...

A nagyapja megjelenése, zavaros álma, a forró nap felzakkalták. Rossz előérzett gyötörte.

Röpülőgép zúgott a levegőben.

Jani ilyet akar csinálni, van is a félszerben félig készen egy, azzal akar röpülni, ujságolta Péter. Olyan iskolába akar járni, ahol ezt tanítják. Nem akar számkukac lenni, azt mondta.

— Nem akar? Az édesanyja megint kitalált valamit! Mindig tervezget... Mi lesz velük, ha megtalálna halni? Péterrel nem lesz baj, Anna hamar férjhez megy, de mindig többre fog vágyani... eszébe jutott édesanyja és a gyakornok... sohse mer-te végiggondolni, mi is volt az, most tudta... Jani? Minden jó és rossz tulajdonságát örökölte. Néha csak úgy rohan kezében a munka, néha semmihez sincs kedve. Most újra mást akarna, mint amihez fogott. Talán fémipari iskolába kellene küldeni? villanyszerelést tanulna?

Harmadnap bement a közjegyzőhöz. Végrendelkezett. A földet a két fiú kapja, a lányt ki kell házasítani, feleségének illő tartást rendelt.

A közjegyző figyelmeztette, hogy feleségének közszerzemény is jár: a vagyon fele...

Megértette. Megállapodtak, hogy örökösödési szerződést csinál a feleségével. Hiszen apja után majd annyit örököl, mint amennyi most az ő nevében áll.

Azt hitte, símán fog menni a dolog. Ám nemcsak ellenállásra talált, hanem éveken át felgyűlt, mindenféle panasz, baj, sértődés egyszerre buggyant ki az asszonyból.

Nem akart engedni.

Ekkor Gyikó megfenyegette, hogy eladja a földet, a pénz elkölti még életében, aztán mehet halála után, ahová akar.

Eszter nem hitte. Ügyvédhez ment, de bizony kioktatták, hogy a férj életében nincs közszerzemény, csak halála után.

Bele kellett nyugodnia.

Forrt benne a düh. Még negyven éves az ura, mit akar? Egészséges, mint a makk. Talán el akar válni tőle? Ujra kémkedni kezdett az ura után, elzavart két tejeslányt, akik nagyon is kimutatták, hogy a gazda kedvükre való. Az nyugtalanította, hogy a két fiú kegyelmére marad. Pétertől nem tartott, de Jani... az csak a maga érdekét nézi, felőle akár felfordulhat. Mit várhat tőlük, ha megnőnek? Csak az a biztos, ami a kezén van. Majd eszébe jutott, hogy az apja után is jussol, azzal a vagyonnal azt teheti, amit akar. Annak a gyerekének adja, aki jobban bánik vele öregségére.

Leghívebben Szabó, a majoros tartott ki Gyikó mellett. Mindenben igazat adott neki, még tódította is, csak épen egyet nem birt megérteni. Gyikó nem szeretett fizetni! A maga idejében megkövetelte, azonnal, ami neki járt, most, hogy maga ura lett, húzta-halogatta, ha fizetni kellett cselédnek, mesterembernek. Maga is röstelte néha — mégis, erősebb hatalom készítette: még őrizni a pénzt, mert csak addig az övé, míg nála van.

Szabó hozta ki a falu pletykáját. Mesélt arról az időről is, míg a gazda Amerikát járta...

— Tessék meghinni, olyan igaz, mint a hogy most itt állok, még a szolgabíró úr is elhitte, hogy kétszázezer muszkafogoly ott áll a Vöröstorony szorosnál és csak az új világot várja, jön mindjárt segíteni.

Bolond kend, hogy elhitte! Iszen azok az oroszok elveszik a gazda földjét, búzáját, nem gazdálkodhat a magáéban, hanem közösen a többivel, ami terem nem az övé, hanem a munkásoké, ott egye meg a fene, ahun egy orosz van.

Szabó pusmogott magában. Tudta, mi fáj a gazdának.

— De teszem azt, tekintetes úr, jól megnyomta az úr szót, mert tudta, jól esik — az féltse, akinek van. Én is féltettem a hivatalomat, de mit csináljon az a sok szegény ember, akinek semmije sincs?

— Aki dolgozni akar, tud is, van itt munka bőven!

— De hiszen! Tessék csak bemenni a városba, hány em-

ber ül a városkertben, a lócákon, sütteti magát a nappal, mert nincs munkája! Hazajött a sok ember a háborúból, a helyén mást talált, oszt várhatja, míg rákerül a sor. Azelőtt legalább három évre elvitték a szegény embert katonának, volt kosztja, kvártély. De ma még az sincsen.

— Hát kosztot nem, de telket, egy kis földet kaphat mindenki, aki a háborúban volt.

— Házhelyet? Földet? De nem jól tetszik tudni. Először is kikérdik az embert, mit csinált a háborúban, meg a forradalomban. Hát éppenséggel csuda, ha valaki nem volt a forradalomban. Hát miért ne lett volna? Az osztrákoktól mindétig is el akartunk szakadni, most bejött a függetlenség, örült még a kisgyerek is. Persze aztán mindenki letagadta, azt mondta, hogy kényszerítették. Kényszerítette a fene! Talán a tisztviselők? ... De hiszen sokkal kisebb dologért is ott hagyták a hivatalt, mikor Tisza István ellen hadakoztak, az pedig jó magyar ember volt. Hát most miért nem voltak olyan bátrak?

— Ne politizáljon kend Szabó, mert először is az az urak mestersége, másodszor meghallja valaki, hogy nincs megelégedve, aztán baj lesz belőle.

— De csak nincs jól ez így, tekintetes úr. Akit aztán kintisztáltak, hogy rendben van a szénája, beírták, pénzt szedtek tőle és azt mondták: igényjogosult. Összeírták a földeket, amit a háború alatt szereztek, azt elveszik, szétosztják. Gazduram is vigyázzon, azt mondta az új kézbesítő, aki helyembe jött, hogy hozzák már az írást, ezt a földet is igénylik!

Gyikó felugrott.

— No csak azt próbálják meg! Elmegyek inkább, mint ilyen csúfságot tegyenek meg velem.

De bezzeg megjött az írás. A jegyző úr felvette a földek közé a Gyikóét is, mert »háború után szerezte«.

Ment a jegyzőhöz, vérbeborult szemmel. Vasárnap délelőtt nem volt még senki a hivatalban.

Az nagy húzódva megmagyarázta, hogy ez a törvény.

Igazolja, hogy már a háború előtt is gazdálkodott, akkor nem veszik el a földjét.

— De hiszen jegyző úr tudja, hogy mielőtt kimentem Amerikába, gazdálkodtam!

— Én tudom, de a bizottság nem tudja.

— Kiadja a jegyző úr az írást, vagy sem?

— Nem tőlem függ, majd az előjáróság megállapítja.

— Nézze jegyző úr, én nem avatkozom bele a maga dolgába, hagyjon nekem békét. Én nem bántottam magát. Ne álljon az utamba. Ha tudni akarja, nálam a levele, amit a néptanácsához írt, amelyben felkínálkozott nekik.

— Nem igaz, nincs ilyen! kiáltotta a jegyző, majd feljelentem!

— Nincs-e, felelt Gyikó és benyúlt a zsebébe.

— Itt la, itt az írás!

Olvasni kezdte, de a jegyző utána kapott.

— Hohó, azt már nem adom. Aztán jó lesz azt a nagyszájú Szabó végkielégítési ügyet elintézni jegyző úr, mert ő találta meg véletlenül ezt az írást egy faskamrában, ahová egy ládába dugták el a vörösök az irataikat, azt hitték, talán viszszaadjönnek. Ez a jámbor nem tudta milyen írás, csak ideadta.

A jegyző ökölbe szorította a kezét, megindult Gyikó felé. Olyan arca volt, hogy az önkéntelen meghátrált előle.

Senki sem volt a hivatalban. Lefojtott hangon azt mondta Gyikónak:

— Akarja tudni? Mindjárt akadt nem egy, de tíz, aki azt mondta: miért nem veszik el a Gyikó földjét? Az nem szenvedett a háborúban, bizonyára aranybányát talált, onnan van a sok pénze. Itt van három feljelentés is. Ha nem írom be a lajstromba a földjét, azt mondják, megvesztegetett, megfizetett. A korcsmáros földje itt volna, az nem volt soha gazdálkodó, az drágán vette és a szakértők még többre becsülték. Mit tehet a bizottság? Kevesebbre nem értékelheti, mint amennyibe neki magának van. Ezt nem bírja a szegénység. A gróf meg attól

fél, hogy majd a gyümölcsöséből vesznek el, ami legközelebb van a faluhoz, aztán vagyonváltásba is kell földet adni, felajánlotta hát majdnem ingyen két évvel azelőtt azt a szikes legelőt a temető mellett. Persze kaptak rajta. Abban reménykedtek mindvégig, valami csoda jön és ingyen fogják megkapni a földet, ahogy a háborúban ígérték. Talán egy tehénke, egy-egy ló is lesz az istállóban. Most akárhogy számolgattak, annyi pénzt kértek más földért, mintha búza teremne benne.

— De hiszen a temetőbe akárhányszor vízbe loccsan a korporsó, mikor leengedik...

— Azt mondta a kasznár, majd alagcsövezik a szomszéd területeket jövőre, az elvonja a talajvizet. Persze, ha jön egy nagy tavaszi áradás, elviszi a házakat mindenestől.

— Miért nem figyelmezteti őket a jegyző úr? Hiszen, ha baj lesz, csak magát veszik elő!

— Megértem már annál nagyobb vihart is, mégsem vitt el. Majd megsürgetem az alagcsövezést.

— És az én földem?

— Ha előbb kérdi, megmutattam volna. Nem lehet elvenni a földjét, hiszen már a nagyapja is gazdálkodó volt.

— Hadd lássam azért írásban.

A jegyző kiadta az írást, hogy Gyikó már a háború alatt is gazdálkodott.

— Hát ne vegye zokon jegyző úr, hogy úgy indulatoskodtam, de sok dolog nem megy itt a fejembe. Sajnálom ezt a szegény népet és ha feljelent valamelyik, akkor még jobban sajnálom. Micsoda derék nép különben, odakint is ez volt a legkülönb, de nem tudnak vele bánni. Nem jók hozzá. Nem törődnek vele.

— Gyikó úr törődik velük, tudom, sok jót tesz, segíti őket, aztán a majorosa... No nem beszéllek, mert megint rám pirít, hogy mi magyarok csak áskálódunk egymásra.

— Na az a nagyszájú Szabó! A korcsmában szid engem, hogy én is csak olyan paraszt vagyok, mint ő. Hát ez igaz.

Nem is akarok úr lenni. Mondták már nekem, de mit csináljak vele? Ott sok a gyerek. A felesége nagyon rendes asszony.

Paroláztak.

Mégis csak rendes ember ez a jegyző, gondolta Gyikó. Mindig meg kellene hallgatni az embereket. Mindegyiknek van valami baja, minden tettüknek oka-foka. Talán nincs is rossz ember, csak egyik ember teszi rosszá a másikat.

Másnap csendőrök jöttek ki a tanyára azzal, hogy egy kommunista megszökött a börtönből, aztán itt rejtőzik.

Még a szekrényeket is kinyitották.

Ejnye, de sovány ember lehet a, mondta Gyikó, ha nem találják! A jegyző úr talán segíthetne.

A csendőr elvörösödött.

Hiába keresték. Gyikó kicsavarta az egyik asztallábát és annak üregébe tette el az írást. Nem akart ártani a jegyzőnek, de gondolta, fikciós ember, jó, ha van ilyen fegyver a kezében.

XXII.

Az egy-két holdas kistelkeket, a házhelyeket ősszel kiosztották és még tél előtt felépültek a kis házak, öröm volt nézni.

Mint a fecske fészket, úgy hordták össze országútról, lebontott házakból, a felszántott földből a téglát, követ. Dolgoztak egy gerendáért, ajtófélért, ablakkeretért. Maguk keverték a maltert, húzták fel a falakat. Ez még hagyján; de honnan vegyenek jószágot, ekét, boronát?

Kertet is cselekedtek a pirostetős házacsókák elé. Gyikó szakértelemmel adott tanácsot, kivált az ácsmunkánál. Még segített is egyik-másiknak.

Eszter a fejét csóválta, mikor a szekeren kiment terményért a tanyára a kislányával és ott látta útközben az egyik rokkant háza tetején dolgozni az urát.

— Mi lelte? Mi jutott az eszébe? fedte emberét. Majd azt higgye a falu, nincs már betévő falatunk és dologba eresztém az uramat!

— Vigyázz! kiáltott le Gyikó a tetőről, játékos kedvvel, mindjárt lecsúszok a tetőről!

A kisleány tapsolt:

— Jaj, de jó lesz apuka!

— Hát te mit szólnál Eszter? Igaz, az ember csak egyszer próbál ilyet életében.

Jöttek a telepések, körülállták a kocsit, dicsérték Gyikót, milyen áldott jó ember, hogy segít rajtuk.

Eszter magában haragudott, tudta, hiába szól az urának, csak azért is tenné. Mindig azt veti a szemére: urizál. Nem hagyta, hogy egy ócska bricskát vegyenek. Nem tűrte, hogy kálapban járjon.

János kezdett újra olvasgatni, a tanítótól kért könyveket. Kapott a városi könyvtárból is. Próbált újításokba kezdeni, de a faluból senki se követte példáját... Ki tudja nem vesztenek-e bele, már megégette az ujjukat. Termelő-szövetkezetbe hívta őket, nem vállalták. Selyemhernyótenyésztésre biztatott, tyúkfarmot akart berendezni, gyümölcsöst telepíteni. Óvatosan kívárták volna, hogy sikerül-e a másinak, akkor bele vágtak volna. De az volt a baj, mindegyik mástól várta. A gróf telepített száz holdas gyümölcsöst, de mi az annak? Ha nem sikerül, marad még miből élni. A fákat szerette. Előbb a tanya előtt néhány jegenyét ültetett, majd a főerdész adott ingyen csemetét, — egész fasort, végül egy holdon gyümölcsöst. Lassanként ezt szerette meg legjobban egész gazdaságában. Először a barackfák nyitották ki halvány rózsaszín virágjukat, azután az alma és meggyfák követték a jó példát. Föl Szatmár-Nagybánya felé egész erdők voltak gyümölcsösből és ontották a mézes illatot, amitől édes-szagos lett a levegő. Az erdők is tavaszi díszben állottak, minden ujjongott.

De a tavasz egyebet is hozott. Sokáig tartott a tél, hirtelen beállott az olvadás. A folyók völgyeiben megindult a tavaszi esőzés. A medrek nem bírták el a Kárpátokból lezuhanó olvadt vizet, a felhőszakadásokat. Kicsaptak medrűkből. Diósfalu határát is elöntötte az ár. A grófi birtok is víz alatt állott. A feles földekből kimosta a vetést, oda volt egy évi munka. A gátak átszakadtak. Annyira átvolt itatva a föld, ahol leszúrtak egy botot, felszökött a föld árja.

Az új telep a temető mögött nem sokáig bírta.

Egy éjjel három ház bedőlt: a víz kimosta a vályog ala-

pot. Alig tudták kimenteni a szerencsétleneket. A kistelkeken magasan állt a víz.

Másnap, mint a méhkas zsongott az egész falu.

Amugy is el voltak keseredve. Kijött az írás a tartozásukról. Két évi kamatot is kellett fizetni a vételár után, holott alig fél éve volt birtokukban. Dehát az eljárás soká tartott, arról a tulajdonos nem tehetett. Adóval is hátralékban voltak, mert ami kis pénzük volt, a házra költötték.

A gróf külföldön volt, a jószágigazgató nem fogadta őket. Nagyon sajnálja, a gróf oly keveset kért a földért, azt igazán meg lehet fizetni. Akinék semmi pénze nincs, ne akarjon föld, meg háztulajdonos lenni.

»Az úr nem volt háborúban, az úr könnyen beszél«. kiáltották. De nem mentek vele semmire.

A végrehajtó bejárta a házakat és összeírta a szegényes ingóságokat. Egyik helyen a tehenet is felírta.

Gyikóhoz mentek ki a tanyára.

— Nem avatkozhatom be a dolgukba, mondta Gyikó, menjenek ügyvédhez. Tehenet úgy tudom, nem lehet lefoglalni.

Igen, másba nem, de adóba igen.

Addig kérték, míg rászánta magát, bemegy a jegyzőhöz, hátha lehetne valamit csinálni, elhalasztani a fizetést, míg felépítik újra az összedűlt házakat.

Nem, ők nem maradnak azon a helyen egy percig sem. Egész télen betegeskedtek, egészségtelen vidék az.

Irtak, kérvényeztek, hasztalan.

A jegyző azt mondta:

— Lám megmondtam, nem akarták a korcsmáros földjét, mert az kissé drágább volt. Olcsó húsnak híg a leve.

— De ennek a levét a jegyző úr fogja meginni!

A jegyző csendőrökért telefonált.

Megerősítették az őrsöt.

Hat csendőr ott lovagolt a főtéren. Fájt az embereknek, szegényítésnek vették, hiszen nem bántanak ők senkit, nem

rablók, mit akarnak tőlük? Addig kérelték Gyikót, míg kiválasztott hármat közülök és bement velük az alispánhoz.

— Megértem én a maguk baját jó emberek, mondta az alispán, ne higgyék, hogy amiért olyan vastag a vármegye fala, nem hallik át rajta a panasz. De a házhelyrendezés be van fejezve, a telkeket átírták a nevükre. Gondolják meg, ha más-tól vettek volna valahol egy telket, vagy házat, aztán megbánják, vissza akarják csinálni. Lehet is, ha a másik beleegyezik. De akkor is meg kell a kincstárt fizetni. Én nem beszéltem rá magukat, a főbíró úr se. Maguk választották.

— Igen, de a háborúban azt mondták, aki rokkant, sebesült, ingyen kap földet az államtól, ha megjövünk. Aztán olyan drága földet kínáltak, hogy az unokánk se tudná kifizetni. Ez olcsó volt.

— Azt megteszem, írok a gróf úrnak és kérni fogom, szállítsa le a megváltási árat, vagy ossza el több évre.

Gyikó megszólalt:

— Ha levezetnék a föld árját, ott maradhatnának.

Az alispán már hallott róla:

— Maga az az amerikai magyar, aki nem fér a bőrébe? kérdezte.

De nem volt a hangjának semmi éle.

— Amerikai vagyok, magyar is, felelt Gyikó, de megférék a bőrömbe, inkább azt hiszem, hogy mások szeretnék kiszabni a bőrömből.

— Nézze fiam, mondta az alispán, a megyémben ösmertem egy földesurat, akinek jelentették, hogy olyan gazdag termése lett, mint sehol a határban. Kiment a tagra, látta a hatalmas asztagokat s örömében elfakadt sírva, pedig férfi volt. Olvastam egy könyvben, hogy egy magyar telepes valahol Kanadában földet kapott az államtól. De csak akkor ment át a föld örök tulajdonába, ha bizonyos idő alatt a kiszabott holdakat megtudja művelni. A magyar kivitte magával egész családját, dolgoztak éjjel, nappal, amikor a gazda beteg lett. Nem neki való

volt az éghajlat, nem bírta a tüdeje. Amikor a végét járta, kivette magát a határba, bizony a vérével váltotta meg a földet, magának, családjának. Nos, mikor az utolsó barázdát megvonták, meghalt. Ő még talán nem érezte a magáénak azt a földet, hiszen nem ott született, nem belőle termett, de fiai, unokái már érezni fogják vonzóerejét, nem fognak tudni elszakadni onnan, mert arra a földre apjuk és nagyapjuk vére és veritéke folyt. Ez a föld édesanyjuk, testvérük és családjuk lesz. Maguknak keserves most ez az első próba: nem úgy történt, ahogy hitték, akik a törvényt csinálták, azok se így gondolták. De a földért meg kell szenvedni mindig valakinek; annak is, akitől elveszik, annak is, aki kapja. A jegyző urat ne bántsák, nem tehet róla. Legyenek türelemmel, jőjjenek el két hét múlva, meglátjuk, mit lehet tenni.

A küldöttség elment megzavarodva. Gyikónak egyre ez járt eszében:

»A vármegye vastag falán áthallik a nép panasza«... Sohse hitte volna: Mégis, alispán mondta. Ur mondta, akinek ősei századok óta kiskirályok a megyében. Miért nem mondja ezt más úr is? Hogy megvennék a szívüket, ha minden úr szeretettel, kedvvel, türelemmel törődne velük.

Következő vasárnap reggel megint csendőrök cirkáltak a faluban. Most már tizen voltak. Nem tudták mire vélni, mit akarnak. Talán lakodalom lesz, vagy népgyűlés? Táncmulatság, vagy duhajkodás?

Templomba mentek. A gyerekek az iskolában gyülekeztek, onnan indultak. Gyikó is bejött a tanyáról, búzát adott el, annak az árát várta.

Míg a falu a templomban ájtatoskodott, a csendőrök végigjárták a házakat. Piros füzeteket kerestek, melyeket állítólag itt terjesztett egy ügynök, lázító volt a tartalma.

Tényleg járt egy ember, naptárakat árult, de csak kívül volt szép tulipiros a naptár, a százéves jövőmondó, meg a kalendáriummal. Belülről kis cikkek tüzeltek a magyar nép rossz

sorsáról, a parasztság helyzetéről, a munkások megélhetéséről. Olcsó volt, búzával is lehetett fizetni. Még el sem olvasták. Megvették, de eltették téli estékre.

Mikor kijöttek a templomból, a csendőrök hármat-négyet kifogtak a tömegből és vitték a községháza felé.

Az áhitatból jött tömeg nagyon felháborodott.

A csendőrök befordultak a községháza felé vezető úton, ott jöttek el az iskolás gyerekek.

Az egyik ló megbokrosodott, körbe táncolt, nekiiramodott.

A gyerekek nem tudtak kitérni, egyik kisfiút ledöntötte a ló, elesett, megütötte a fejét, csupa vér lett az arca.

A csendőr lehajolt, hogy felemelje.

De már akkor a gyerekek sivalkodására ott volt a fél falu.

Ölik a gyerekeket! Ölik a gyerekeket! sikoltotta el magát egy várandós fiatal asszony.

Az asszonyok nekiestek a csendőrnek, húzták, ütötték, alig tudott kiszabadulni. Megsarkantyúzta a lovát és a többi után ügetett.

Gyikó ott jött el a községháza előtt, látta, hogy egy gyerek ottmaradt a földön, odament, hogy segítsen rajta és csitítsa a lármázó asszonyokat.

— Csitt asszonyok, vasárnap van, micsoda dolog ez! kiáltotta messziről.

Az egyik asszony felkapta a véres gyereket a földről, a többi gyerek elfutott.

— Hát ezt szabad vasárnap? kiáltotta és odatartotta a gyereket Gyikó elé.

Gyikó elsápadt, majd vér öntötte el az arcát. Most ismerte meg: a kis fia volt, Péter.

A gyermek csak elalélt, be volt hunyva a szeme. De Gyikó azt hitte, meghalt az ütéstől. Az asszonyok kiáltására az egész nép összeszaladt.

Gyikó letette a gyereket a földre és körülnézett. Nem szólt

egy szót sem, de hallgatása úgy hatott a tömegre, mintha izzó sebre maró anyagot öntenek.

Gyilkosok! Kiáltotta Gyikó és nem volt emberi az arca az indulattól.

A tömeg gyűrűje egyre erősebb lett.

A tiszthelyettes kiadta a parancsot: Oszolni.

A lovak nekifordultak a tömegnek.

Senki sem mozdult.

A csendőrnek sikerült a lovát megfékezni, le akart szállni, hogy megnézzze a gyereket. Sajnálta, nem akarta. Az a csendőr volt, aki Gyikót megütötte. A tiszthelyettes nem engedte. Attól tartott, ha gyalog a nép közé kerül, szétszedik.

— Ha nem oszlnak, közéjük lövetek, kiáltotta.

A csendőrök kivont karddal kezdték a tömeget viaszozni.

Egy öreg asszony elesett és majd a lovak közé került. A tömeg, mint egy leguruló kő, önkéntelen, fenyegetőleg nyomult a csendőrök felé. A tiszt hiába kiáltotta: Vissza!

Gyikó felkapott egy dorongot, ami a földön hevert, ép kezeügyébe esett és azzal akarta visszatartani a csendőr lovát, míg az öreg asszony feltápáskodik és mikor a ló felágaskodott, felemelte a karót és lesujtott vele a ló lábára. Abban a pillanatban egy suhanc, aki hátul állott egy fa mögött, gyors egymásután három kődarabot hajított a csendőrökre. Az egyik a tiszthelyettes homlokát érte.

A csendőrök félreértették ezt a mozdulatot. Azt hitték, Gyikó is rájuk támad, a ködobálás ellen akartak védekezni.

Lőttek.

Az egyik golyó fején érte Gyikót, másik a mellén ment keresztül. Felkiáltott és elesett. Egy asszony is megsérült.

A tömeg lassan húzódott visszafelé.

Le nem vették szemüket Gyikóról. Nem mertek közeledni, de nézték. Ami a szemükben volt, nem lehet embernek leírni.

Nézték, mintha az ítélet napján, haláluk órájában is arról kel-
lene beszámolni, hogy mi történt.

Visszavonultak hátrálva, egy se fordult vissza, szembe a
csendőrökkel.

Nagy kör támadt. Üres kör. Mintha láthatatlan kéz húzta
volna a bűvös halálos kört a parancssal: nem szabad senkinek
se átlépni.

Gyikó János ajka szélén vékony, keskeny piros csík lát-
szott. Szeme be volt hunyva.

A tömeg sötétén nézte, senki se szólt egy szót sem.

A tiszthelyettes orvosért küldött.

De Gyikó Jánosban már nem volt élet.

Gyikó Péter kinyitotta a szemét és az apját hívta.

Egy férfi kivált a tömegből, felemelte a kisleányt és felmu-
tatta a tömegnek:

Él.

Mint visszhang, mondta utána a tömeg ezer ajka:

»Él«.

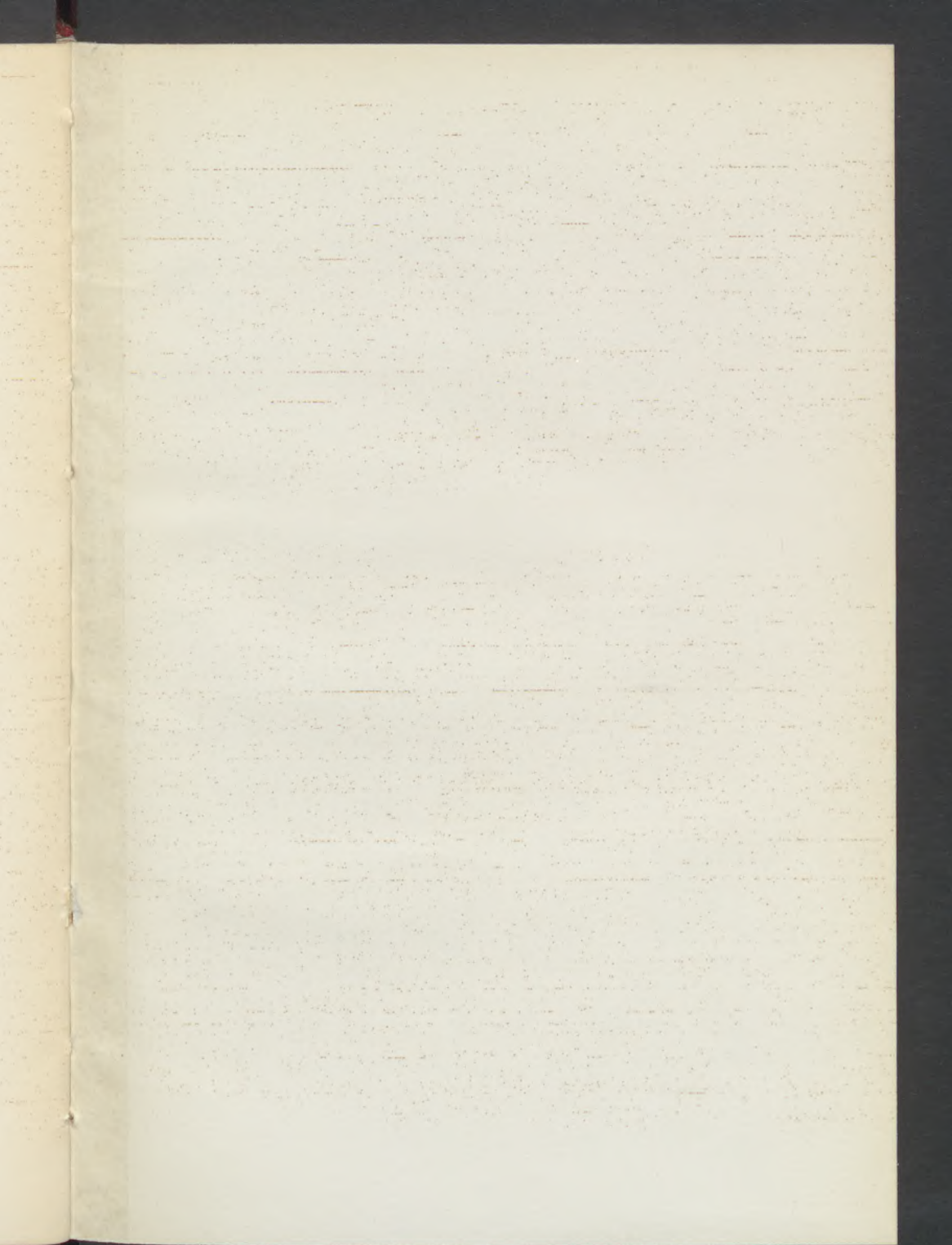
A férfi még magasabbra emelte és annyit mondott:

Majd ha ez megnő!

A tömeg utána zúgta, mint az imádságot, mint egy esküt:

Majd ha ez megnő.

log
72

